

B A L S A M C

C R I V E L L

R A F A E L S A N T

D I M I T R I

M E R E Ž K O V S K I

M I C H E L A N G E L O

„NAŠA KNJIGA“

ZA L. 1943 - IV. LETNIK
PRVO POLLETJE

1. Antoine d'Saint-Exupéry:

VETER, PESEK IN ZVEZDE

Roman letalca
Prev. Peter Kósem
256 str. L 65.—

2. Jordan Jovkov:

DOMAČIJA NA MEJI

Bolgarski roman
Prev. Ivan Žun
260 str. L 55.—

3. Branimir Ćosić:

DVA SVETOVA

Roman
Prev. Francè Jesenovec
333 str. L 65.—

4. Archibald J. Cronin:

CITADELA

Roman sodobne družbe
Prev. Ludvik Klakočar
418 str. L 75.—

Naročniki NAŠE KNJIGE
imajo pri nakupu vseh knjig
naše založbe (izvzete so
šolske knjige) 25% popusta.

R. BALSAMO — CRIVELLI
R A F A E L S A N T I

DIMITRIJ MEREŽKOVSKIJ
M I C H E L A N G E L O

NAŠA KNJIGA
24

PREVEDEL DR. JOŽA LOVRENČIČ
SONET NA STR. 17 PREVEDEL DR. ALOJZIJ GRADNIK
OPREMIL ARH. VLADO GAJŠEK

NATISNILA LJUDSKA TISKARNA V LJUBLJANI
(PREDSTAVNIK JOŽE KRAMARIČ)

R. BALSAMO — CRIVELLI

R A F A E L S A N T I

DIMITRIJ MEREŽKOVSKIJ

M I C H E L A N G E L O

1943

Z A L O Ž B A „N A Š A K N J I G A“
LJUDSKA KNJIGARNA V LJUBLJANI

59811

59811

5.4.44

Raffael in Michelangelo

Knjiga, ki leži pred vami, vas v leposlovni obliki seznanja z dvema izmed največjih likovnih umetnikov vseh časov, Raffaelom in Michelangelom. Riccardo Balsamo Crivelli nam izčrpno riše življenje in osebnost svojega junaka, Raffaela; D. S. Merežkovskij pa se je odrekel taki izčrpnosti in je osredotočil svojo povest na izbrane dogodke iz Michelangelovega življenja z namenom, da kar mogoče učinkovito predstavi umetniško osebnost Michelangelovo z njenimi najznačilnejšimi posebnostmi. Zato se povest Crivellijeva bere brez napetosti skoraj kakor legenda, Merežkovskega Michelangelo pa stopi bralcu mnogo bližje in ga njegova zgodba globoko pretrese. Te značilnosti ne izvirata samo iz osebnostno osnovno različnih razpoloženj obeh pisateljev, ampak v veliki meri iz snovi same, iz obeh zgodovinsko precej jasno sporočenih nam življenj njunih junakov, ki sta si po značajih in življenjskih usodah prav do dna različna. Ker se umetniška osebnost bolj kakor z vsemi besedami, naj bi bile še tako umetniško izbrušene, izraža s svojim likovnim jezikom, po umetninah, ki jih je ustvarila, in ki so, kadar so iskrene in res pristne umetnine, najzanesljivejši in najresničnejši izraz osebnosti in njene življenjske zgodbe, smo knjigo primerno ilustrirali s posnetki izbranih, najpomembnejših del obeh umetnikov, predvsem pa z njunima podobama (sl. 1 in 13), kjer skozi poteze lic kljub poltisočletni razdalji govori s sodobnim človekom duša obeh umetnikov neposredno in človeško najbolj razumljivo govorico osebnega spoznavanja. Kljub temu pa se nam zdi potrebno, da v tem uvodu opozorimo še na nekaj stvari, ne da bi brez potrebe ponavljali v povestih posneti zgodbi obeh življenj, ampak samo, kolikor je potrebno zaradi izpopolnitve v povestih zajete podobe obeh umetnikov, predvsem pa zaradi dvomov, ki bi se

utegnili dvigniti pri zgodovinsko razgledanem, kritično razporeženem bralcu.

Raffaellovo življenje nam je po njegovi smrti prvi izčrpno opisal znani pisec življenj italijanskih umetnikov Giorgio Vasari l. 1550 in 1568, toda na tako nezanesljiv način, da je imela sodobna znanost obilo posla, preden je ločila legendarno od stvarnega in ustvarila s pomočjo zanesljivih, umetniku sodobnih dokumentarnih in drugih pisanih virov ustrežnejšo podobo o njem. Te viře je po časovni zaporednosti sestavil A. Venturi v Zgodovini italijanske umetnosti v 2. delu 9. zv. l. 1926. Na tem gradivu in temeljiti kritiki Vasarijevih trditev temelje Raffaelove novejšje biografije, med katerimi so najvažnejše: Crowe in Cavalcaselle (1883/5), E. Müntz (1886), H. Grimm (1872—1913), A. Venturi (1920).

Raffael je bil sin Giovannija Santija, poljudnega slikarja v Urbinu, in Magie Ciarla. Glede rojstnega dne ni popolne jasnosti in se navajajo 26. in 28. marec ter 6. april 1483. Nejasnost je nastala iz dvoumnosti Vasarijevega poročila, da je Raffael umrl sedem in trideset let star na isti dan kakor se je rodil, namreč na veliki petek. Podobno pravi tudi Bembo na nagrobni plošči Raffaelovi v Panteonu v Rimu, da je umrl 6. aprila 1520, na isti dan kakor se je rodil, točno 37 let star; isto ponavlja v poročilu o Raffaelovi smrti Marcantonio Michiel, ki piše, da je umrl prav na svoj rojstni dan dne 6. aprila 1520. Obe zadnji poročili bi razlagali prav enostavno tako, da je bil rojen 6. aprila 1483 in umrl 6. aprila 1520, ki je bil res veliki petek, če bi nas ne motilo Vasarijevo poročilo, po katerem se veliki petek lahko nanaša tudi na rojstni dan; v tem primeru pa prihajata za l. 1483 v poštev 26. ali 28. marec, kar negotovost še bolj povečuje.

Mati mu je umrla že 1491, nakar se je oče pomovno oženil, a tudi že l. 1494 umrl. Nedvomno je, da je bil oče, skromni podeželski slikar Giovanni Santi, tudi njegov prvi učitelj slikanja. Ni pa tako zanesljivo, da bi bil njegov drugi učitelj domačin Timoteo Viti, ki se je 1495 naselil v rodnem mestu, čeprav je verjetno, da je že on s svojo

skromno umetnostjo posredoval Raffaelu prve vtise bohotno razcvetajočega se firentinskega slikarstva. Pravi njegov učitelj pa je postal zaradi izredne miline svojih slik daleč po Italiji in prav do papeškega dvora upoštevani Pietro Perugino, čigar delavnost se je zadnja leta 15. stoletja in na začetku 16. stol. osredotočala na Perugia in Firenze. Prve umetniške uspehe je Raffael žel v okviru mojstrove umetnosti v Città di Castello in v Perugi; nato je odšel 1504 s priporočilom Giovanne Felicije Feltrije della Rovere, vojvodinje di Sora, žene gospodarja Sinigallije, na Pietra Soderinija, gonfaloniera republike, v Firenze, kamor ga je nedvomno že dolgo vleklo srce. Naslednja leta se njegova delavnost osredotočuje na Firenze in na Perugia. Za bodočnost Raffaela kot umetnika pa so važne pobude, ki jih je dobil v Firenci, saj je prišel prav ob času največjega zagona firentinskega slikarstva, ko sta tekmovala s kartoni za vojne slike dva izmed največjih umetnikov vseh časov, Leonardo da Vinci in Michelangelo; od obeh je prejel trajne vtise. Tudi prijateljstva z dominikancem, slikarjem fra Bartolommeom za Raffaelov takratni umetniški razvoj ne smemo podcenjevati. Vrsta svetovno znanih Madon, portreti, predvsem pa prva njegova velika kompozicija, l. 1507 dovršeno Polaganje v grob, so priče ogromnega razvoja, ki ga je tedaj doživela Raffaelova umetnost. Kdaj je odšel iz Firenze v Rim, kamor je takrat bujna umetnostna delavnost pod varstvom najbolj renesančnega izmed papežev, Julija II. vabila največje umetnike Italije, ni dognano; gotovo je, da je bil 1509 že tam. Tudi ni gotovo, čeprav je mogoče, da je poklic Raffaela v Rim posredoval njegov urbinski rojak arhitekt Bramante. Vasari in za njim naš pisatelj ga imenuje celo sorodnika Raffaelovega, kar pa tudi ni dokazano. Gotovo pa je, da ga je Bramante s svojim vplivom podpiral in mu utiral pot. Tudi ni dokazano, da bi se bil on dejansko udeleževal Bramantejevih spletk proti Michelangelu ali da bi bil Michelangelo ljubosumen nanj, četudi je res, da kaže eden najvnetejših Michelangelovih sotrudnikov, Sebastiano del Piombo, ki je bil spočetka sam član Raffaelove družbe, zagrizeno ljubosumnost do njega in njegove umetnosti.

Dobrih deset let, ki jih je Raffael preživel v Rimu, v glavnem ob naročilih dveh največjih podpirateljev likovne umetnosti med papeži, Julija II. (sl. 2) in Leona X. (sl. 3), pomeni za Raffaela čas neumorne, skoraj neverjetno plodovite delavnosti, ko se je leto za letom vzpenjal od časti do časti in od uspeha do uspeha. Po Bramantejevi smrti je l. 1514 prevzel tudi vodstvo stavbe novega sv. Petra. Spremenil je Bramantejev centralno kupolasti načrt v podolžnega s kupolo nad križiščem prostora, nad grobom sv. Petra, kar je ustrezalo vse bolj uveljavljajočim se težnjam strožje cerkvenosti. Pozneje je postal Raffael tudi nadzornik antičnih starin v Rimu ter je zasnoval celo delo, v katerem bi podal rekonstrukcijo starega Rima s pomočjo podrobnega študija njegovih razvalin. Trdé celo, da ga je Leon X. nameraval odlikovati s kardinalsko častjo.

Najpomembnejša in najplodovitejša pa je v tem zadnjem desetletju Raffaelovega življenja njegova slikarska delavnost. Odkar je po Bramantejevi smrti prevzemal nova in nova bremena, se je ta delavnost opirala vedno bolj na delavnico, na pomoč vdanih in tudi visokokakovostnih sodelavcev, Giulia Romana, Francesca Pennija, Giovannija da Udine, Pierina del Vaga in drugih, kljub temu pa je prav kot slikar tudi ves ta čas neprestano rastel in mu je smrt kar dobesedno iztrgala čopič iz roke med delom na zadnjem večjem zasnutku, Spremenjenju na gori Tabor (sl. 12). V osredju te delavnosti ter najvernejše zrcalo njegovega razvoja kot slikarja in kot delavniškega vodje so t. zv. Stance v Vatikanu, ki jih je malo pred Raffaelovim prihodom v Rim zgradil Bramante. Četvero razmeroma majhnih, enostavnih prostorov hrani tu vrsto neprestano občudovanih, z globoko vsebino prepojenih in z resnično monumentalnim čutom zasnovanih slik.

Zanimivo in značilno za Raffaela v tem razdobju največjega npora je, da pomeni začetek, slike prvega prostora, t. zv. Sala della segnatura, tudi višek Raffaelovega slikarstva in da se v naslednjih lastnoročna udeležba umetnikova na delu tako zmanjšuje, da je pri četrti, po njegovi smrti po učencih izvršeni, njegov delež omejen mogoče samo še na splošno zamisel arhitekturno ritmične razdelitve po-

slikanih sten. Sala della segnatura je bila izvršena v l. 1509 do 1511 in vsebuje troje izmed najslavnejših del renesančne slikarske klasičnosti: Disputo (sl. 4 — Skrivnost sv. Rešnjega Telesa — Teologija), Atensko šolo (sl. 5 — Filozofija in Znanost) in Parnas (Poezija). Vsebinski program te stance označujejo pogosto kot Veroizpoved renesanse. V l. 1511—1514 je sledila Stanza D'Eliodoro, kjer posebno občudujejo tudi v Raffaelovem slikarskem razvoju pomembno sliko Izgon Heliadora (sl. 6). Vsebina te stance je zamišljena kot proslava Cerkve. Kot tretja ji sledi t. zv. Stanza dell'Incendio v l. 1514—1517, tako imenovana po sliki Požara rimskega Borgia (sl. 7), ki pripada kakor prej imenovane skupini najbolj občudovanih in po svojem vplivu skozi stoletja učinkujočih del. Četrta, Stanza di Costantino, je bila poslikana od učencev šele po Raffaelovi smrti v l. 1520—1524.

Ob tem največjem in najpomembnejšem delu je Raffael sprejemal in v velikem, kolikor ne kar v pretežkem delu s pomočjo učencev izvrševal še druga važna slikarska naročila. L. 1514 so nastale: V cerkvi S. Maria della Pace slike Sibil in Prerokov; isto leto v vili Farnesini Galatea (sl. 8), prva izmed njegovih za poznejšo dobo zglednih upodobitev iz antične mitologije; l. 1519 je končal istotam slavní ciklus zgodb Amorja in Psihe; v istih letih 1514 do 1519 je nastalo drugo slavno, čeprav po večini s pomočjo učencev izvršeno poslikanje vatikanskih hodnikov, t. zv. Raffaelove loggie; tu se nahaja predvsem slavna in še danes med najpomembnejšimi svetopisemskimi ilustracijami upoštevana Raffaelova biblija, in novost v novodobni krasilni umetnosti t. zv. groteske, vrsta igračkasto fantastične, figuralno rastlinske ornamentike, ki jo je Raffael zasnoval po vzorih okrasnih slikarij v razvalinah rimskih palač, odkritih v njegovem času. Še tretje veliko delo je Raffael izvršil v l. 1515—1519, deset kartonov za t. zv. arazzi — preproge, izdelane v Bruxellesu, s prizori iz Dejanj apostolov in 1519 obešene za okras sten v Sikstinski kapeli (sl. 9).

Raffaelovo življenjsko delo pa nedvomno najbolje označuje po najintimnejšem umetniškem doživetju predvsem vrsta slik, v katerih je nenadkriljivo izpel svoj slavošpev skrivnosti materinstva, idealiziranega v prizoru

Božje Matere v nežnem razmerju do svojega sina, upodobljene same z njim, ali pri igri z malim Janezom Krstnikom, ali v Družini. V tej vrsti, ki je bila pred njim v italijanskem slikarstvu že po bizantinski dediščini ena glavnih in najbolj priljubljenih vrst, je Raffael dosegel toliki višek upodabljanja najčistejše materinske sreče, da se pogosto zdi, kot da je izčrpal vse možnosti in bi se vsak poskus, izven Raffaelovega okvira podati nekaj novega, nujno moral ponesrečiti. Prvi vzor je vzel s seboj v življenje nedvomno iz delavnice svojega očeta; oplemenitil pa ga je v Firenci z idealom Leonardove Madone nella grotta in fra Bartolommejevih skic ter ga razvil na meji med iskreno človeškim in božanskim, med življenjsko resničnim in pesniškim, med slučajnim, neprestano se menjajočim in večnostno mikavnim ter med igerskim in globokoresnim, pa tudi med najnežnejše osebnim in dostojanstveno reprezentativnim do občudovanja vredne popolnosti. Pri tem pa se prav v ti vrsti polnovredno zrcali tudi umetniški razvoj Raffaela. Naštejmo samo najvažnejše primere: Madonna velikega vojvode (okr. 1505), M. iz hiše Tempa (okr. 1505), M. z detetom v Bridgewater-Galeriji v Londonu (okr. 1505), M. iz orleanske hiše (okr. 1506), Madonna sredi zelene narave (sl. 10) (okr. 1505/6), M. del Cardellino (1506), Sv. Družina iz hiše Canigiani (okr. 1506), Lepa vrtnarica (1507), M. z detetom in sv. Janezom v Nat. Gal. v Londonu (okr. 1508), M. iz hiše Alba (okr. 1508), M. s pajčolanom (okr. 1510), M. di Foligno (sl. 11) (1511), M. z ribo (okr. 1513), M. pod baldahinom (okr. 1514), La Perla (1515), M. Sistina (okr. 1515—1519), M. della Sedia (1516), M. della Tenda (po 1516), M. del Passeggio (okr. 1516—1518), M. z vrtnico (okr. 1518), Mala sv. Družina (okr. 1518), Sv. Družina Franca I. (1518) in Sv. Družina pod hrastom (okr. 1518).

Pomemben je končno Raffael posebno tudi v portretu, čeprav ni mogoče prezreti pobud, ki jih je v tej vrsti dobil od drugod, v Firenci posebno od Leonarda da Vinci. Med najpomembnejše, kar je ustvarila v ti stroki zrela renesansa, spadajo Raffaelovi portreti Angela in Maddalene Doni (okr. 1505), Papež Julij II. (sl. 2) (okr. 1510), La donna velata (okr. 1514), Baltasar Castiglione (1515), Papež Leo X.

z dvema kardinaloma (sl. 3) (okr. 1517—1519), Državnika Navagero in Beazzano (1516), Joana Aragonska (okr. 1518) in Kardinal v madridskem Pradu (okr. 1518).

Raffaelova umetnostno zgodovinska vloga je prav svojevrstna. Njegova posebnost je v tem, da kljub obsežnemu, zelo opaznemu razvoju in kljub visoki kakovosti svojih glavnih del nikdar ni učinkoval revolucionarno in je poznejšim dobam in posebno tako imenovanim akademičnim smerem ostal vzor klasično dovršene forme in jasno izražene, strogo pretehtane vsebine. V trojici največjih slikarjev zrele renesanse, Leonardo da Vinci, Michelangelo, Raffael, zavzema Raffael po svoji vlogi v zgodovini slikarstva osrednje mesto med dvema največjima nasprotji, čeprav je po starosti najmlajši. Prav to je povzročilo, da se je svoji sprejemljivi, izredno gibčni naravi ustrezno lahko okoristil z vplivi obeh onih dveh, ne da bi bil postal suženjski posnemavec. Zato je bil prav Raffael poklican, da uresniči sintezo renesančnega slikarstva in doseže najvišji izraz klasičnega stila v razvoju novodobnega slikarstva. Klasični stil namreč po svoji naravi teži po skladnosti plastičnega iluzionizma z barvasto slikovitim izrazom, po pomembni vsebini, izraženi v jasni, prikupni obliki in po stvarno prepričevalni, matematično zgrajeni formi kot čutno sprejemljivemu simbolu večne zakonitosti. Leonardo je bil po svojem umetniškem tipu prvenstveno slikar, tako da se pogosto sliši, da je ostal slikar tudi, kadar je kiparil; Michelangelo nasprotno pa je bil prvenstveno kipar in je to ostal v globljem bistvu tudi, kadar je zidal ali slikal. Eksplozivna napetost renesančnega slikarstva, povzročena po teh dveh osebnostih, je iskala razpoloženju časa resnično ustrezno rezultanto; uresničila jo je Raffaelova umetnost. Pomen obeh onih dveh je po svojem razpoloženju meril daleč preko časa, tako da je Leonardove napredne ideje uresničil šele barok, kolikor ne celo šele novejši čas; Michelangelo na drugi strani je kot slikar s svojim mojstrskim obvladanjem golega človeškega telesa dozdevno izčrpal skrajne možnosti, s perspektivno dinamično napeto zvezo figure in arhitekture pa je odprl pot iluzionizmu, ki je svoje sadove požel šele v kasnem baroku. Raffael

nasprotno je v vsem svojem umetniškem razvoju vestno prisluškoval razpoloženju časa, z lahkoto si prisvajal vse, kar je moglo služiti njegovemu cilju in tako ustvarjal dela, ki so živo odjeknila v dušah sodobnikov in obveljala kot zgledna za cele rodove poznejših slikarjev. Med ekstremoma Leonardova Zadnja večerja in Michelangelova Poslednja sodba stoji Raffaelova Atenska šola kot najvišji izraz slikarskega ideala klasične stopnje renesanse, kot nova, z naravo tekmujoča veljavnost ali kánon slikarstva na pragu novega veka; v ti luči je razumljiv patetični vzklík na Raffaelovi nagrobni plošči v Panteonu: »Tu počiva tisti Raffael, ki se je narava, dokler je živel, bala, da jo premaga, ko pa je umiral, da sama umre.«

Podobi o kristalno čisti Raffaelovi osebnosti, kakor jo dobimo iz njegovih slikarskih del, popolnoma ustreza, kar nam sodobniki poročajo o njem. Poročajo namreč, da je bil nežen, vitke postave, z vsemi ljubezniv in bistrega duha. Crivelli, pisatelj naše povesti, pa se zdi, da je imel namen ilustrirati predvsem Vasarijevo izjavo o njem, ko pravi, da so Raffaella dičile vse odlične kreposti; združene so bile s tolikšno milino, marljivostjo, lepoto, skromnostjo in lepimi npravmi, da bi prikrile vsako še tako grdo razvado in tudi največji madež. Isti Vasari, ki je zakrivil toliko drugih zgodovinsko nevzdržnih nespোরазumov, pa je zakrivil s svojim poročilom, da je bilo vzrok njegove nenadne obolelosti in prezgodnje smrti njegovo razbrzdano življenje, tudi razna ugibanja o njegovem nenravnem življenju. Ker sodobna poročila o smrti in njenem vzroku na to prav nič ne namigujejo, se zdi, da gre pri tem poročilu bolj kot za zanesljivo izročilo za plod anekdotičnih ugibanj o njegovem zasebnem življenju, glede katerega so viri zelo skopi. Dejstvo, da je Raffael ostal neoženjen, je netilo ta in podobna ugibanja. Vemo pa, da je imel nevesto Marijo Bibiena, ki je umrla v nežni mladosti kratek čas pred njim in so ji izvrševalci Raffaelovega testamenta postavili 1520 spominsko ploščo pod njegovo v Panteonu. Bolj kakor vse drugo pa vzbuja v Raffaelovem življenju pozornost njegova izredna delavnost in zaposlenost ter z verjetnostjo lahko sklepamo, da se je bolj brlгал za svoje delo kakor

za spletkarjenje, s katerim nasprotniki tudi njemu niso prizanesli.

Tako njegova zanesljivo sporočena dela kakor literarno izročilo dovoljujejo o njem samo sklep, da je bil Raffael človek izredno čiste duše.

O Michelangelu, ki je drugi junak te knjige, imamo mnogo boljše in obilnejše poročila kakor o Raffaelu. Še za življenja je izšlo dvoje življenjepisov, napisanih od njemu zelo blizkih ljudi, G. Vasarija l. 1550 in 1568, l. 1553 pa Ascania Condivija. Njegove pesmi je izdal 1897 K. Frey; njegovo korespondenco G. Milanesi 1875, izbor iz nje pa K. Frey 1899. Izmed življenjepisov so najvažnejši: H. Grimm (1860), C. Ricci (1901), K. Frey (1907), H. Thode (1912), A. Venturi (1928) in H. Mackowski (1931). Leposlovno so njegovo življenje obdelali razen tu priobčene črtice Merežkovskega G. Brandes, Romain Rolland in E. Ludwig.

Michelangelovo življenje je dolgo, bogato po notranjem doživetju ter pestro po zunanjih dogodkih. Njegovo polno ime se je glasilo Michelagnuolo di Lodovico di Lionardo di Buonarroto Simoni, v zgodovini pa je zapisan kratko ko Michelangelo Buonarroto. Rojen je bil 6. marca 1475 v Caprese v Casentanu. Oče je bil Lodovico di Lionardo Simoni in je umrl 90 let star l. 1534; mati je bila Francesca di Neri di Miniato del Sera. Sorodstvo z grofovsko rodbino Canossa, na katero so doma verjeli, ni izpričano. Dosegel je izredno starost očetovo in umrl v Rimu 18. februarja 1564.

Umetniškega posla se je učil, kolikor je dognano, najprej 1488 v slikarski delavnici Domenica in Davida Ghirlandaia; naslednje leto je vstopil v umetniško šolo v medicjskem vrtu pri Sv. Marku v Firenci, kjer je predvsem modeliral. Njegova nadarjenost je vzbudila pozornost in ga je Lorenzo de Medici pritegnil v krog svojih gostov. Tu je spoznal humanista Poliziana, ki ga je vpeljal v idejni krog platonske akademije. Na njegov umetniški razvoj so v tem času vplivali posebno antični kipi ter slikarstvo Giotto in Masaccia. Pri študiju Masacciiovih slik v kapeli rodbine Brancacci mu je v sporu Pietro Torrigiano razbil nos, kar je ostala njegova značilnost za vse življenje. Raz-

burkani politični položaj je l. 1494 povzročil njegov beg v severno Italijo, kjer je v Bologni spoznal kiparsko delo A. Quercie, ki je odločilno vplival na njegovo kiparstvo. Po kratki vrnitvi v Firenze je l. 1496 odšel v Rim in se je odslej njegovo življenje in delo razvijalo menjaje skoraj izključno v teh dveh mestih, v ozki zvezi z umetnostnimi prizadevanji papeškega dvora in firentinske vodilne rodbine Medicejcev. V Rimu je nastalo l. 1501 njegovo proslavljeno kiparsko delo Pietà v Sv. Petru (sl. 14). V Firenci je s kartonom Bitke pri Pisi l. 1504 tekmoval z Leonardom da Vincijem. Istočasno je dovršil marmornatega Davida (sl. 15), ki pomeni enega izmed viškov zapadnoevropskega kiparstva v tekmi s klasičnim antičnim. L. 1505 je prejel od papeža Julija II. naročilo za njegov nagrobni spomenik. Zasnitek je bil grandiozen, Michelangelo se je z vso vnemo zagrizel vanj, neugodne razmere pa so toliko ovirale izvršitev, da je bil spomenik postavljen po večkratnih ponovnih dogovorih z rodbino papeža Julija II. več desetletij po njegovi smrti šele l. 1545; načrt je bil pogosto in bistveno spremenjen; delo je bilo nazadnje izvršeno z obilnim sodelovanjem drugih kiparjev. Razvoj prizadevanj za Julijev grob je hrbtnica moškega razdobja Michelangelove umetnosti. V zvezi z osnutki zanj je bilo izvršenih več visokovrednih kiparskih del, ki svojega prvotnega namena sploh niso dosegla; predvsem so to slavni kipi Sužnjev. L. 1515/16 je dovršil današnji glavni kip spomenika, jezne- ga Mojzesa, ki pomeni drugi višek njegovega kiparstva (sl. 16). Zaradi nagrobnika je nastal znani spor med njim in Julijem II.; to je povzročilo l. 1506 njegov beg v Firence. Jeseni istega leta se je spravil s papežem v Bologni in izdelal do 1508 kmalu nato uničeno sedečo bronasto podobo Julija II. za fasado cerkve sv. Petronija. Nato se je vrnil v Rim in prevzel od papeža naročilo, da poslika strop Sikstinske kapele v Vatikanu. Dela se je spočetka branil in priporočil namesto sebe Raffaela. Vloga Bramantejevih intrig proti njemu in v prilog njegovega varovanja Raffaela v tej zvezi ni popolnoma jasna. L. 1508—1511 je Michelangelo dovršil poslikanje stropa in ustvaril s tem svoje prvo veliko slikarsko delo; bilo je to programsko

važno umetniško dejanje, na katero se opira velik del baročnega arhitekturno krasilnega slikarstva (sl. 17, 18 in 19). V l. 1520—1534 je izvršil svoje najbolj občudovano kiparsko ustvaritev, kjer je uresničil svoje sanje o učinkoviti združitvi kiparskega okrasja z arhitekturo, spomenike Medicejcev v kapeli pri cerkvi sv. Lovrenca v Firenci. Tudi tu je bil prvotni osnutek večkrat spremenjen in je dovršeno delo končno tudi ostalo okrnjeno. Višek uspeha pomenita nagrobnika Lorenca (sl. 20) in Giuliana. Od l. 1523 dalje je delal na prvem pomembnem arhitektonskem delu, Biblioteki Laurenziani, ki je bila dovršena šele po njegovi smrti l. 1568. Stopnišče te knjižnice, kjer se v kopičenju plastično občutenih, prerivajočih se tektonskih motivov, napoveduje slikovita bujnost baroka, ima izredno vlogo v razvoju poznorenesančne arhitekture (sl. 21). V l. 1528 in 1529 ga je zopet zajel vrtnec političnih prevratov; zopet je bežal in se zameril rodnemu mestu in papežu. Pomiloščen od obeh, dela od 1530 na naročilih zopet naprej. L. 1532 se je v Rimu seznanil z mladim rimskim plemičem Tommasom Cavalierijem, ki ga je zaradi plemenitega mišljenja, združenega z izredno lepoto, vzljubil in prijateljstvo z njim ohranil do smrti. V letih 1536—1540 je nato po papeževem naročilu poslikal oltarno steno v Sikstinski kapeli v Vatikanu s sliko Poslednje sodbe (sl. 22). Tudi ta slika pomeni eno največjih dejanj v razvoju zapadnoevropskega slikarstva, ker je v množici golih teles v najbolj iskanih in tveganih gibih izčrpal tako rekoč vse možnosti risarsko-slikarske upodobitve človeškega telesa. Za bližnjo bodočnost je obdržalo to delo naravnost veljavo bogate zbirke vzorcev, ob katerih se je mnogim zdelo, da si lahko prihranijo težavni študij žive narave, ker boljših rešitev kakor so Michelangelove ni mogoče dobiti.

V letih 1538 do 1547 je doživel Michelangelo drugi človeško pomembni in za svoj zreli svetovni nazor važni dogodek, prijateljstvo z vdovo markiza di Pescara, izredno izobraženo in duševno globoko Vittorijo Colonna. Njej je posvetil več svojih najlepših sonetov, zanjo je izvršil tudi vrsto intimnih, globoko versko nadahnutih umetniških del. To prijateljstvo in smrt Vittorije pomeni v Michelangelovem

življenju največji duševni preobrat: umrl je renesančni, humanistično realistično razpoloženi Michelangelo in se rodil nov, duhovno preroben človek, prevzet misli na skrivnost življenja in smrti in iskreno vdan versko obnovitveni smeri, ki je obsojala celo njegovo lastno umetniško izpoved, Poslednjo sodbo. Tiho je prenesel, da so povprečni mojstri deloma preslikali gola telesa, ki so se zdela nedostojna. V tej drugi dobi njegovega življenja se upodabljajoča stroka, slikarstvo in kiparstvo umakne v ozadje. V letih 1541—1550 je poslikal še Cappello Paolino v Vatikanu. Sliki Križanja sv. Petra in Spreobrnitev sv. Pavla sta bili pozneje sicer iz istih ozirov kakor Poslednja sodba preslikani, imeli pa sta velik vpliv na razvoj za Michelangelovo umetniško nasledstvo tako značilne formalistične smeri v upodabljaljivih strokah umetnosti, tako imenovanega manierizma.

Glavno nalogo zadnje dobe Michelangelovega življenja pa predstavlja stavba cerkve sv. Petra v Rimu. Vodstvo stavbe te največje krščanske cerkve je Michelangelo prevzel po smrti Ant. da Sangallo l. 1546 in ga kljub zagriženim spletkam in kritikam svojih načrtov vzdrlžal do smrti. Načrt, na katerem sta delali že dve generaciji arhitektov in ga že večkrat spremenili, je temeljito predelal in se vrnil k prvotni, pristno renesančni ideji centralnega prostora s kupolo. Višek teh prizadevanj je bil dosežen z modelom kupole l. 1561; izvršena pa je bila po tem načrtu šele po njegovi smrti v letih 1588—1590. V glavnem po Michelangelovi zamisli zgrajeni vzhodni, okrog kupole osredotočeni del Sv. Petra (sl. 23) predstavlja eno največjih dejanj zapadnoevropskega stavbarstva in je ostal zgleden za barok in še naprej.

Istočasno s Sv. Petrom je l. 1546 prevzel tudi nalogo, da obnovi Kapitol. Tudi ta važni, šele po Michelangelovi smrti izvršeni načrt s palačami obdanega trga z antičnim spomenikom Marka Avrelija v sredi je ostal zgledna rešitev za baročno urbanistično monumentalnost.

Zadnja leta je preživel Michelangelo v samoti in verjetno mnogo mislil na smrt. Poleg sonetov, v katerih razkriva svoje takratno razpoloženje, sta za ta čas posebno značilni

dve nedovršeni, a mogoče prav zato posebno pretresljivi kiparski deli: Prvo je Pietà, ohranjena v stolnici v Firenci, ki jo je izdelal med leti 1550—1555 in jo je namenil za svoj grob, pa jo je, preden jo je dokončal, razbil (sl. 24). Druga je t. zv. Pietà Rondanini v Rimu, na kateri je delal od leta 1555 do smrti, pa je tudi ni dovršil. Prav v teh poznih, vsebinsko poglobljenih delih je Michelangelo sam prelomil z ideali svoje mladosti, ki so v duhu humanističnega ideala razgllašali antični nauk o lepoti telesa kot zrcala lepe duše; zadnja dela izražajo s pretresljivo sugestivnostjo moč duha nad telesom, prednost ekspresionistične lepote poduhovljenega izraza pred čutno lepoto telesnega kulta. V času, ko je delal na svoji Pietà, je l. 1554 sam najlepše izrazil svoje duševno stanje v slavnem sonetu »Giunto è già l'corso della vita mia...«, kjer pretresljivo toži takole:

Življenja mojega nemirni tok,
na trhljem brodu, skoz vihar morjá,
prispel v pristan je, kjer za dela zla
in dobra kliče nas k računu Bog.

O domišljija, zdaj se mi jasni,
da bila polna zmot si, ker malik
umetnost bila ti je in vodnik
in vse, kar človek si v svoj kvar želi.

Ljubezni misli: vedra, prazna sanja,
kje zdaj ste, ko se dvojna smrt mi bliža?
Gotov sem ene, druga mi preti.

Ne čopič, dleto ne, ne upokoji
duhà, ko se k Ljubezni zdaj priklanja,
ki nam v objem vsem róke širi s križa.

Mračen, toda zagrizen v delo je pričakoval konec svoje življenjske poti. Konec l. 1561 je med delom padel in obležal nezavesten. Toda ko je vstal, je šel zopet na delo in kot telesno strt starec do zadnjega uspešno kljuboval spletkam svojih nasprotnikov. Na začetku leta 1564 pa je začel hirati, a se vseeno še silil k delu. Dne 12. februarja je še ves dan klesal na Pietà Rondanini. Dne 14. februarja

je poročal Calcagni o njem, da ga je našel kljub dežju zunaj. Opozoril ga je, da se mu ne zdi primerno, da v takem vremenu hodi okoli, pa ga je zavrnil: »Kaj naj vendar storim? Slabo se počutim in nikjer ne najdem miru.« Poročevalec pripominja, da se boji za njegovo življenje, ker je bil ves bled in ni mogel prav najti besed. Štiri dni potem je Michelangelo umrl v devetdesetem letu svoje starosti. Daniele da Volterra, Tommaso Cavalieri, Diomede Leoni in zdravniki so sprejeli iz njegovih ust poslednjo voljo: »Dušo izročam Bogu v roke, telo zemlji; kar imam premoženja, sorodnikom; pokopan pa naj bom v Firenci.« Izpolnili so mu zadnjo željo in ga pokopali dne 12. marca v cerkvi S. Croce v njegovem rodnem mestu.

Kot človek in kot umetnik je Michelangelo pravo nasprotje Raffaella. Kot človek je bil temperamenten, samotarski, trmast, a ves vdan svojemu umetniškemu poklicu in poslu. Lahko bi ga imenovali kar tragično osebnost, vendar se ob ti tragičnosti zdi večja njegova kljubovalna sila, pred katero se povprečni človek zgrozi; ta se polnovredno javlja tudi v njegovi umetnosti in so jo že sodobniki označili kot strašno veličino — *terribilità*. Ta nadpovprečna človeška veličina pa povzroča, da se nam zdi Michelangelo, ki je živel na prelomu časov, kateri so bili v marsičem notranje podobni pretresom sedanjih dni, po svoji zgodovinski podobi kar simbolična osebnost svojega stoletja. Vedri humanizem mladosti in prve moškosti se na pretresljiv način spoji v pozni moškosti in v starosti z duševnostjo versko obnovitvene smeri, kakor jo je formuliral od l. 1545 dalje zborujoči tridentinski koncil.

Veličina Michelangelova je v tem, da kljub temu ni preklical ideala svoje mladosti, ampak se je vračal k njemu še tudi na koncu življenja s projektom za Sv. Petra, in ga z vsem žarom svoje duše branil pred nasprotniki.

Koliko je bil osebno srečen ali nesrečen, kar pogosto zanima tiste, ki se bavijo z raziskovanjem njegovega življenja, se nam niti ne zdi važno vprašanje. Duševnost, ki je tako organsko brnela z utripi svojega časa kakor Michelangelova, je lahko tragična, ne more biti pa v svojem bistvu nesrečna. Človek, ki se je 86 let star povzpел, obra-

čunavajoč s spletkami okrog Sv. Petra, do vzvišene modrosti v besedah »Kdor se z ničlami bojuje, v ničemer ne zmaguje«, se ne čuti nesrečnega, ampak za zmagovalca nad nevšečnostmi življenja.

Kot umetnik pa je Michelangelo, ki je v svoji umetnosti pretresljivo izrazil najglobljo vsebino svojega dolgega življenja, predvsem dinamična osebnost. Okvir, v katerem snuje, vedno presega bližnji cilj, ustvaritev, ker presega moči naročnika, pa tudi moči umetnika kot izvrševalca naročila. Zato se prevzeta dela zavlačujejo, zasnutki spreminjajo, naročila pa končno okrnjena uresničujejo. Iz njegove duše kar bruhajo nove in nove ideje, tako da jih roka komaj uspeva beležiti v zasnutkih, omahuje pa, ko jih začne izvrševati kot materialna bitja. Kako pa ta roka kljub temu suvereno hlasta za vizijami svoje umetniške predstave, dokazujejo njegova nedovršena dela, ki pogosto niti na pol niso izdelana, pa učinkujejo na naš estetski čut močnejše kakor popolnoma dovršena. Vsaka zamisel pa, ki jo uresniči in kakor jo uresniči, pomeni osvojitve nove stopnje v skupnem svetu umetnostnih predstav zapadnoevropske kulture in postane oporišče dolgotrajnega izročila ali pa zaradi svoje univerzalnosti začasno celo zapre pot novim iskanjem, ker se zdi absolutno veljavna. David, Strop Sikstine, Poslednja sodba, Medicejski nagrobniki, Sv. Peter so sami mejniki v razvoju zapadnoevropske umetnosti. Barok, manierizem in celo ekspresionizem imajo svojega očaka v Michelangelu.

Največji pa je pomen njegove dinamične umetniške osebnosti za bodočnost po tem, da se je uveljavila v času, ko se je bilo bati, da bo likovna umetnost zapadla klasicističnemu formalizmu. S tem, da je Michelangelo zmogljivo uveljavil ustvarjajoče načelo kot vodilno načelo umetniškega snovanja, je za dve sto let, prav do Winckelmanna in klasicizma onemogočil zmago že takrat napovedujočega se klasicističnega formalizma.

Sodobnost je naravnost strmela pred univerzalnostjo in vsestransko zmožnostjo Michelangelovo. Videla je v njem izpolnitev najvišjih nalog umetnosti v toliki meri, da se je zdelo, da je antika, ki je bila renesančnemu humanizmu

vzor in merilo popolnosti, ne samo dosežena, ampak celo nadkriljena. Kar čudno se nam danes zdi, ko Vasari s temile besedami proglaša zglednost Michelangelove umetnosti: »O, res srečen naš čas, o presrečni se imenujte umetniki, odkar so se v vašem času ob viru tolike svetlobe razjasnile zamračene luči vaših oči, da vidite jasno vse, kar se je zdelo težavno, uresničeno po tako čudovitem umetniku... Zahvalite se torej nebesom in prizadevajte si posnemati v vsem Michelangela.«

Ni pa bil Michelangelo samo vsestranski umetnik, tako pravi Vasari na drugem mestu, ampak ga je Bog obdaril tudi s pravo npravstveno modrostjo in kinčem sladke poezije, zato da bi ga ljudje občudovali in si ga izbrali za edinstveno zrcalo v življenju, v delih, v plemenitosti nra-vov in v vsem človeškem delovanju ter bi ga prej mogli imenovati božanskega kakor zemeljskega.

Človeško spoznavalno in umetnostno zgodovinsko je vzporeditev osebnosti, življenjskih usod in umetnosti Raffaela in Michelangela neizmerno zanimiva. Življenje prvega mirno poteka, naglo zablesti, pa prav tako naglo ugasne; skladno in mikavno zrcali čas, v katerem se je razvilo. Podobno je potočku, ki se razvija v prijazni vzajemnosti s svojimi bregovi. Michelangelovo življenje pa je hudo-urnik, ki trga bregove in se v svojem dalekosežnem zaletu kar ne more umiriti. Oblikovati si prizadeva pogoje svojega toka, a se pri tem samo oblikuje, zadevajoč na levi in desni ob zapreke. Raffaelov življenjski testament, čudovito prepričevalno zajet v izbrušenem liku Spremenjenja na gori, utrjuje v nas zaupanje v tistega, ki je čudežno zdravil telesne bolezni, a ima moč tudi nad duševnimi. Michelangelov življenjski testament, zapisan v likih Poslednje sodbe in Žalostne Matere božje, pa vsebuje trepet pred odgovornostjo, omiljen z zaupanjem v žrtev Odrešenikovo. Svetujem bralcu, ki ima priložnost za to, da prelista kako zbirko posnetkov del enega in drugega obeh umetnikov, kakor jih najde n. pr. v nemški zbirki *Klassiker der Kunst in Gesamtausgaben*. Podoba obeh se mu bo razjasnila.

Fr. Stelè.

Sl. 1. — Raffael Santi, Lastna podoba iz okr. 1506,
v galeriji Uffizi v Firenci

BALSAMO — CRIVELLI
RAFAEL SANTI.

Rafaelček

Zvonovi v mestu in po vaseh v dolini in vrh gričev so molčali. Bil je veliki petek leta 1483. Sonce je z jasnega neba že pripekalo in travniki in gozdovi so po ostri zimi zeleneli in cvetje se je budilo. Vetrček, ki ga v teh dolinah in po teh gričkih nikdar ne manjka, je spotoma zajemal prijetni pomladanji vonj in ga nosil prav tja doli v uličice Urbina, kjer je na Strmi poti v hiši, ki jo je podedoval po očetu, Giovanni di Sante z zadnjimi potezami čopiča dokončeval neko sliko kljub skoraj prazničnemu dnevu, ko je zaslišal vzklikanje in klicanje in nato hitre korake in glas svoje sestre Margarete, ki ga je klicala:

»Giovanni, Giovanni, pojdi no v hišo!«

»O, kaj pa je?« je vprašal in obdržal čopič v pridvignjeni roki.

Margareta je vstopila v delavnico in veselo nadaljevala:

»O, ne čakaj več! Kaj se še mudiš, pojdi, srčkanega fantka si dobil!«

»Fantka?« je vzkliknil mož, vstal in odložil čopič. »No, saj sem ga težko pričakoval.«

Medtem je vstopil njun brat don Bartolomeo, ki se je vračal iz cerkve. Vsi trije so odšli v sobo, kjer se je rodil otrok in je ležala njegova mati lepa Magia v postelji in se izmučeno smehljala.

Mož se ji je potihoma približal in ko je žena dvignila trudno roko, da bi ga pobožala po licu, ji je poljubil čelo.

Kmalu nato so pritekale še ta in ona soseda, najprej Santa, druga Giovaunijeva sestra, ki je bila tudi že poročena kakor Margareta. Vse so hotele popestovati otročička in so si ga dajale druga drugi in ga previdno poljubljale in se smejale. Končno ga je obdržala teta Santa in mu s prstom pobezala po ustničicah:

»Ko nisi še odprl oči, pa odpri ustka, štrukeljček!«

Zadnji je prišel Simon Ciarla, Magijin brat. Ko si je ogledal novorojenčka, ki ga je ves čas pestovala Margareta, je vzkliknil:

»Srčkan, res srčkan! Kdo ve, kaj še bo iz njega, Gio-vanni.«

»Predvsem bo moral biti poštenjak,« je odvrnil dobri mož.

In tisti dan se ni več dotaknil čopičev.

Po velikonočnih praznikih je hotel stric don Bartolomeo sam krstiti otroka.

»Quid petis... Kaj želiš?...« je vprašal tam v cerkvi, ko je držala babica otroka nad krstnim kamnom.

»Baptizari... da bi bil krščen...« je odgovorila dobra žena zanj, ki seveda še ni mogel govoriti.

In stric duhovnik mu je pomočil glavo v blagoslovljeno vodo.

Tako je bil krščen in dobil ime Rafael, kot je želela njegova dobra mati Magia, ki je tedaj vstala, si ga vzela k prsim, iz katerih je, nepočakanček, na vso moč vlekel in pil mleko.

»Nič ne mara zamuditi,« je rekel, smehljaje se stric don Bartolomeo.

»Rad bi hitro zrastel,« je veselo odgovorila mati, ko mu je mogla dajati hrano, kakor mu je dala življenje. Tudi oče je bil vesel. Ko je v delavnici slikal oltarne in

druge podobe ali skiciral in risal osnutke za presne slikarje v cagliški in fanoški cerkvi, si je večkrat govoril:

»Nič ne de, če nisem jaz kaj posebnega, bo pa zato moj fantek, ko doraste, tisočkrat boljši in pravi mojster!«

»Za zdaj pa se lepo odmakni, da mu ne umažeš obrazčka s čopičem,« ga je opomnila dobra Magia.

»Daj, ostani tako pri miru!« je nakrat zaklical mož. »Glej ta lepi krožnik, čist in svetel je in kakor nalašč za to, kar bi rad. Kar mirno se drži, Magia!«

Mamica se je bila pravkar usedla v kot z Rafaelčkom v naročju in njo in otroka je začel skrbno in navdušeno slikati. Ljubezen mu je vodila čopič. Za vsako potezo je pridvignil oči in pogledal zdaj ženin obraz zdaj otrokov ter vsakotoliko menil:

»Kar res se mi ne zdi in vendar je moje delo!«

Žena se je smejala, smejali pa sta se tudi sestri Margareta in Santa, ko sta prišli sami ali s svojima možema v obisk, in smejal se je stric Bartolomeo, ki je govoril:

»V šole ga damo, da bo duhovnik kakor jaz in postane še kardinal.«

Najbolj vesel pa je bil nečakca in ga je imel neznansko rad stric Simon, ki je imel svojo trgovinico. Rafaelčku je prinašal zdaj to zdaj drugo igračko, ki je bila lepo pobarvana in je še celo zvončkljala. Držeč mu jo pred očmi, jo je vrtel in mu govoril:

»Veš, Rafaelček, ko te mati odvadi prsim, ti prinesem piščalko. To boš zadovoljen, kaj?«

Oče je medtem pomalem — vsak dan je napravil kako potezo s čopičem — dokončal portret. Magia z otrokom v naročju je bila, če smem rabiti primeru, kakor Mati božja z Detetom in so jo zato postavili nad zglavje postelje.

Tako je ostala in še vedno visi v spalnici one majhne hiše.

Rafael je rastle in bil živahen in vesel. Mati ga je odstavila in začel je jesti in piskati na stričevo piščalko. Postal je srčkan deček, ki je uhajal mami in se igral na ulici s svojimi vrstniki. Bil je droben in vitek, zdravih rdečih lic, kostanjevi lasje pa so se mu nekoliko kodrali in mu segali do ramen.

Magia je bila ponosna nanj. Ko ga je gledala in videla, kako je živahen in bister, ji je srce kar kipelo od sreče.

O, materina ljubezen je nekaj velikega!

Minilo je nekaj let, ko je stric duhovnik nekega dne vprašal brata:

»Giovanni, kaj pa misliš z otrokom, ki je zdaj vedno na cesti in raste tja v dan kakor kak osliček?«

Oče, ki je kakor vedno tudi takrat slikal, je odložil čopič, zavzdihnil in odgovoril:

»Prav imaš, brat. O otroci! Ko se je Rafael rodil, sem bil vesel, zdaj pa me skrbi in tudi jaz se izprašujem, kaj naj bi ga dal učiti. Moje umetnosti?«

Pogledal je brata, ki se je nasmehnil.

»Predvsem,« je rekel duhovnik, »naj se nauči brati in pisati. Pošlji ga k donu Mateju. Če hočeš, bom pa jaz govoril z donom Matejem, da ga priporočim in ga bo vzel med svoje šolarje.«

Tedaj je prišla Magia. Slišala je svakove besede in rekla:

»Tudi jaz sem mislila, da bi se moral naučiti brati in pisati. Kdor ne zna tega, ostane zabit. Kdor pa je zabit, ne more postati kardinal.«

Duhovnik je pogledal svakinjo.

»No,« je rekel, »zdaj grem k donu Mateju, jutri pa mu kar pošljite dečka!«

Don Matej je bil še mlad možanec, a se je vendar že tresel, ker ga je kaj rad pil. Tako je včasih pozabil vse,

kar je znal in česar bi moral druge učiti. Ker pa ni bilo v mestu tedaj drugih učiteljev, so kljub temu starši pošiljali svoje otroke v njegovo šolo, ako so jih hoteli nekoliko izobraziti. Tako je tudi Rafaelček postal njegov šolar. Ker ga je don Bartolomeo priporočil, a tudi zato, ker je bil ljubezniv in vljuden, ga je učitelj imel kmalu posebno rad.

Drugi šolarji so bili nemirni in neukrotljivi, Rafael pa se ni ganil in se je vsega lepo naučil. Nekega dne je prinesel domov lep zvezek pisanih črk in ga pokazal materi, drugič je že zlogoval, ali prav za prav že kar gladko bral abecednik. Reče se lahko, da sta brala oba, ker je treba vedeti, da ni mati Magia hotela zaostajati za svojim sinčkom.

Brala sta torej oba. Materina kolena so bila miza, na katero je postavljial sin svoje knjige, in zdaj pa zdaj ga je mati pristrčno poljubila. Tako se je pri njej več naučil kakor pri donu Mateju.

Učitelj je imel tudi šibo in je z njo tepel nemarne šolarje. O tem je Rafaelček pripovedoval doma, ko je bila zvečer družinica zbrana za mizo in je gorel na ognjišču ogenj. Ko ni bil prehud veter in ne previsok sneg, zakaj v takem vremenu so se priklatili tedaj iz ondotnih gora volkovi, je prihajal k njim povasovat tudi stric Simon, ko je zaprl svojo trgovino. Vstopil je ves zadelan v obraz s kožuhovinasto kapo, ki si jo je bil potegnil prav do oči.

»Tak mraz je, da skale pokajo,« je rekel in šel naravnost k ognjišču, si mel roke, vzel nato čašo vina, ki mu jo je ponudila sestra, potem pa posadil na kolena Rafaelčka.

»Še malo počakamo, pa prideš k meni v trgovino za pomočnika,« mu je rekel. »Seveda...«

»Seveda,« mu je vpadla v besedo sestra, »če ne bi oče silil, da bi postal slikar.«

»Slikarstvo je lepa stvar,« je odvrnil Simon, »a je treba zanj spretnosti.«

Svak Giovanni ga je pogledal, kakor bi hotel vprašati:

»Kaj sem pa jaz? Osel?«

Pa je Simon brž povzel in nadaljeval:

»In za slikarstvo je treba tudi kekega gospoda in pokrovitelja, ki slike razume in jih plača.«

»Hočeš reči,« je pripomnil svak, »takega, ki je naklonjen umetnikom in jih štiti in podpira.«

»Da,« je takoj odgovoril Simon, »takega, kot pravijo, da so v Firenzi Medici, ki imajo okus in želijo imeti okoli sebe same dobre umetnike in ne gledajo na stroške.«

»Tudi mene je imelo v mladih letih večkrat, da bi šel k njim,« je zavzdihnil Giovanni, »ker se je naš stari gospod Federico malo zmenil za nas in mu je bilo več za orožje in vojske kakor za vse drugo. Toda kako naj bi šel?«

Rafaelček je živo pogledal in vprašal:

»Kdo je bil Federico? Tudi don Matej ga je danes omenjal.«

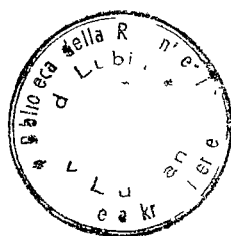
»Bil je naš gospod, ki so se ga vsi bali,« je odgovoril stric, »in je stanoval v lepi palači, katero vidiš vsak dan in stanuje zdaj v njej njegov sin Guidobaldo, ki je še premlad, da bi mogel o njem kaj prerokovati in reči, da nam bo dober. Če sem rekel o Federiku, da so se ga vsi bali, sem mislil na sovražnike in ne Urbincev, ker z nami je ravnal ko s sinovi. Spominjam se, da sem ga videl, ko sem bil še mlad. Po ulicah in na trgih se je ustavljal in govoril z ljudmi, ki so stali na pragu, in še v njihovih kočah. Spraševal jih je, kaj delajo in kako jim gre. Ko je umrl, so vsi za njim jokali.«

»Glejte,« je rekla tedaj dobra Magia, gladeč sina po kodrasti glavi, »nič več ne posluša, je kar za mizo zaspal.«

»Pa ga spravi v posteljo!« je rekel mož.

Sl. 2. — Raffael Santi, Podoba papeža Julija II. iz okr. 1511,
v galeriji Uffizi v Firenci

Tako je bilo vsak večer. Spočetka je deček radovedno vse poslušal in bistro gledal ter napenjal ušesa, polagoma pa ga je premagal spanec, ker je bil le utrujen, ko je čez dan skakal in se igral. Ko ga je mati prinesla v posteljo, se je toliko zdramil, da ga je poljubila in mu voščila lahko noč. Spal je polnih deset ur.

Na vojvodovem dvoru

Veselo in prijetno so potekali dnevi, ko so se pripravljali prebivalci mesta in vse pokrajine na najlepši in najsijajnejši praznik, kakršnega baje še nihče ni doživel. Vojvoda Guidobaldo se je končno vendar le odločil, da prevzame sam vlado in da se prav tiste dni poroči s hčerjo mejnega grofa Gonzaga v Mantovi. Nevesta je bila mlada, duhovita, izobrazena in zelo lepa. Ime ji je bilo Elizabeta.

Na dvoru so vse prenavljali in popravljali: zidove, sobe, pohištvo, okraske, slikarije, obleko in ... osebe. Da, vsak dan so se pojavljali novi obrazi. Prihajali so odposlanci, zastopniki, plemiči z dvora Gonzagov, iz Firenze, Ferrare, Romagne in celo iz Rima. Sloves, ki ga je zapustil vojvoda Federico, je prešel tudi na sina in privabil odposlance s častitkami, pokloni in voščili.

Če so se tuji v tolikem številu udeleževali slavnosti na dvoru, kaj šele Urbinci, ki jih je poleg vsega dvorno praznovanje navdajalo s ponosom.

Res, Urbino je kar oživel. Obrtniki in delavci vseh vrst — krojači, zidarji, pleskarji, slikarji in še drugi so delali noč in dan in služili lepe denarce. V stolnici in v drugih cerkvah je zvonilo, o, kako zvonilo. Po vsej dolini je zvonilo od jutra do večera. K slavnostim, seveda. Ni bilo zvona v še tako pozabljeni cerkvici, da se ne bi s svojim veselim glasom pridružil splošnemu zvonjenju.

In vojvoda? Bil je vesel in zadovoljen. Poroka mu je obetala vplivno sorodstvo, nevesta mu je bila všeč in veselje ljudstva, ki ga je tako ljubilo, ga je kar prevzelo.

Kaj pa Rafaelček? Ob tolikem slavnostnem vrvenju in navdušenju ni bil niti trenutek pri miru. Če bi ga zvezali, bi ga ne mogli obdržati doma. Podil se je s svojimi vrstniki sem in tja, kričal, bil radoveden in se čudil.

Koliko plemičev, koliko plemkinj in koliko kočij! In kakšne obleke, kakšne barve in kak vrvež in blesk vsepovsod!

Če bi imel deset oči in ne samo dveh, bi se z vsemi desetimi ne mogel dovolj nagledati. So pač prizori, ki otroka tako prevzamejo, da jih vse življenje več ne zabi.

Končno je napočil dan, ki je bil določen, da sprejmejo nevesto.

Ako hočemo biti odkritosrčni poročevalci, moramo povedati, da v Urbinu tisto noč pred velikim dnevom niso prav nič spali in da so šele tedaj ugasili luči, ko je vzšlo sonce. Kako je veselo sijalo z jasnega neba in kako so v njem žareli vrhovi Apeninov, pa naj je bila to bližnja Carpegna ali oddaljeni vršac Neronove gore ali Catria.

Komaj se je zazorilo, so se oglasili zvonovi z jutranjico, potem pa oznanjali po vsej dolini in gričih praznični dan. Ljudje so se oblekli praznično, svečano okrasili hiše, če niso imeli drugega, vsaj z živopisanim blagom, okna in hodnike pa s cvetjem in zelenjem. In od vseh strani je odmevala godba, tu so piskali, tam ubirali svireli, tu trobentali in tam bobnali in kaj vem, kaj še vse.

Končno so okoli desete dopoldne opazili, kako se po pesarski cesti, ki se je tedaj vzpenjala naravnost v Urbino, pomika sprevod, kar je stopnjevalo navdušenje do viška. Jezdec — toliko jih niso še nikdar videli — so se pognali v klanec, prapori so plapolali in perjanice, orožje in

pozlačeni šlemi so se bleščali, za njimi pa se je dvigal gost oblak prahu.

Vse višine v mestu so bile polne ljudi. Po brežuljkih, na zobčastih nazidkih stolpov, na strehah so bili ljudje in še na drevje so splezali in napeto čakali, ko se je povorka bližala.

Rafael je bil z mamom in s stricem Simonom na grajski planoti, od koder je bil lep razgled po dolini. To ugodno mesto jim je priskrbel oče, ki je imel tiste dni toliko dela s svojimi čopiči, da se ni mogel niti oddahnuti, tako ga je vojvoda zaposlil. Ker je sam lahko prihajal v grad, je pripeljal s seboj tudi svojo družino.

Ko je prišel sprevod pod navpično grajsko obzidje, se je oglasila fanfara in iz palače je odjezdil na iskrem belcu vojvoda, za njim pa četa vitezov, ki so bili drug lepši in sijajnejši od drugega.

Ženske so čakale na dvoriščih in ob stopnišču v dveh vrstah vse do prostorov, ki so bili namenjeni za nevesto.

Ko se je sprevod ustavil pred mestnimi vrati, je pogledala nevesta s svojim lepim obrazom iz nosilnice, v kateri so jo nesli. Vojvoda je skočil s konja in odhitel k njej. Nosilnico so odprli in prisedel je k nevesti.

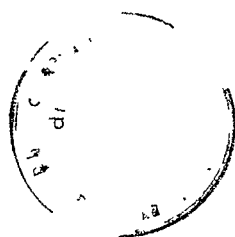
Ne vem, ali je bilo to vse v redu po dvornih običajih, a v Urbinu je bilo tedaj tako, ker je bil vojvoda nepočakan in nevesta tako lepa.

In množica? Vzklikanja in pozdravljanja ni bilo ne konca ne kraja in zvonovi so peli in trobentanje je bilo kar oglušujoče. Prapori in perjanice so plapolali v vetru, ki ga v Urbinu nikdar ne manjka, in se pisano lesketali v soncu.

Mati Magia je morala Rafaela večkrat prijeti in ga držati z obema rokama, ker je bil preživ. S svojim »Živeli!« je prekričal vse druge. Vzpenjal se je in prerival, da bi

Sl. 3. — Raffael Santi, Papež Leon X. z nečakoma kardinaloma Ludo-
vicom de'Rossi in Giuliom de'Medici, v Pal. Pitti v Firenci (okr. 1518)

bolje videl. Tako se je pognal celo stricu Simonu na hrbet. Ko da sanja, se mu je zdelo vse, kar je videl.

Sprevod je prišel v vojvodovo palačo, kjer se je vršila nato nad vse slavnostna svatovščina, o kateri je potem pripovedoval Giovanni Sante, ko se je vrnil domov, da se jo je tudi nekoliko udeležil. Res je, da je bil v obednici z dvornim služabništvom.

Ko so si na dvoru »vse uredili«, kot se je izrazil Giovanni, je ukazal nekega dne Rafaela kar najlepše obleči in ga je nato prijel za roko.

»Zdaj pa pojdeš z mano,« mu je rekel, »in boš videl nemara še vojvoda. Pa veš, trikrat se mu boš moral pokloniti, vsakokrat globlje. No, kar poskusi, kako boš napravil!«

Rafael je imel tedaj skoraj sedem let in je bil za svojo starost kar dovolj visok in slok. Trikrat se je priklonil in vsakokrat lepše.

Mati, ki ga je spremljala do vrat, se je zasmejala, ga poljubila in mu rekla:

»Zdaj pa le pojdi z očetom, a glej, da ne pozabiš, kar boš videl, ker mi boš moral potem vse povedati!«

S Strme poti, kjer so stanovali, je bilo do dvora kakih deset minut. Tako sta kmalu dospela tja. Ko sta šla po hodniku, ki je vodil na veliko dvorišče in bil vedno bolj temen, je Rafaelčku začelo srce močno biti. Prišla sta do straže. Poveljnik je poznal Santija in mu je kar pomežiknil, češ naj le gre dalje.

Tako sta preprečkala prvo dvorišče, kjer so bile konjušnice, in še drugo, od koder so vodile marmornate, čudovito okrašene stopnice v vojvodove prostore. Hitro sta stopala navzgor in oče je spotoma dajal sinu še zadnja navodila, kako naj se vede.

V predsobi je bila spet vojaška straža in so čakali razni plemiči in tudi preprosti ljudje.

Rafael se je razgledal po sobi in po ljudeh in se tiščal očeta, h kateremu se je ta in oni izmed gospode približal.

Vojvoda je sprejemal, a je čas že potekal. Končno se je prikazal na vratih sprejemnice paž in pomignil Giovanniju Santu, ki je posadil Rafaelčka na klop in mu rekel:

»Počakaj lepo tukaj!«

»Zakaj?« je vzkliknil sinko.

»Saj se kmalu vrnem. O, kaj misliš, da je mogoče priti k vojvodu, ne da bi vedel in dovolil? Jaz grem k njemu, ti pa ostani tu. Če te sprejme, se vrnem čez trenutek in te vzamem s seboj v sobo.«

Rafaelčku ni bilo všeč, a kaj je hotel. Oče je izginil. Čez trenutek se je res vrnil in ga prijel za roko. In zgodilo se je nekaj čudnega: srce, ki mu je prej tako bilo, se je kar na lepem umirilo, ko ga je peljal k vojvodu, in bil je pogumen kakor kak odrastel mož. Niti tedaj se ni zmedel, ko je zagledal sredi dvorane vojvoda, ki je govoril z nevesto Elizabeto, katera je bila lepa kot angel. Njen obraz je bil tako sladek in ljubezniv. Ob njunih korakih je zaobrnila svojo lepo glavo. Tudi vojvoda se je okrenil in pogledal na dečka. Nato je napravil dva koraka proti njemu, se mu nasmehnil, iztegnil roko in ga potrepljal po licu.

»Ta je torej tvoj sin?« je vprašal in pogledal Giovannija Santa.

»Da, in bo služil vaši vojvodski vzvišenosti in vzvišenosti gospe vojvodinje,« je odgovoril dobri oče in se priklonil.

Rafaelček, ki je bil na vse pozabil, se je tedaj zavedel in napravil prvi in drugi poklon, kakor ga je naučil oče.

»No, no,« je vzkliknil vojvoda in veselo sedel v velik naslonjač.

Vojvodinja je pristopila k Rafaelčku, ga prijala za roko in ga obdržala ob sebi, ko je spet sedla. Ljubeznivo ga je gledala, potem pa se obrnila k Giovanniju in rekla:

»Zahvalite Boga, mojster, da imate tako lepega otroka!«

Oče je od veselja zardel, vojvoda pa je primaknil fantka k sebi, mu položil roko na kodrasto glavico in nato vprašal:

»No, kaj pa dela ta srčkani fantek?«

»Doslej se je učil brati in pisati,« je odgovoril oče, »pozneje pa bi ga rad spravil na svojo pot, ki bi jo pa moral hoditi z večjo odločnostjo in uspešnostjo.«

»Kaj pa pravi dečko?« bi rada vedela vojvodinja.

»Slišal si, zdaj pa odgovori!« mu je rekel oče.

Rafaelček se je prestopil, potresel goste kodre, se poklonil — bil je tretji poklon, ki ga je ostal še dolžan in ga je hotel na vsak način napraviti — in je odgovoril:

»Da, učil se bom očkove umetnosti.«

Gospa vojvodinja spet ni mogla zadržati smeha in je rekla:

»Umetnosti, umetnosti! Ali veš, kaj je umetnost? In ali se je naučiš?«

»Oprostite mu, vaša milost,« je opravičeval dobri Sante sina in bil namesto njega v zadregi.

»O, kar res se mi ne zdi,« je odvrnil Rafael, »da bom držal lepega dne čopič v roki in slikal kakor oče samo lepe otročičke in gospe.«

»Potepček,« je povedal oče, »je zdaj vedno na cesti s svojimi vrstniki.«

»A ko bom velik,« mu je odgovoril sinko, »se ne bom več igral in se naučim slikati angelčke.«

Vojvoda se je zasmejal, vojvodinja pa je prižela malega k sebi, ga pogladila po mehkih laseh ter nemara, mlada in lepa nevestica, mislila: »O, da bi dobila tudi jaz tako srčkanega otroka!«

»Mojster, čul si, kaj bi bil rad,« je nato rekel vojvoda očetu, ko ga je odpuščal. »Njegova pot je odločena. Daj mu čopič v roke in stvar je urejena!«

»Da, tako bom napravil,« je odgovoril Giovanni, prijel nato sina za roko in odšla sta proti vratom, ne da bi se obrnila, ter se oba hkrati še trikrat globoko priklonila, preden sta zapustila dvorano.

»Veš, da si bil preveč pedrzen,« je rekel zunaj oče sinu in bil nejevoljen.

»Ne,« je ugovarjal Rafael, »saj je bila gospa vojvodinja tako prijazna in dobra.«

Oče je opazil, da drži nekaj v rokah.

»O, kaj pa imaš?« ga je vprašal in se sklonil, da bi pogledal.

»Nič,« je odvrnil sin, se mu izmuznil in odhitel naprej proti domu.

Pot je bila kratka.

»Mama, mama!« je zaklical že na pragu.

»Kaj je? Sta se vrnila?«

Sonce je zatonilo že za vrhove gorá. Miza je bila pogrnjena in na njej je čakala večerja v skledi, iz katere se je kadilo.

»Obnašal se je tako po domače, da me je bilo kar sram,« je povedal oče, ko je sedel za mizo.

Rafael je z eno roko objel mater okoli vratu in ji šepetal nekaj na uho, medtem ko je držal levico v žepu.

»Kaj?« ga je vprašala mati. »Kaj praviš? Kaj ti je dala?«

Rafael je smeje se privlekel iz žepa škatlico iz oljkovega lesa s pozlačenimi okraski.

»Vidite, to mi je skrivaj dala gospa vojvodinja in je rekla, naj obdržim vse zase. Pa dam tebi in, če je v škatli kaj dobrega, bova imela vsak pol!« je gostolel.

Mati je odprla škatlico.

»Glej, glej, koliko sladkorčkov!« je vzkliknila.

Giovanni Sante je ves zadovoljen zajel z žlico rezance in začel jesti. Teknilo mu je. Mati Magia pa je bila do solz ginjena. Pozabila je na jed in je samo poljubovala in božala svojega Rafaelčka.

U b o g a m a m a

Giovanni Sante je vedno mislil, da bi izučil sina svoje umetnosti, a ker je bil še premlad, je odlašal. Po razgovoru z vojvodom pa ni več zgubljal časa. Tudi sin je sam od sebe prihajal v delavnico in pazljivo gledal očeta, ko je sedel ob stojalu in neutrudno prenašal s čopičem na platno barve.

Nekega dne je vzel oče enega izmed svojih dokončanih kartonov, risalno oglje in bel list ter rekel:

»Bomo videli, kaj že znaš!«

Rafael je pograbil vse skupaj, šel na svoje mesto in začel črtati in packati. Packati, to se pravi, lahko bi rekli, da so bile packe, a ko se je oče čez nekaj ur dvignil izza stojala, pred katerim je ves dan delal, in stopil za hrbet sinu, ki je bil v obraz ves rdeč od napora in imel tudi obe roki zamazani, ter vzel sinovo risbo, je priprl oči, oddaljil karton, kolikor je mogel iztegniti roko, in končno rekel:

»Bravo! Človek kar ne bi verjel!«

»Kaj ste rekli, oče?« je vprašal Rafael in se globoko oddahnil.

»Sem rekel,« mu je odgovoril, »da moraš kar lepo nadaljevati.«

Rafaela so očetove besede vzpodbudile. Polagoma je zapustil svoje vrstnike z ulice in se držal samo v delavnici. Očetu je izmikal kar je mogel kartonov in jih

uporabljal za predloge. In vsak dan je bil viden napredek, čeprav majhen.

Včasih sta pogledala k njemu strica in bila — vsaj navidezno — nezadovoljna.

»S kardinalom ne bo nič,« je menil don Bartolomeo.

In stric Simon:

»Že vidim, da bom moral poiskati drugega pomočnika in naslednika za svojo trgovino. Zdi se, fant moj, da bi rad razpel perutnice in odletel iz rodnega gnezda kam daleč.«

»Kam daleč iz gnezda? Ne!« je ugovarjala mati. »Kaj ne slika tudi oče doma?«

»Da,« ji je odvrnil brat, »a tukaj ni mecenov, ki plačujejo.«

»O, kaj pa vojvoda? Sicer pa bi rajši pobrala vse čopiče in jih vrgla na ogenj, kakor da bi šel Rafael od doma!«

Rafael se ni zmenil za njihove besede, kakor bi se ne pogovarjali o njem. Ves se je zamaknil v svoje delo. Sanjal je samo o kartonih, o platnih, o paletah, o svinčnikih in barvah, o čopičih in stojalih.

Ko ni bilo očeta v delavnici, je kar sam poskušal ob stojalu.

Minili so tedni in tedni in nekega dne — prešlo je že dokaj časa — ga je oče presenetil, ko je slikal z oljnatimi barvami po svoji fantaziji angelčka, ki je letel nad rajem z razprostrtimi perutničicami. Slika ni bila Bog ve kaj, a barve, barve! Kakor bi dahnili vanje milino, ki mu je bila prirojena. Oče se je zavzel.

»Fant, kar čuditi se moram! Daj, povej mi, kdo te je naučil tako ravhati z barvami?« ga je vprašal.

»Kdo?« je odvrnil sin. »Pri vas sem se naučil!«

Poslej je deček slikal s prav posebnim veseljem in se počutil v delavnici kakor v nebesih. A kaj, ko je človeško življenje polno bridkosti! Prav tiste dni je moral Rafael okusiti najhujšo žalost, ki jo more doživeti ljubeče otrokovo srce.

Bilo je neprijetno mrzlega dne v začetku oktobra, ko je v Urbinu legla mati Magia. V hrbtu jo je zbadalo in je bilo revi, ko da bi jo kdo zabodel z nožem. Mož je drugi dan poklical zdravnika, ki pa je rekel, da je že prepozno in naj pošljejo po duhovnika.

Rafaelček ni vedel nič o tem in je slikal v delavnici, ko je zaslišal s ceste zvonček, ki je pozvanjal sveti popotnici, in videl duhovnika s cerkovnikom, ki je držal nad njim baldahin, in za njima nekaj ljudi. Tedaj je vstal in šel tudi on v hišo, ne da bi vedel, kaj se je zgodilo.

Vstopil je in zagledal na postelji mamo, ki ga ni niti več poznala. Duhovnik jo je blagoslovil in nato molil. Oče je ob strani jokal in jokali sta tudi obe teti, stric Simon pa je bil še najbolj žalosten, kakor se mu je zdelo. Vsi so klečali.

Ko je duhovnik odšel, se je Rafaelček, tresoč se, približal postelji in tiho s svojim sladkim glasom poklical:

»Mama!«

Stric Simon ga je prijel za roko in ga odmaknil.

»Mama spi, Rafael!«

In ga je odpeljal s seboj na svoj dom, ga pridržal pri kosilu in ga zadrževal, da bi pri njem še prenočil.

»A zakaj?« je spraševal deček. »Vem, vem, mama umira.«

In so se mu ulile solze. Zjutraj je zbežal od strica, a spotoma je srečal strica Bartolomeja, ki je bil žalosten in je povešal glavo.

»Kam greš, Rafael? Ali ne vidiš, da dežuje?«

»Kako je z mamó?« je vprašal revček in zmedeno gledal.

»Mama je v nebesih,« mu je odgovoril in ga odpeljal.

Tako je prišel k drugemu stricu. Ko se je čez dva ali tri dni vračal domov, je kljub vsemu upal, da še najde mamó. Našel je očeta v delavnici, kjer pa ni slikal. Revež je sedel in si zakrival obraz z rokami.

»Oče!« ga je poklical sin z ihtečim glasom.

Giovanni Sante je razprostrl roke. Rafael se mu je vrgel v objem in je zajokal.

»Sama sva ostala,« je spregovoril oče in ga božal po glavici.

Sam Rafael je pozneje po dolgih letih pravil, da so bili ti dnevi najžalostnejši v njegovem življenju. Še tako ljubeznive besede ga niso mogle potolažiti, ker ni bilo ne ljubeznivosti ne besede, ki bi mogla nadomestiti materino. Ponoči je sanjal o njej, ob belem dnevu pa se mu je zdelo, da jo vidi sleherni trenutek zdaj tu zdaj tam. Včasih, ko je bil raztresen, se mu je zdelo, kakor bi čul njen glas...

Stric Bartolomeo je bil bolj trdega srca, stric Simon pa bolj mehak. Tiste hude in žalostne zime je kakor prejšnja leta prihajal vsak večer v vas in posedel za ognjiščem. Namesto Magije sta mu zdaj Margareta ali Santa ponudili kozarec vina. Rafael je bil vedno miren in tih in imel skuštrane lase, po katerih ga je mama tolikokrat ljubeznivo božala.

»Kaj si danes delal, Rafael?« ga je vprašal stric Simon.

»Nič.«

»In čopiči?«

Deček je skomignil z rameni in oči so mu zalile solze, a jih je skril. Oslonil je glavo na roke, ki jih je držal na mizi.

Tiste dni je moral iti oče v Cagli zaradi nekaj svojih slik, potem pa v Fano, da bi dokončal z delom v ondotni Marijini cerkvi.

»Ali bi šel z menoj?« je vprašal sina.

Sin je skomignil z rameni, kakor bi hotel reči: »Tu ali tam, zame je vseeno!«

Vreme je bilo lepo, a mrzlo. Veter je pihal preko vrhov in se divje zaganjal po dolini. Oče in sin sta imela samo enega konja, kar je bilo še bolje. Tiščala sta se drug drugega in se tako grela.

Rafael ni bil dotlej še nikdar niti kilometer daleč od doma in se je zato povsod radovedno razgledoval. Ko sta prijezdila do vznožja, sta v Fermignanu vprašala po sorodniku Bramantu, če je doma. On doma, kje! Hodil je po Lombardiji križem kražem, študiral in delal.

V Cagliju sta ostala mesec dni, ker je moral oče dovršiti svoje presne slike. Ko je dokončal z delom in so mu redovniki, ki so oskrbovali svetišče, plačali, sta počasi krenila proti Fanu.

Novosti, ki jih je videl okoli sebe v svetu, so dečka nekoliko razvedrile in opogumile. V Cagliju je pomagal očetu kot vajenec, v Fanu pa se ni dotaknil ne enega čopiča. Zato mu je rekel oče:

»Sin moj, tu gre za plačo in ni, da bi se šalil!«

Poslej ga je sin pozorno gledal pri delu in vzbudilo se mu je novo veselje do učenja in umetnosti, za katero je čutil že prirodno nagnjenje.

Ko sta se na pomlad vrnila v Urbino, se ni ganil iz očetove delavnice. Učil se je in delal, poskušal in popravljal, ne da bi obiskoval kake posebne mojstre, zakaj v Urbinu jih tedaj ni bilo. Ravnal se je samo po očetu.

Na mamu je še vedno mislil, a vendar ne več s tako bridko žalostjo. Ko je moral premagati kako težavo, mu

je bilo pri srcu, kakor bi slišal, kako mu šepetaje in govori nek glas:

»Ne boj se!«

Bila je mati, ki mu je govorila.

Tako je uspeval iz dneva v dan. Vojvoda se je zanimal zanj in Giovanni mu je poročal o njegovem napredku. Včasih sta ga vojvoda in vojvodinja hotela tudi videti in, ko ju je obiskal, sta ga ljubeznivo vzpodbujala.

Stric Simon, ki je bil vedno zanj navdušen, mu je smeje se govoril:

»Če postaneš kdaj imeniten, ti bom odpustil, da nisi maral za mojo trgovino!«

Prvi korak

Minilo je komaj šest mesecev po smrti uboge Magije, ko je nekega večera — bila je nedelja in zbrani so bili vsi sorodniki — Giovanni povedal, da ne more ostati več sam in da se spet poroči. Izbral da si je Bernardino, hčer trgovca Parija, ki ima svojo hišo na trgu.

Rafaelu je ob teh besedah vzdrhtelo srce in se je umaknil v samotni kot, od koder je sovražno gledal očeta, zakaj njegovo govorjenje se mu je zdelo, kakor bi skrunil materin spomin.

»Bernardina,« je menil stric Bartolomeo, »ima komaj petnajst let in bi bila lahko tvoja hči.«

»In če ne bo imel Rafael matere, bo imel pa sestro,« je odvrnil Giovanni, ki je bil trmast.

Simonu je bilo težko, da je tako hitro pozabil na njegovo sestro. Pa se ni dalo nič opraviiti. Giovanni je tako sklenil in ni minil mesec, je že prišla v hišo Bernardina in bila njegova žena. Rafael se je stisnil ob zid, da je šla mimo njega, nato pa je tekel k stricu Simonu, ki se ni dal niti videti, in mu rekel:

»Stric, obdržite me pri sebi!«

»O Rafael,« mu je odgovoril dobri mož in ga pobožal, »saj je Giovanni tvoj oče!«

Nova nevesta ni bila posebno dobrega srca in se je z vsemi samo prepirala. Tudi Rafaela je vzela na piko, a deček jo je dobro in ostro zavračal, zaradi česar ga je

oče večkrat trdo prijel. Tako je bil sirotek kar ves nesrečen.

Edina tolažba mu je bilo delo, v katerem je presenetljivo napredoval. Ne samo drugi, tudi sam oče je nekoč rekel:

»Jaz ga ne morem ničesar več naučiti, v kratkem bo on učil mene!«

Revež, tudi drugih kmalu ni mogel več učiti. Tri leta po poroki je obolel in umrl. V svoji oporoki je zapustil vse, denar, posestvo in hišo — Giovanni Sante ni bil revež — sinu Rafaelu in bratu duhovniku don Bartolomeju, katerega je imenoval tudi za varuha mladoletnemu dediču. Bernardini, svoji drugi ženi, pa je volil doto, obleko in del hiše, seveda če se ne poroči. Sestri Santi, ki je bila ovdovela, je določil v hiši preužitek, sestri Margareti pa je tudi zapustil nekaj v spomin.

Spočetka je šlo vse lepo mirno, a komaj je minilo leto, je don Bartolomeo, ki je upravljal vso dediščino, pokazal svojo pravo naravo samoljubnega in prepirljivega skopuha. Ovdovela sestra ga je s sklenjenimi rokami prosila, naj je ne prisili, da bi morala iskati na sodišču svojo pravico. Odgovarjal ji je, naj se zadovolji s tem, kar ji nudi, ko tako nič ne dela in nima nikake skrbi. Tudi s svakinjo Bernardino ni bil don Bartolomeo nič prijaznejši. Menil je, naj zahvali Boga, da se je dal rajnki omrežiti, ker sicer bi se morala vrniti domov tako gola, kakor je prišla. Bernardina, ki je imela oster jezik, mu je zabrusila, da je prinesla k hiši doto.

»Da, doto! Štiri bajoke, štiri bakrene novce!« je vzkripel don Bartolomeo.

Vsakokrat, ko so bili zbrani vsi ti ljubeznivi sorodniki v hiši, ni bilo drugega ko vreščanje in prepir. Rafael je ob takih prilikah pobegnil. Stric je dokazoval, da dela

vse v njegovo korist, a seveda ni bilo res. Tudi nečaka in varovanca je pestil in mu večkrat rekel, naj si poišče kako delo, češ da od zraka se ne da živeti. Vé naj in če še ne vé, da bo že še izvedel, kako denar gre, kakor pride, pa da naj se zato kar nič ne zanaša na one bore novce, ki so še doma.

Rafael, ki ni mislil drugega ko na slikanje, je razdraženo zapihal, skomignil z rameni, odšel in zaloputnil za seboj vrata. Največkrat se je v takih slučajih zatekel k stricu Simonu, ki se je po Magijini smrti le redko prikazal v hišo.

»Sirotek moj, tak je pač svet in taki so ljudje!« ga je tolažil stric.

Ko ni imel Rafael v stari očetovi delavnici več možnosti, da bi kaj delal in se učil, je hodil v delavnico, ki jo je šele tedaj odprl Timoteo Viti, slikar domačin iz Urbina. Prej je živel v Bologni, kjer je delal pri mojstru Francia.

Kako je prišel k Vitiju?

Najprej je oprezoval okoli njegove delavnice, potem se je približal vratom, se naslonil ob podboje z rokami za hrbtom in ga opazoval. Gledal je sleherno Vitijevo potezo, jo občudoval ali pa sam pri sebi grajal, kakor se mu je zdelo po njegovem okusu in prirojeni nadarjenosti.

Z njegovo nadarjenostjo je bilo kakor s klico, ki požene spomladi iz zemlje in se polagoma razraste in odene z zelenjem in cvetjem.

Ko je nekajkrat tako stal in gledal ob vratih, se je Viti, ki je čutil, da ga nekdo opazuje, nekega dne ozrl in ga vprašal:

»Kdo pa si?«

»Sin slikarja Giovannija Santa, ki je pred kratkim umrl,« je odgovoril Rafael in stopil v delavnico. »Učil sem

se očetove umetnosti, a zdaj sem odložil čopiče — ne zato, ker bi bili pretežki, ne... temveč zato, ker bi moral imeti koga, ki bi me vodil.«

»Koliko let imaš?« ga je še vprašal Viti, ker ga je fantek s svojim ljubeznivim vedenjem pridobil in zanimal.

»He, malo,« mu je odvrnil, »komaj dvanajst, a vendar me je oče marsičesa naučil. Nekaj že znam in rad bi, mojster, če bi hoteli, prišel k vam za vajenca, zlasti — ozrl se je po delavnici — ker sem videl in vidim, da ste tako sami.«

»Vajenca bi pa res potreboval,« je odgovoril mojster, »in če prideš k meni, bo kar prav.«

Tako je rekel Viti in gledal Rafaela, ki je od navdušenja in veselja kar ves zardel. Oči so mu žarele, stopil je korak naprej, razprostrl roke in vzkliknil:

»Hvala, hvala! In če mi daste katerega svojih kartonov, boste videli, kako hitro ga po svojih močeh prirešem!«

Viti mu je ustregel in Rafael, kakor je bil še deček, se je izkazal. Natančno je prerisal karton, ki mu ga je dal mojster.

»Lepo, prav lepo,« ga je pohvalil.

In tako je šlo potem dan za dnevom. Rafael je napredoval pri mojstru, kakor je prej pri očetu. Ljudem se je zdelo kar čudno, ko so potem videli, kako je deček dvanajstih let opustil igre in sleherno zabavo ter delal od jutra do večera. Svojega mojstra je verno poslušal in pri njem se je naučil dajati podobam tiste oble in trdne oblike, katerih tudi pozneje ni nikdar popolnoma opustil in so mu zaradi njih nekateri nevoščljivci očitali, da je poganski.

Čas je tekел in Rafael se je vedno bolj razvijal in volja in ljubezen do ustvarjanja sta rastle. Kakor živ čudež so vstajale pod njegovimi prsti razne podobe in

glavice. Tedaj je na primer upodobil »Vitezov sen«, ki so ga dobri Urbinci občudovali kot nekaj izrednega. Nekega dne si ga je ogledal sam vojvoda Guidobaldo. Viti je ves zmeden vstal in snel čepico in tudi Rafael je bil vznemirjen.

»Ej, slikanje ti je po rajnkem očetu v krvi,« je rekel vojvoda. »Kar lepo nadaljuj, a vi, mojster, zglasite se kaj v gradu!«

Viti, ki si ni želel drugega, je začel zahajati na dvor in je vedno dobil kako delo, pri katerem mu je Rafael pomagal.

Ko je dosegel štirinajsto leto, je Rafael znal toliko kot mojster ali pa še več.

»Poiščita mi drugega mojstra, ker me ta ne more ničesar več naučiti,« je rekel nekoč stricu Bartolomeju in stricu Simonu, ko sta ga vprašala, kako je zadovoljen pri Vitiju.

»Verjamem,« je bil stric Simon navdušen.

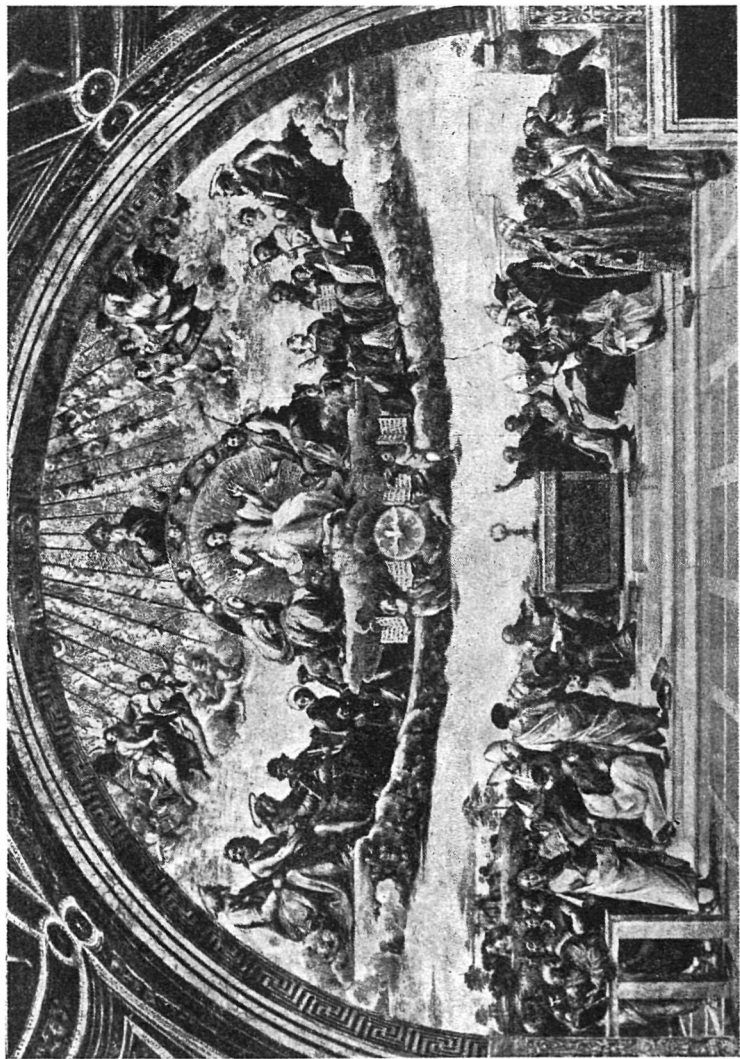
»Jaz pa ne,« je odvrnil stric don Bartolomeo. »Ker ni v Urbinu drugih mojstrov, se moraš pač zadovoljiti z Vitijem ali pa začni na svojo roko, ako si upaš.«

Rafael ni odgovoril, a besede strica duhovnika so ga potrle.

Stric Simon ga je vzel s seboj.

»Rafael,« mu je rekel, »čeprav mi bo težko, ako te delj časa ne bom več videl, bom le potrpel, če ti je tako namenjeno. Veš, v Perugiji živi Pietro Vannucci, imenovan Perugino, dasi se je rodil v mestu Pieve. Veliko delavnico ima in ga cenijo kot največjega slikarja Italije. Po mojem je tudi največji slikar na svetu. Tudi tvoj oče ga je poznal, nemara še bolje ko jaz. V kratkem bom moral po opravkih v Perugijo in, če hočeš iti z menoj...«

Rafael ni čakal, da bi stric končal. Objel ga je okoli vratu in zaklical:

Sl. 4. — Raffael Santi, Disputa (Skrivnost sv. Rešnjega Telesa), v Camera della
Segnatura v Vatikanu (1509—1511)

»O, pojdiva, čimprej pojdiva!«

»Vso zadevo je treba prej urediti z mačeho in s stricem duhovnikom,« mu je odgovoril Simon.

»Mačeha bi me najrajši takoj spodila od hiše, stric Bartolomeo pa me ne more kakor dima v očeh,« je povedal dečko.

»In teta Santa in teta Margareta?«

»Zadovoljni bosta, ako pojdem za delom.«

Rečeno, storjeno: čez nekaj dni je bilo s sorodniki vse urejeno. Mačeha in teti so mu v culo povezale obleko in Rafael se je pognal na konjička, ki ga je stric Simon zanj najel, zase pa je imel svojega domačega. In so šli na pot. Imela sta družbo, bilo je še kakih dvanajst drugih, ker tiste čase je bilo nevarno potovati samemu, ko je bilo povsod polno volkov in roparjev. Tedaj je bil svet drugačen ko danes. V dolini reke Foglia, ob Metavru in Tiberi, kjer danes valovi zlato žito, so bili takrat pusti kraji in divji gozdovi, v katerih je bilo polno zveri in so se klatili po njih zlikovci.

Pot, ki so jo hodili tedaj trgovci, je vodila skozi Urbanijo, Borgo Pace, Borgo S. Sepolcro in Umbertido ter jih pripeljala končno v Perugijo.

Bilo je v maju in vsa pokrajina v cvetju.

Družba je odjezdila zgodaj zjutraj.

Rafael je bil vesel in poln najlepšega upanja. Mislil je tudi na mamo, ki bi bila zadovoljna in gledala za njim z griča in ga v duhu spremljala. Prejšnji dan je bil odšel na pokopališče in pomolil na njenem grobu. Zdaj mu je bilo pri srcu, kakor bi bila z njim.

V Perugiji

Pot ni bila naporna, nekaj časa se je celo prijetno spuščala nizdol. Proti Borgopace se je dvigalo nekaj višin, onstran katerih so prišli v dolino Tibere, ki je bila tedaj zaradi deževja v aprilu močno narastla.

Prišli so v Borgo S. Sepolcro, nad katerim se je nedaleč dvigal Anghiarski vrh, prišli v Città di Castello, kjer so tedaj gospodovali Vitelli, šli mimo mirne gladine Trasimenskega jezera, se nato vzpenjali in prodirali skozi gozdove Umbrijskih Apeninov ter zagledali Perugijo, lepo ponosno mesto. Z vrha griča jih je gledala, obdana s skalnatim obzidjem in zelenjem, nad katerim so se dvigale hiše drznih Baglionov, ki so bili gospodarji mesta. Vladal mu je tedaj Guido Baglioni, ki je imel več sinov: Astorra, Gismonda, Simonetta in Giovanpaola.

Pa je bila še druga veja te rodbine, ki ji je načeloval Grifone. Bili so v hudem sovraštvu z vladajočo družino in kmalu je prišlo do spopada, pokolja in krvi, kar pa nas dalje ne zanima.

Potujoči trgovci so se ustavili v gostilni »Pri zlatem soncu«. Preden je Simon šel po svojih opravkih, je poskrbel za nečaka, ki je bil potovanja vesel in se ni mogel načuditi, ko se je nahajal prvič v tako lepem in mogočnem mestu, ki je bilo vse večje ko Urbino.

Njegovo veselje je bilo še večje, ko je pomislil, da je prišel zato, da vstopi v delavnico velikega mojstra Peru-

gina, ki je tedaj slovel po vsej Umbriji in so mu vzdeli ime »Patriarh«, dasi ni imel še petdeset let — dočakal pa jih je skoraj osemdeset.

Stanoval je v ogradi Dobrodelne bolnišnice in tja je krenil Simon, da bi ga poiskal. Mojster se je ravno pogovarjal s svojim prvim pomočnikom, ki se je imenoval Betti in je bil doma v Perugiji, a so mu pravili morda zaradi njegove obrti Pinturicchio. Ker je bil revež naglušen, so mu objestneži rekali tudi Sordicchio — Glušec. Bil je majhne, neznatne postave. Pa kaj zato? V svoji umetnosti je bil le doma in je slikal med drugim tudi v Rimu, v Vatikanu. Da bi zmogel naročila, ki jih je imel toliko, ga je Perugino jemal s seboj in slikal mu je od jutra do večera, nakar sta si delila zaslužek.

Delila, to se pravi: Perugino si je po pravici pridržal dve tretjini, Pinturicchio pa je dobil tretji del in bil z njim zadovoljen in vesel. Tako sta tedaj počivala in se pomenkovala v delavnici in čakala kosila, ko se je prikazal na pragu Simon, držeč nečaka za roko.

Perugino, ki ga je poznal kakor njegovega svaka Giovannija Santa, je vstal in zaklical:

»Dobrodošel, Simon! Kar naprej!«

»Kako vam gre, mojster?« je vprašal Simon, vstopil in vlekel s seboj nečaka.

»Kaj pa Giovanni? Kje je?«

»V nebesih,« je odgovoril Simon. »Kaj, ali niste še nič slišali?«

»Nič,« se je začudil mojster. »Kaj mu je pa bilo?«

»Bog ga je poklical,« je dejal Simon in porinil predse nečaka. »Ta pa je moj nečak, njegov sin Rafael.«

»Lep dečko, pogledjte ga!« je rekel Perugino, obrnivši se k Pinturicchiju.

»Kakor kako dekletce,« je odvrnil Pinturicchio.

»Pa bom zrastel in bom potem moški!« se je oglasil Rafael.

»Seveda, seveda, saj čas na nikogar ne pozabi!« se je zasmeljal Pinturicchio.

»Kam ste pa namenjeni in kak opravek imate?« se je obrnil nato Perugino spet k Simonu.

»Veste,« je odgovoril Simon nekako tipajoče, »prišel sem k vam in vse življenje vam bom hvaležen, če bi mi napravili neko uslugo. Vidite, Rafael je kaj nadarjen in bi se rad učil vaše umetnosti. Ker je ostal sirota in nima koga, ki bi ga učil, bi ga rad pustil v vaši delavnici...«

»Bomo videli,« je dejal Perugino, ki je bil že po svoji naravi ljubezniv in je rad ustregel svojim prijateljem in tovarišem. »Kaj pa že znaš?« je nato vprašal Rafaela.

»Prav za prav nič v primeri z vami, mojster, a voljo imam in bi tako rad, da bi... da bi...«

Ko je govoril in že prej, je gledal po delavnici in videl izdelane in še nedovršene slike, ki so visele po stenah ali bile naslonjene k zidu ali še na stojalih, in srce mu je bilo in je kar zijal od začudenja.

Stric Simon je pogledal mojstra, mu pomignil in Perugino je vesel rekel:

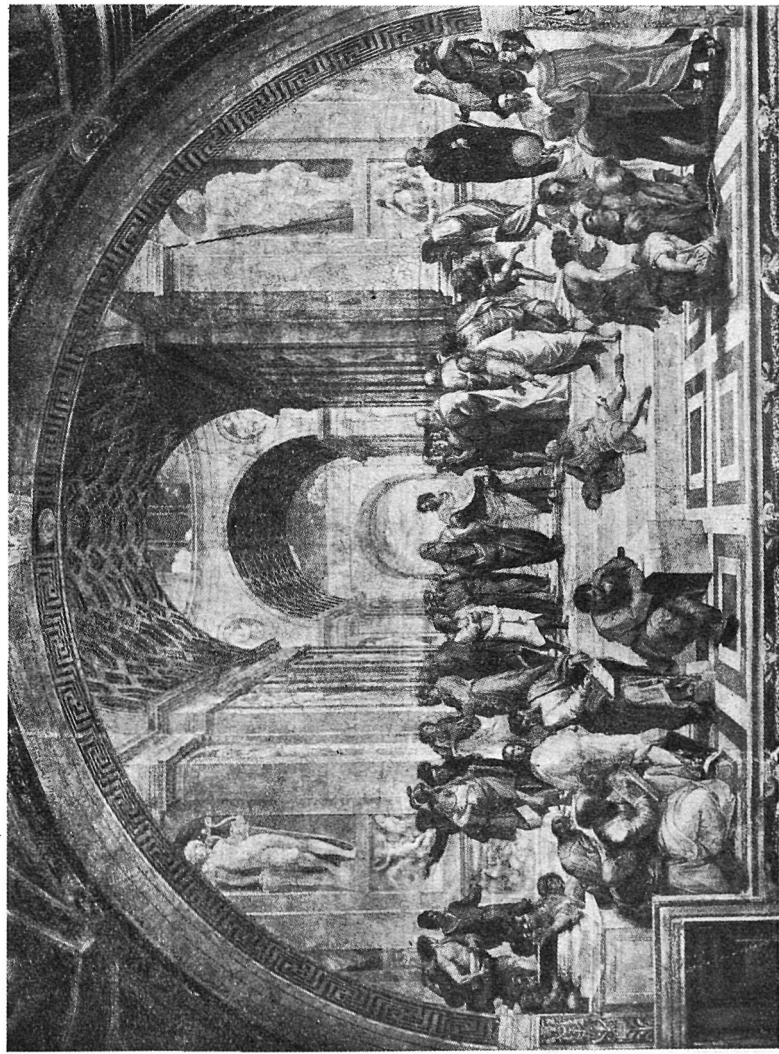
»Dobro, dobro, boter, kar tu ga pustite, ga bomo že kako izučili!«

Ko je Rafael zaslišal te besede, je skočil k mojstru, da bi mu poljubil roko.

»Ne bom vam delal sitnosti in ne bom vam v nadlego, pač pa vam bom pomagal,« je obljubil Peruginu.

»Bravo,« se je zasmeljal Perugino, »saj pomoči potrebujem. Zdaj pa pojdimo, žena me kliče. Boter Simon in ti, fantek, kar vstopita! Poldan je, kosili bomo.«

Pinturicchio je pridvignil zaveso, ki je bila pripeta na zidu in šli so v obednico, ki je bila obrnjena na vrt.

Sl. 5. — Raffael Santi, Atenska šola, freska v Caméra della Segnatura v Vatikanu (1509—1511)

»Vidiš, goste imamo, kar razpostavi posodo!« je zaklical Perugino ženi, ki si jo je pripeljal iz Firenze.

Tako je prišel Rafael v delavnico moža, ki je mnogo let, morda celo preveč, vplival na njegovo umetniško ustvarjanje.

Umbrijski čopiči

Perugino, ki je sam mnogo delal, ni mogel gledati, da bi drugi lenarili. Zato je takoj drugi dan — nekoliko tudi iz radovednosti — preizkusil Rafaela, ki je bil na to kar pripravljen. Čutil je v svojem srcu, da se pričinja s tem trenutkom zanj novo in pravo življenje. Napel je zato, kakor se reče, vse svoje duševne in telesne moči. Imel je šele petnajst let, a je bil že moško resen.

Perugino mu je dal nekaj svojih kartonov, da bi jih prerisal, in mu smehljaje se rekel:

»Bomo videli, kaj že znaš!«

Rafael je vzel kartone, jih gledal in se ob njih zamislil, potem pa začel delati. Dneve in dneve je delal ob njih in vsak večer jih je zakril, da jih ne bi kdo videl.

Končno je nekega dne odložil čopič, se globoko od-dahnil in rekel:

»Prosim, če bi pogledali, končal sem.«

Perugino je vstal in tudi Pinturicchio je stopil od svojega stojala in se približal.

»Kaj si napravil, Rafael?« ga je vprašal Perugino.

»Ali sem slabo delal?« je mladeč ves zardel.

»Kaj še!« je odvrnil mojster. »Napravil si, kar je bilo pač mogoče in kar sem napravil jaz. Poglej, poglej, Pinturicchio!«

In je vzel Rafaelove slike in jih gledal s strokovnimi očmi od desne in z leve, od zgoraj in od spodaj. Pintu-

ricchio je stisnil ramena, nagnil glavo, nekaj časa ostro gledal, nato pa rekel:

»Pravijo, da se godijo na svetu čudeži, mojster. Hej, to je eden!«

Tedaj je Perugino pogledal mladeniča in rekel:

»Kar naprej po tej poti, Rafael, in uspel boš!«

Vedeti je treba, da je Rafael s čudovito spretnostjo natančno prekopiral Peruginovi sliki »Kristusov krst« in »Izročitev ključev« in tako zaslužil priznanje.

Mojster mu je dal potem druga dela, katerih se je Rafael lotil z vso vnemo, navdušen zaradi pohvale in še gnan od svojega genija, ki je prešel v polet.

Večinoma je kopiral vsa mojstrova dela, ki jih je videl v delavnici, a kakor da bi mu bilo to premalo, je obiskoval še cerkve in se učil in prerisoval dela Signorellija iz Cortone, Mantegna, Pollajola, Filippina Lippija in Ghirlandaja, ki so bili vsi vsak po svoje umetniki slikarji velikega slovesa in velikih sposobnosti. Tako voljo je imel in tako vnemo, da ni izgubljal ne trenutka in bi delal tudi ponoči pri sveči, če bi bil mogel.

Ta čas je mestni svet v Perugiji naročil Peruginu, da bi poslikal dvorano menjalnice v palači starešinstva. Mojster je vzel s seboj kot pomočnika mladega Rafaela, ki mu je prišel čudovito prav, medtem ko je Pinturicchio v svojem kotu dovrševal dela, katera je moral pustiti Perugino v svoji delavnici nedogotovljena.

Rafael je tako delal, da je bil mojster popolnoma zadovoljen. Da, in v mestu so se začeli zanimati zanj, kazali so si ga in marsikateri veljak, ki je slišal o njegovi zmožnosti, je sklenil, da mu naroči kako delo.

Res, ni minilo dolgo, ko mu je naročila plemkinja Magdalena degli Oddi iz ene najuglednejših družin mesta, naj slika za cerkev sv. Frančiška v Perugiji. In je izdelal

z oljnatimi barvami podobo Naše Gospe v nebo vzete, ki jo krona Jezus Kristus in je spodaj dvanajst apostolov, ki so zamaknjeni v nebeško glorio. Vsi so mislili, da je podoba delo Peruginovega čopiča, a mojster je bil ponosen na svojega učenca.

Mimogrede kratko pripombo. Ne da bi podcenjevali Perugina, bil je velik slikar, a je le imel svoje napake, kakor vsi slikarji umbrijske šole. Bila ga je sama ekstaza in poezija in je bil premalo stvaren, kot so bili na primer slikarji toskanske šole s svojo izrazito stvarnostjo po študiju narave in anatomije človeškega telesa. Perugino in z njim drugi Umbrijci in Sienci tega niso poznali in so vse to omalovaževali in so delali na primer tršate roke in noge in njihove figure so plesale in ne hodile. Te napake so tudi Rafaelu ostale dolgo časa.

Zdaj pa spet k naši zgodbi!

Zlodejska družina

Tiho učenje in delo je pretrgalo krvavo sovraštvo, ki je izbruhnilo med člani ene in iste mogočne rodbine. Baglioni, ki so že pred časom pregnali iz domovine nasprotujočo jim družino Oddi, so se začeli zdaj med seboj bratomorno preganjati in pobijati.

Glavar družine Baglionov je ostal po tolikih borbah stari Gvido s številnimi sinovi.

Pa je Grifon ali Grifonetto, kakor so ga mnogi imenovali zaradi njegove izredne lepote, bratranec Gvidonovih sinov, odrekel pokorščino in mestno starešinstvo je bilo zanj. Res je bil ljubezniv, a ker je rasel sredi sovraštva, prepirov in bojov, je postal častihlepen in podel.

Z mestnimi odličniki, ki so bili proti Gvidu, je sklenil zaroto in je neke noči napadel hišo svojih sorodnikov in vse drugega za drugim v postelji poklal. Stari Gvido je bil prvi, ki je padel: sam Grifonetto ga je umoril.

Astorra, ki se je malo prej poročil z lepo Lavinijo Colunno, so zarotniki spečega ob njej umorili s svojimi bodali. Če so resnične njegove zadnje besede, ki jih je zapisal kronist: »Nesrečni Astorre, ki umre kakor kak strahopetec!« — ga je bolelo samo to, da je umrl, ne da bi se mogel braniti in maščevati.

Ponoči je bilo in vse mesto pokonci. Ljudi je vzbudil hrup, kričanje in topotanje konj, beganje in naskakovanje in vse je tiščalo z lučmi k oknom.

»Kaj je? Kaj se godi?«

Čeprav so bili ljudje vajeni prask, spopadov, pokoljev, nevarnosti in vojsk, jih je le grabila groza ob grožnjah in so prosili milosti, ko pa se je zazorilo in so videli po ulicah bedna trupla umorjenih ali v zasmeh obešena ob podbojih vrat, jih je kar mrazilo.

Otroci so vreščali, ženske so jokale in za božjo voljo prosile može, naj se ne spuščajo v nevarnost, da se ognejo tega pekla. Bilo je plat zvona. Konji, vojaki, jezdec in pešci, vse je bilo pomešano. Drhal divjakov, vajena strahovati, se je podila sem in tja in požigala in morila. Hiše in trgovine nasprotnikov so plenili in hkrati zažigali.

Preden je sonce popolnoma vzšlo in obsvetilo mesto, ki je bilo vse v dimu in ognju in se je kopalo v krvi, je Grifonetto zavzel dom svojih prednikov nad veliko Umbrijsko dolino in zavladal namesto starega Gvida.

Pa se ni dolgo veselil krvave zmage, ker ni pobil vseh, katere je nameraval. Giovanpaolo se je rešil. Ob prvem hrupu vstaje je uganil, zakaj gre, pa je takoj planil iz postelje, se v hitrici za silo oblekel, zajahal konja in se v divjem diru pognal nizdol po pobočju v svitu mesečine in zvezd, ne da bi se kdaj ozrl, in prijezdil v Città di Castello k Vitellijem, ki so bili prijatelji in prištaši starega Gvida in tudi njegovi.

Vitellijevi so mu pomagali, da je v nekaj dneh zbral osem sto pešcev in konjenikov. Samozavesten in prekipevajoč sovraštva, se je vrnil, da bi se maščeval — ne nad rodnim mestom, pač pa nad krvoločnim sorodnikom.

Hodie mihi, cras tibi — danes meni, jutri tebi, pravi latinski pregovor.

Peruginci, ki so po toliki krvi mislili in upali, da bo poslej nekaj časa mir, so začudeni in prestrašeni zagledali, kako se bliža strnjena vojska, vsa udarna in grozeča. Pri-

jemali so se za glavo, se poskrili v svoje hiše, zapahnili in zaprli vsa vrata in okna ter z utripajočim srcem napeto poslušali in čakali, kaj bo.

Ni jim bilo treba dolgo čakati. Neznanski bojni krik jim je jasno povedal, da se je krvavo maščevanje že začelo in vršilo. Giovanpaolo se je besno kakor zver zagnal nad vse in proti vsemu.

Grifonetto, ki je bil poosebljeni pogum in drznost, se ni obotavljal. Zaman ga je žena Zenobija z razmršenimi lasmi, jokajoč in sluteč zlo, objemala in prosila, naj se ne izpostavlja nevarnosti, naj ne odide, naj se skrije in zbeži; zaman mu je stara mati Atalanta govorila o neizbežnem porazu in hotela, da bi se preoblekel ter ušel skozi skrivna vrata na vrtove, spuščajoče se sploščeno v ravnico. Zaman so bili opomini in prošnje. Drzni mladi mož se je otresel obeh žensk in se do zob oborožil. Sodobniki poročajo, da je bil v svojem orožju, z oklepom in šlemom, ki je imel namesto perjanice orla z razprostrtimi krili, tresočimi se ob slehernem gibu in premiku, kakor sam bojni bog Mars.

Vihtel je bodalo, meč mu je visel ob boku, železni kij pa ob sedlu. Vzpodbodel je konja in s krdelom svojih zvestih zdrvel v skok in dir smrti naproti.

Ni predirjal dve sto metrov, ko se je tuleč in preklinjajoč v svojem satanskem besu srečal s sovražniki. Giovanpaolo, ki jih je vodil, ga je zagledal in mu zaklical:

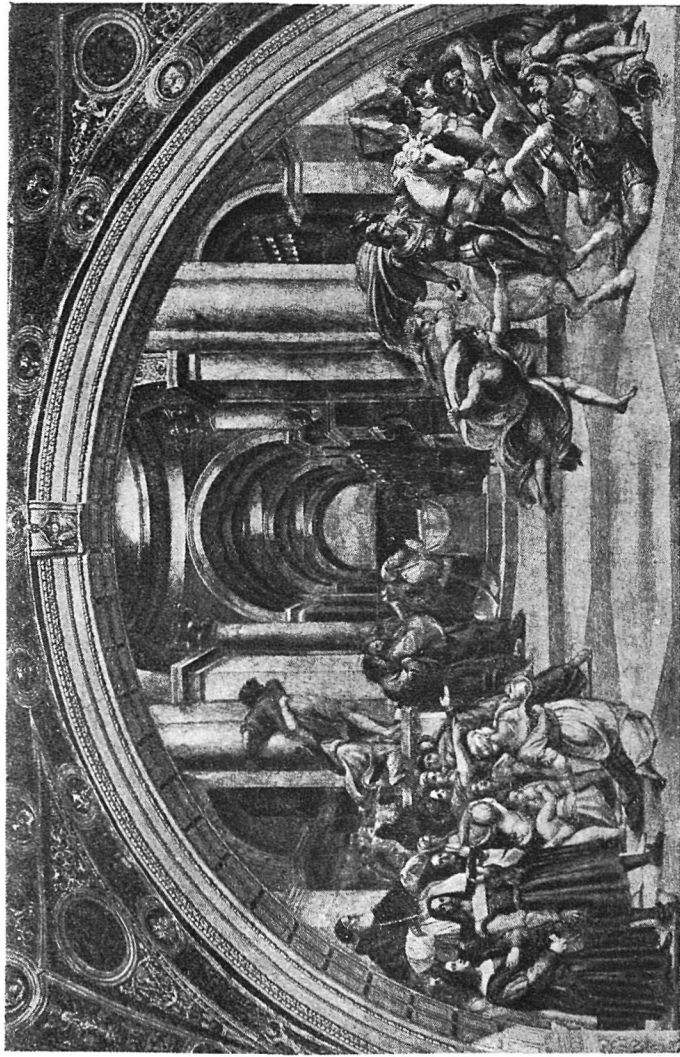
»Ne bom ravnal kakor ti, ki si se omadeževal z bravsko krvjo!«

In je dvignil meč in ga držal, medtem ko je gruča vojakov obkolila Grifonetta. Eden je zgrabil konja za brzdo, drugi njega za noge, tretji je mahnil po njem in ga sunil, da je zletel s sedla. Tedaj je zabliskalo nad njim

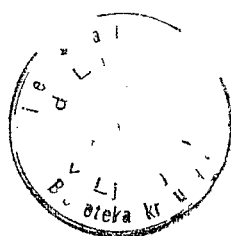
pet, deset, dvajset mečev in nesrečnež je obležal sam na cesti in jo močil s svojo krvjo.

Nihče si ni upal, da bi se mu približal. Ko je minila burja, sta prišli samo dve ženski in se vrgli nad truplo, ki je bilo že kakor mrtvo. Bili sta Atalanta in Zenobija, ki ni mogla prenesti pogleda in je omedlela, da jo je moral neki služabnik odnesti domov.

Atalanta se je sklonila nad sina, ki je bil v zadnjih izdihljajih, in ga rotila, naj odpusti svojim morilcem, ako noče izgubiti še duše, kakor je izgubil življenje. Pravijo, da jo je poslušal.

Sl. 6. — Raffael Santi, Izgon Heliodorja, freska v Camera d'Elidoro v Vatikanu (1511—1514)

Rafael v samostanu

Tresoč se od strahu kakor veja, sta gledala Rafael in Pinturicchio skoraj ves potek krvave tragedije z neke terase. Česar nista sama videla, o tem ju je obveščal Perugino, ki je med prvim in drugim spopadom večkrat tvegala in šel iz hiše.

Kdo neki bi mu pač kaj hotel!

Rafaelu so se vsi ti dogodki vtisnili neizbrisno v spomin.

Mesto se je polagoma pomirilo. Ko je po tolikem masečevanju novi gospod prevzel oblast, seveda ni imel več nasprotnikov in ne sovražnikov, ki bi mu stregli po življenju. Nič ni boljšega kot udariti, ako hočeš varno živeti. O, to so bili časi!

Prebivalstvo se je spet lotilo običajnega dela. Perugino je tudi odprl svojo delavnico, a so kmalu nato klicali njega in njegovega neločljivega sodelavca Pinturicchija v Sieno. Mojstra je želel veletrgovec Mariano Chigi, ki bi rad imel kako podobo izpod njegovih rok, pomočnika pa je naročil Andrea Piccolomini, da bi poslikal stolno knjižnico. Vse delo naj bi opravila za tri sto ducatov. Sel obeh gospodov jima je takoj izplačal dve sto, ostanek pa bi dobila, ko bi prišla v mesto.

»Kaj naj storiva?« je vprašal mojster Peter svojega pomočnika.

»Kaj naj storiva, vprašate? Na konja pa na pot! Sicer pa veste, mojster, kar neverjetno se mi zdi, da bi mogla

zapustiti te puste zidove in premenjati zrak,« je odgovoril Pinturicchio.

»In Rafaela, ali naj ga pustiva samega tukaj?« je še vprašal Perugino.

»Rafael mora na vsak način z nama,« je menil odločno pomočnik.

»Ako želita, pa pojdem,« se je oglasil Rafael, »zlasti ker bi rad videl Sieno in vse lepe slikarije, ki jih tam imajo.«

Z odhodom so odlašali od dne do dne in tako se je zgodilo, da je neki samostan iz Città di Castello prosil Perugina, naj bi jim poslal, če more, kakega vajenca, ki bi bil spreten, a ne drag.

»Tegale peljite s seboj,« je vzkliknil mojster Peter in potrepljal Rafaela po rami. »Kakor nalašč sta prišla, ker tudi midva odideva in zaprem delavnico!«

Rafaelu se je ob misli, da bo moral zapustiti mojstra, raztegnil obraz, a Pinturicchio ga je potolažil.

»Nič naj te ne skrbi, kar podvizaj se in pojdi, potem pa pridi za nama v Sieno, kjer se spet dobimo.«

»Le pojdi,« ga je vzpodbudil Perugino, »in se postavi ter pokaži, kaj znaš!«

Pot iz Perugije v Città di Castello ni posebno dolga in Rafael jo je s fratroma, ki sta prišla ponj, premeril v enem dnevu.

Fratra sta ga posadila na kljuse, ki se je bolj zmenilo za brenclje — vsakotoliko se je ustavilo in se jih otepalo z repom — kakor za jezdeca na svojem hrbtu, ker ga ni kdo ve kaj težil, ko je bil tako suh in mlad.

Spotoma je Rafael z veseljem poslušal kramljanje dobrih fratrov, ki sta bila po svoji naravi dobrodušna šaljivca, še bolj pa ga je navduševala pokrajina v cvetju s svojimi hišami in gradovi.

V duhu je premleval mojstrove besede, kako naj se postavi in pokaže, kaj zna.

Postaviti se, pokazati se! Seveda, saj drugega ni želel, samo po tem je hrepenel z vsem svojim srcem. Ljubil je svojo umetnost bolj ko življenje in z znanjem, ki si ga je pridobival, je od dne do dne bolj hlepel po slavi.

Ko so tako prišli v samostan sv. Avgušтина, od koder sta bila oba fratra in kjer naj bi se nastanil in delal, je prior, obilen možak s pretkanim obrazom, debelo pogledal in se s fratroma nekoliko umaknil.

»Za božjo voljo, kaj pa sta mi pripeljala takega otroka,« je zamrmral.

»Mojster Peter pravi, da ga kar preizkusite, ker zna toliko kot on,« sta odgovorila fratra.

Prior je zmajal z glavo in pogledal Rafaela, ki je bil od dolge ježe ves utrujen, zaprašen, imel razmršene lase in držal v roki svojo culo. Čakal je s svojo prirojeno ljubeznivo priljudnostjo, a vendar se je zdelo, kakor bi govoril s svojimi črnimi velikimi očmi:

»Pater, če bi mi dovolili, da odložim culo, in bi mi dali nekoliko vode, da si umijem roke in obraz, pa še kaj za želodec, o, to bi vam bil hvaležen!«

Prior ga je očitvidno razumel, zakaj ko si ga je ogledal, je spregovoril:

»No, dečko,« je zamrmral v brado, »dolgo pot si napravil, gotovo si lačen, žejen in utrujen!«

Rafael je pokimal, češ, dobro da je razumel.

Prior je nato poklical enega izmed fratrov, ki sta prišla z njim, pomežiknil na eno oko in pridvignil prst.

»Tu gori!« je rekel in se nato obrnil še k Rafaelu.

»Pojdite za njim, mladenič!« mu je dejal in v njegovem glasu je bilo nekaj očetovskega, a vendar še nezaupnega.

Frater jo je počasi zavil po hodniku.

Rafael je šel za njim. V eni roki je nesel culo, ki ga je že težila, v drugi pa škatlo z barvami in s čopiči.

V samostanu je bilo vse tiho. Stebrišča so ovijale mladike in listi. Sonce je zahajalo in zlatilo marmornate stebre. Tam spodaj so bila vrata v cerkev, kamor so šli za priorjem drug za drugim patri in fratri k večerni molitvi rožnega venca.

Fratru, ki je spremljal Rafaela, ni bilo treba ta večer moliti rožnega venca, zaradi česar je bil videti kar užaloščen. Ko pa je prišel po stopnicah v prvo nadstropje, se je obrnil in gledal v pritličje, čakajoč Rafaela, ter globoko zavzdihnil.

»Pater Solon je živ svetnik,« je zamrmral, »a kaj zmorejo drugi, ne pomisli. Saj lahko omagajo! Oh, iz Perugije do sem ni kak sprehodek po vrtu. Kolki in stegna me bole, ko sem moral vzpodbadati ono mrho!«

»Jaz sem pa še bolj zbit ko vi, ker nisem vaje jahal,« je odgovoril Rafael smeje se in se ustavil, da bi se oddahnil. »Moj konj je stolček v delavnici in roke so vajene čopiča in ne vajeti.«

»Čopič imate tu notri?« je dobrodušno vprašal frater in s členki potrkal ob škatlo.

»Ne samo enega, cel sveženj jih je!« je odgovoril Rafael.

»In boste vse rabili?«

»Kolikor jih bom pač potreboval,« mu je smeje se odvrnil.

»Vaša umetnost je res nekaj lepega, mojster.«

»Mojster je v Perugiji,« ga je resno zavrnil Rafael.

»Da, Venucci je pravi umetnik in vi, kakor pravi, se kosate z njim. Toda, ali ste videli priorja? Zelo nezaupen je, a tak je z vsemi, je v njegovi naravi. Zato glejte, da

boste svoje delo lepo izvršili! Ha, kako vas je gledal, le kako! No, pa se nič ne bojte!...«

»Veste, s čopičem v roki se jaz ne bojim nikogar razen sam sebe,« je odvrnil Rafael.

»Kako?«

Rafael se je zasmeljal in odgovoril:

»Res, ne bojim se drugega, kakor da ne bi ugajal sam sebi!«

Frater se je popraskal po glavi. Zanj, ki ni bil umetnik, je bila misel pregluboka.

»Dovolj je, če ima človek mirno vest, sinko,« je menil zato dobri mož.

»Saj sem hotel prav to povedati,« se je spet zasmeljal Rafael.

In je vstopil v celico, v katero mu je frater odprl vrata.

»Tu je lavor in vrč za vodo, tu pa postelja in stolček. Ko se umijete, pridite dol. Po avemariji imamo fratri večerjo in mislim, da bo ostalo tudi za vas kaj.«

»O, kako težko čakam!« je povedal Rafael, vrgel na tla culo, škatlo z barvami in s čopiči pa odložil na posteljo.

Ko je ostal sam, je pogledal skozi okno.

Sonce je, kakor smo povedali, zahajalo. Zlata njegova luč se je razlivala nad zeleno pokrajino, ki je dihala kakor v ekstazi, polna čara in miline. Vse se je zazibavalo v sen, iz hiš se je kadilo, samostanski zvonček je zapel in vsi zvonovi v mestu in še iz okolice so mu drug za drugim odgovarjali. Rafaela je kar prevzelo. Pozabil je na utrujenost, na zaprašeni in oznojeni obraz in zamazane roke ter sedel na nizki napušč pri oknu.

Tako sedeč je gledal nizzdol in zaslišal neko škripanje. Videl je majhno ogrado, v kateri je zelenel vrtilč, sredi njega pa se je belil vodnjak, ki se mu je poznal zob

časa. Majhen, star brat s kozjo bradico je črpal vodo. Vitel je škripal, vedro je prišlo na vrh in brat, ki so se mu tresle roke, je razlil polovico vode po sebi.

»Eh, eh!...« mu je bilo nerodno.

»Pater,« se je oglasil z višine — ne več ko dva metra — Rafael, »če bi bil tam spodaj, bi vam pomagal!«

»O, kdo pa si?« je začudeno vprašal starček in pridvignil obraz, ki je bil ves zguban.

»Pater Solon,« mu je odgovoril, »je poslal pome, da bi mu naslikal neko podobo.«

»Mhm, mhm,« je odvrnil starec nekam nezaupno, »torej si eden izmed tistih umetnjakarskih potepov, o katerih človek ne ve, kod se pritepejo?«

»Jaz sem pa prišel iz Perugije,« je glasno odgovoril fant, se zasmel in okobalo sedel na okno, »in Perugino me je poslal tu sem!«

»Perugino je velik mojster, njegove Madonne in svetniki so znani,« je menil redovnik že nekoliko boljše volje. »No, no, bomo že še videli, kaj znaš pa ti!«

»Če mi poveste za pot in me počakate, pater, vam ponesem jaz vedro!« se je ponudil dečko.

»Kaj misliš, da sam ne morem? Veš, mlečnozobec, osemdeset let sem že prekoračil, a kar se tiče veder, me le ne uženeš, mene ne!«

Rafael se je umaknil z okna, se sam pri sebi smejal, se vesel umil in počesal ter hotel oditi. Butnil je ob fratra, ki ga je bil prej pospremil in je prišel zdaj ponj.

»O, pojdite no hitro! Ali mislite, da vas bo prior čakal?«

In ko sta šla, se je vsakotoliko ozrl.

»Ali vam je všeč juha z ohrovtom?« ga je nenadno vprašal.

»Da, prav rad jo jem,« je odvrnil Rafael.

»Prav, nocoj jo bomo imeli,« je povedal in je hitel v pritličje, drseč z obrabljenimi, starimi sandalami, pri katerih je bilo le še toliko jermenja, da so bile ko copate.

Rafael je bil sicer vesel, a zdaj ga je zaskrbelo, kako bo večerjal v samostanski jedilnici. Kako je čudno na svetu! Danes si na gostiji z umetniki, jutri si pa za skromno samostansko mizo!

Samostanska družina je bila prav tedaj zbrana pred vrati v jedilnico in se je zdelo, kakor bi čakala njega. Zato se je ustavil in se zmeden poklonil.

Redovniki so si drug drugemu pomignili, ta in oni se je nasmehnil ali si pogladil brado.

»He, fra Virginio,« se je oglasil nekdo, »koga pa ste nam pripeljali iz Perugije? Takega dečka?!«

Prav tisti trenutek je prišel prior. Vsi so obmolknili in vstopil je mimo njih.

Fra Virginio je rekel Rafaelu:

»Mojster, vi boste sedeli kar zraven mene. Porcija ohrovta bo obilna in če bi slučajno ne mogli spraviti vsega tu noter, — s prsti mu je potrkal na trebuh — se vam ni treba siliti, kar pustite!«

Rafael, ki je medtem vstopil, je za trenutek obstal in se razgledal. Bolj ko prijeten duh po kuhinji, ki vzbuja tek, se je širil po prostrani dvorani oni značilni vzduh po cerkvi in sakristiji, kakor bi bil impregniran v leseni opaz ob stenah. Skozi velika okna ob straneh je prihajal zrak in tisto malo večerne svetlobe, ki se je mešala s svečavo.

Vsak menih je imel pred seboj debelo svečo, belo skodelico, vrč, zapečeno dolgo štručko — pekli so seveda doma v samostanu — in pribor.

Miza je bila sestavljena iz treh: dve dolgi sta bili postavljeni ob straneh z naslonjali ob zidu, tretja pa je

bila v ozadju in ju je družila. Ta je bila za priorja, ki je sedel na sredi na nekakem prestolu med patrom Janezom in patrom Matejem — onim, ki je črpal vodo —; ta dva sta mu pomagala voditi in upravljati samostan.

Prior je začel moliti in samostanska družina, bilo jih je kakih štiri in dvajset, so mu zborno odgovarjali. Fra Virginio se je sklonil k Rafaelu, kakor bi mu hotel pokazati posebno prijateljstvo, molil in ko je izgovoril sklepni amen, je bil zadovoljen, da je konec molitve. Revez je bil lačen in je skrivaj pogledoval, ali že ne prihajajo bratje s skledami.

Ko so posedli, so prišli štirje bratje, kuhinjski strežaji, in najprej postregli priorju, potem pa po vrsti vsem drugim.

O, s kakimi zajemalkami so polnili skledice z ohrovtovo juho! Vsak je takoj potegnil svojo skledo k sebi in se spravil nad njo z žlico.

Vrsta je prišla tudi na Virginija in Rafaela, ki sta prav tako potegnili skledo k sebi in začela jesti. Čez trenutek ni bilo slišati drugega ko srkanje, mljaskanje in pregi-banje čeljusti.

Juha je imela poseben okus, ki Rafaelu, vajenemu dobrih jedi Peruginove gospodinje, ni bila vseč in mu zato ni teknila. Samo svojo štručko je kos za kosom pomočil v čorbo in se tako nasitil.

»Kaj, ohrovtu ne marate?« je vprašal tiho fra Virginio in, ne da bi še kaj rekel, iztegnil roko in spretno zamenjal svojo že izpraznjeno skodelico z Rafaelovo.

Rafael se je nasmehnil in si nalil velik kozarec vode, da bi si poplaknil grlo, ker ga je použiti kruh skoraj zadonil. Tedaj je prišel k njemu eden izmed bratov strežajev.

»Pater Solon prosi,« je rekel, »da pokusite, mojster, tega, kar naj vam bo dokaz njegove naklonjenosti in — nasmehnil se je — za dobrodošlico!«

In je dal fantu čašo in pridvignil steklenko z dolgim in tenkim grlom, polno neke zelene, lepljive tekočine, in previdno točil.

»To je nektar,« je povedal fra Virginio in tudi primaknil svoj kozarec, a ko je strežaj natočil Rafaelu, se je obrnil in odšel s steklenko.

»Ah,« je vzdihnil fra Virginio, »saj je nektar, ki ga delamo doma v samostanu!«

Medtem je prior vstal in za njim vsi patri in tudi Rafael, ki ga je liker nekoliko žgal po grlu in je imel želodec še prazen.

Fra Virginio mu je pomežiknil in tiho rekel:

»Za prvi večer potrpite!«

»Da,« je odvrnil Rafael, »a če ne bo boljše, mi bodo padli še čopiči iz rok!«

In sta odšla na vrt za drugimi. Luna je bila vzšla in je bila polna. Prostrani samostan je bil v njeni svetlobi pitoresken in fantastičen. Zvonik, prav za prav starinski stolp, polna luna, dolge, črne sence, tišina, ki jo je motilo samo cvrčanje murnov in skovikanje sove, so budili pesniško razpoloženje, ki je Rafaela tako prevzelo, da je hodil sem in tja kakor v sanjah.

Pater Solon je sédel na zid med dvema stebroma in ukazal, naj pride k njemu. Pater Matej in pater Janez sta bila pri njem, drugi pa so stali tu in tam v gručah in se v mesečini pomenkovali.

»Mojster vas je poslal in vas zelo pohvalil. Mi pa damo več na delo ko na besede, česar nam ne zamerite. No, bomo že videli, kaj zmorete,« je rekel prior in se obrnil k patru Mateju, ki je, kakor bi mu bilo naročeno, spregovoril:

»Lep motiv za podobo, ki jo morate napraviti, vam damo mi, ki smo častilci Nikolaja Tolentinskega.«

»Prav,« je rekel Rafael, ki je postajal že nestrpen.
»Radi bi imeli podobo njegovega poveličanja v nebesih,« se je nasmehnil pater.

»Jutri bom začel s črteži na karton,« je odgovoril Rafael.

Pater je pogledal priorja, ki je pripomnil:

»To je težka zadeva, dečko — oprostite, da vas tako imenujem, ko ste še tako mladi — da, težko delo je to! Pomislite, da ste tukaj namesto mojstra, ki ni mogel...«

Rafael je bil še bolj nestrpen in je vzkliknil:

»Eh, bom že napravil, bom že dobro napravil!«

Prior je vstal in za njim so šli tudi drugi, vsak v svojo celico.

Rafael je šel s fra Virginijem.

»Je že tako, ubogi fant,« mu je govoril frater, »post včasih tudi meni ni prijeten, a če je res, da znate sukati čopič, bo samostan... Ej, kapunov ne manjka!«

»Pater,« je odvrnil Rafael nekako bridko šegavo, »govoriva kaj drugega!«

»Mojster, zanesite se name, ki vem dobro, kaj potrebujete,« je dejal redovnik.

»Najprej hrane, potem pa prostor, kamor bi spravil svoje stvari in kjer bi delal.«

»Saj sem vam rekel, da vem, kaj potrebujete,« je menil brat, ga pozdravil in mu voščil lahko noč.

Ko je fra Virginio odhajal, je srečal patra Mateja, onega, ki je črpal z vedrom vodo, in mu je rekel:

»Mojster se pritožuje, da si bo moral stisniti pas.«

»Eh,« je odvrnil starec, ki je bil po svoje muhast, »umetnost ne mara prenapolnjenega želodca, ki pogubno vpliva na zamisli, jih megli in otežuje. Sicer pa nismo, brat, da bi pitali kakega mojstra skazo ali kakega potepa. Bomo že jutri videli!«

In odšla sta vsak v drugo smer in v svojo celico, kjer sta pokleknila k molitvi, nato pa legla in zaspala.

Rafael ni zatisnil oči, a ne mislite, da jih ni zaradi posta. Kaj še! Fant je mislil na motiv za svojo podobo sv. Nikolaja Tolentinskega, o čigar življenju in čudežih je že nekaj vedel. Mislil je in mislil in ugibal, kako bi se lotil dela in ga najlepše dovršil.

Ob jutranjih molitvah patrov še ni bil zatisnil oči.

Urno se je vrgel iz postelje, odprl oknice in uprl oči v jasno nebo, kjer so umirale zadnje zvezde. Vetrč, ki je vel skozi vrhove dreves, je budil ptičice, širil vonj cvetja in oznanjal jutro.

Rafael, ki je bil čustvene narave, se je razveselil.

Ko je tako stal ob oknu, je zaslišal z vrta neki šum in kmalu nato, kako se je zlomila veja, ter še smeh. Pogledal je in radovedno prisluhnil, zakaj bilo je le še temno.

»Hej, bratec, prav zdaj mislim na vas!« je zaslišal kmalu nato neki glas.

»O, kdo pa je?« je vprašal mladenič.

»Fige, fige, ki so bolj sladke ko sama sladkost. Zdaj zdaj jih dobite!«

»Pater Virginio?« se je začudil Rafael in napel oči.

»Da, jaz sem tu in sem v nevarnosti, da padem in si zlomim kako kost — in vse za vas!« je odgovoril redovnik.

Rafael je gledal in gledal in nazadnje odkril med črnimi vejami in zelenimi listi belo postavo patra Virginija.

»Zdaj pa moram k vam, da vam bom pomagal!« je zaklical in se zasmejal.

»Ne, ne,« mu je odgovoril fra Virginio, »saj imam košek, ki je že do vrha poln in je za vas. Kaj bi hodili sem dol, ko splezam jaz kmalu na tla! Če ni kopunov, so tudi fige dobre. Počakajte malò, da napolnim tudi želodec, kakor sem napolnil košek! Eh, za vse je treba skrbeti...«

»Veste,« je govoril s polnimi usti, »ne pravite mi pater, recite mi frater, da, ker sem le samostanski pometač. Da, pometač! Zato se ne čudite, če me boste kdaj videli z metlo v roki. Vi s čopičem, jaz z metlo... tako je pač usojeno. No, sufficit, dovolj je, dovolj, zdaj pa na tla, kakor sem rekel!«

Rafael je slišal, kako je skočil izmed vej, in odhitel je po stopnicah — pot si je bil dobro zapomnil — ter prišel pod stebrišče, kjer se je srečal s fra Virginijem, ki je imel natrpano poln košek.

»Frater,« je zaklical Rafael, se zasmeljal in iztegnil obe roki.

»Eh, da, nasitite se in me tu počakajte, ker moram še malo v cerkev!«

Rafael se je vesel spravil nad fige. Ne samo usta in želodec, tudi misli so mu postale sladke. Končno je skočil, ko je sonce že vzšlo, v svojo celico, vzel čopiče, svinčnike, barve in še sveženj kartonov iz cule, nakar se je vrnil v pritličje. Prav tedaj so prihajali menihi iz cerkve. Niso bili vsi, bil pa je pater Matej in drugi so šli za njim kakor v procesiji.

Ko je pater Matej zagledal Rafaela, je rekel:

»Fra Virginio vas popelje tja onstran vrta v lopo, ki bo za vas. Opozarjam vas, da bo prišel vsak dan kdo gledat, kako napreduje vaše delo.«

Rafael ni odgovoril, samo pokimal je. Večkrat se mu je primerilo, da ga je nenadno prevzelo navdihnjenje. Tako tudi zdaj. V duhu je videl podobo že lepo dovršeno in je bil kar nestrpen, da bi začel z delom.

»Pojdiva, pojdiva!« je priganjal fra Virginija.

»Aha, fige so vam dobro dele!« je menil frater, ko ga je spremljal.

Odšla sta iz samostana čez vrt in prišla do lope.

Patri menjajo mnenje

Rafael si je ogledal lopo, bil zadovoljen in je rekel:

»Dobro.«

»Vam bo torej zadoščala?«

»Da, a rad bi bil sam in v miru.«

»Veste,« je začel frater, »jaz sem bil tudi vedno navdušen za risanje in slikanje. Ali bi smel biti tukaj, ko bom utegnil? Saj bom tiho. In prior je rekel, da bi lahko kar tukaj jedli, in jaz vam bom stregel.«

Rafael ga je smeje se pogledal in odgovoril:

»Pa ne bo vedno ohrovtovka...«

Fra Virginio se je namrdnil, se nato zasmeljal in odvrnil:

»Ne, bo tudi kaj drugega! Saj sem rekel, da bodo tudi kopuni! Kar postavite se! Ali vidite razpoke in špranje v deskah? Še vedeli ne boste, ko boste zamaknjeni v svoje delo, a pri vsaki špranji vas bo opazoval kak pater. Eh, saj sem vam povedal, da so patri nezaupni. Samostan ni bogat in ne mara zametati denarja.«

»Ne bo ga zavrgel,« je resno rekel Rafael.

In se je pripravil k delu, fra Virginio pa je odšel.

Rafael je že imel, kakor smo povedali, zamisel, ki se mu je nenadno spočela. Postavil je stojalo, položil nanj karton, vzel risalno oglje in začel z vso vnemo skicirati. Ko se mu je roka že utrudila, — misel se mu ni nikdar — je nekoliko počival, se oddahnil, pogledal nekoliko okoli

sebe, prisluhnil in slišal, kako so peli ptiči, ki jih redovniki gotovo niso nikdar motili. Tam v drevju so gnezдили. Kako je bilo prijetno, kako sladko so govorili njegovemu srcu s svojim gostolenjem in žvrgolenjem!

Skozi razpoke in še skozi okence, ki je bilo visoko, se je smejalo sonce in razlilo po prostrani lopi samo veselje, ki je budilo v umetniku vztrajnost in moč.

Delal je polnih pet ur.

Ko je zazvonilo v samostanski cerkvi poldan, je prišel fra Virginio. Z obema rokama je prinesel velik bel prt, ki ga je držal za konce. Ustavil se je pri vhodu, bil šegavo dobre volje, pomežiknil in se obliznil.

Rafael je popustil delo in veselo vprašal:

»O, kaj pa je?«

»Kaj je? No, rad vas imam že od prvega trenutka, dragi mladenič, in sicer iz dveh, da, iz treh razlogov: ker ste znani, da znate ljubko slikati, ker ste priljudni in še ker ste tako ljubeznivo lepega obraza. Veste, zaradi vas sem se pošteno sporekel s patrom priorjem. Spomnil sem ga pregovora, da kdor ne je, ne dela, da oslabi in da je potem tudi njegovo delo slabo. Da je kontemplativno življenje nekaj drugega ko delavno... Vi delate in jaz — s sklonjeno glavo je pristavil — tudi ne lenarim...«

Tako govoreč, je odložil beli prt na neki zaboj, razgrnil vse štiri konce in prikazal se je velik krožnik s štirimi koščki pečenke, z dvema grozdoma, z dinjo in še s kupčkom smokev.

Pečenka, pražena na ražnju, je bila obložena s salato in tako dišala, da so se morale človeku delati kar sline.

»Oo!...« se je zavzel Rafael.

»Oo!...« se je začudil frater, toda njegov »oo!« — bodimo odkriti — to pot ni veljal jedači, saj je vedel, kaj je prinesel, temveč kartonu na stojalu.

Fratrovo začudenje, navdušenje in veselje je bilo pristno.

Rafael, ki je že segel z rokama po jedi, ju je zadržal in se ozrl v fratra, ki se je tudi obrnil k njemu, ko si je do dobra ogledal risbo. Z rokama ob boku in majajoč z glavo, ga je končno vprašal:

»Koliko let imate, mojster?«

»Osemnajst,« mu je odgovoril.

»Osemnajst? Da, saj so prior in vsi patri rekli, da ste še deček, pa ravna jo z vami kot z dečkom. Jaz pa pravim, da ste že mož, velik mož, ki se mu bo čudil še ves svet! Da ne? ...« Medtem se je približal razgrnjenemu prtju, iztegnil roko in vzel kos pečenke. »Jaz se sicer ne razumem na risbe, slike na platno in na presno in kaj vem, kakšne še, in nisem nikdar videl svetega Nikolaja Tolentinskega, a moral je biti tak, kakršnega ste skicirali. To čelo, te oči, ta gib glave in ta njegov zamaknjeni pogled v višavo!«

»Eh,« je odvrnil Rafael, nagnil glavo na rame in gledal s priprtimi očmi svoje delo, »eh, to je šele skica, zamisel je še v meni, a jo bom izvedel, gotovo jo bom!«

»In kdaj začnete z barvami, mojster? O, barve! Barve morajo biti take, da se jih ne nagledaš, mojster!«

»Počakajte, da končam. Potem pridejo barve, ki so tu v škatli,« je rekel in zadovoljno potrkal s členki po njej ter zadovoljno sedel.

»Osemnajst let,« je nadaljeval frater, »in tešč ste delali vse dopoldne, ooo!...« In je vzel še kos pečenke.

Rafael je tedaj segel po drugih dveh.

»Oprostite,« se je opravičil frater, »to je navdušenje. Iz navdušenja ne vem, kaj delam. Dvakrat na dan,« je nadaljeval, »vam prinesem takih božjih dobrot... Še enkrat vam moram povedati, da sem se sporekel s priorjem, a sem ga prepričal! Kmalu, gotovo še pred večerom, bo kdo prišel

ali vsaj pokukal skozi kako špranjo. Čim bolj boste delali, tem več boste dobili hrane. Če odebelite, mojster, bo to vaša zasluga, a nekoliko tudi moja... Kuhar je sicer izvrsten, a nekoliko stiskaški, da sem se moral tudi z njim sporeči...«

Rafael se je smejal posrečenemu fratru in jedel s tekom, ne da bi se obotavljal. Oba sta bila kakor za stavo hitra in veliki krožnik je bil kmalu prazen — ostalo je samo nekaj smokev.

»Zdaj sem pa žejen,« je rekel nato Rafael.

Fra Virginio je previdno pogledal okoli sebe.

»Videli boste, da sem tudi na to mislil!« je odgovoril.

In se je obrnil v stran, pridvignil ohlapno kuto in izvlekel z roko izza pasu steklenico.

»Vidite,« je rekel, »vzel sem jo za vas, samo za vas. Je iz samostanskega vinograda. Poskusite!«

»Ooo... oooo!...« je vzkliknil Rafael, »a cela steklenica bo zame preveč!« In je segel po njej.

»Dva sunka... dva požirka...« je menil frater in segel, da bi vzel steklenico, ki jo je držal Rafael v rokah med koleni, ko jo je bil dvakrat ali trikrat nagnil na usta.

Zasmejal se je in mu jo dal.

»Na vaše zdravje in še na uspeh vašega dela, da boste videli, kako vas imam rad!« je nazdravil frater in pil, nakar se je olajšano oddahnil.

»Da bi ta vaša ljubezen vsaj toliko časa nič ne pustila, brat, dokler sem tukaj!« je odvrnil mladenič.

Opoldansko sonce je pripekalo na streho lope in bilo je zelo vroče. Fra Virginio je zadremal in zasmrčal. Tudi Rafael je slekel jopič in se zleknil na klop. Bil je utrujen in sit in je zaspal, a kar nakrat se mu je zazdelo, da se lopa kakor podira.

Močno trkanje se je slišalo v notranjost.

Fra Virginio je prestrašen dvignil glavo in ko je brž spoznal, kaj bi utegnilo biti, se je urno vzravnal, se preválil s klopi, na kateri je ležal, in se prihuljeno odpravil ter prišel do vrat, jih odprl in zbežal, preden se je Rafael prav prebudil in zavedel, da bi vstal.

Zavedel se je, ko je zaslišal priorjev glas in potem videl, da je vstopil prior s starim patrom Matejem v lopo.

»Eh, eh,« je zamrmral pater in videti je bilo, kakor bi si hotel s suho roko populiti nervozno vse dlake iz svoje kozje brade, »eh, eh, tako se dela, mojster, tako se dela?«

»Spi in lenari!« je menil mrko prior, ko se je ustavil pred Rafaelom, ki je težko premagoval zehanje in še ni vstal. Naposled se je pa le dvignil in iztegnil roko proti kartonu, kakor bi hotel reči:

»Poglejte!«

Pater Matej je stopil bliže in, ker je bil kratkoviden, šel skoraj z nosom po kartonu. Rafael se je zasmel, ga prehitel in ga opozoril:

»Pazite, pater, da si ne zamažete nosu! Je oglje!«

Prior je nato sam potegnil patra v stran in razkoračen in z rokami na trebuhu obstal pred skico in jo dolgo motril. Ni bil omejen in spoznal se je na slike in podobe, zato se ni mogel potuhniti in je ponavljal:

»Dobro, dobro... res dobro, no...«

In je nato pogledal in se zamaknil v slikarja, kakor je prej gledal in motril njegovo delo, ter končno spregovoril:

»Čeprav dobro vem in razumem, da ni mogoče postavljati umetnikovemu delu kakega točnega roka, do katerega bi moral končati, vendar...«

»Vendar,« mu je segel v besedo Rafael, ki je bil sicer vljuden in dovzeten za vse, samo ako ni bilo kaj zoper njegovo delo ali bolje zoper navdihnjenje, ki ga je vodilo, »vendar jaz delam, kakor, morem in kadar hočem.«

Njegov glas je bil sicer mil, a besede so bile tako krepke, da sta se patra spogledala. Pater Matej je prehitel svojega predstojnika in vzkliknil:

»Saj ne veste, s kom govorite!«

»Tudi vi ne veste,« mu je vrnil Rafael. »Skoraj bi mislil, dragi pater, da pričakujete, naj bi bila podoba že jutri ali pojutrišnjem dokončana. Pa vam dem in povem, da bo podoba dovršena, kadar pač bo: čez teden dni, čez leto ali tudi čez dve!«

»Čez leto ali tudi čez dve?!« je vkliknil pater Solon in udaril z nogo ob tla.

»Čez leto ali tudi čez dve?!« je ponovil pater Matej.

»In mislite,« je povzel prior, »da vas bomo leto ali dve zalagali s svojim kruhom?«

»S svojim kruhom! Prav ste povedali,« je veselo odvrnil Rafael, »zakaj v štiriindvajsetih urah nisem dobil od vas drugega ko kruh! Če bi se me ne bil usmilil...« Umolknil je, da ne bi izdal fratra Virginija.

»Kaj pa rozolija, ki ste jo dobili snoči?« je vprašal prior.

»To je bila, častiti oče, prijaznost in naklonjenost, za katero sem vam srčno hvaležen,« je odgovoril Rafael, »a rozolija človeka ne redi.«

»Kaj pa ohrovt?« je povprašal pater Matej.

»Ohrovt, o, ta pa ta!« je vzkliknil Rafael in bušil v smeh. »Pa vedita, častita patra, da sem se šalil in da ne gre ne za kruh in za ohrovt in ne za rozolijo! Ne mislita, da živim samo zato, da bi jedel! Jem, da bi živel, in živim, da bi slikal: na svetu nimam drugega in tudi nočem drugega nič imeti ko svojo umetnost. In ne maram, da bi me kdo dražil, me priganjal in me zbadal! Gorje mu, kdor se dotakne moje umetnosti! Kar po svojih najboljših močeh morem, napravim, kadar morem in ne, kadar hočejo drugi,

in ne zaradi dobička, temveč iz ljubezni in veselja do dela. Sta razumela? Nisem tu, da bi vas osleparil. Ko bom dokončal podobo, vam jo lahko podarim, a zdaj mi ne kratite svobode ne roki ne duhu. Brez svobode se ne da na tem svetu nič, prav nič napraviti. S sliko je kakor s pesmijo. Pesem privre iz srca, kadar ji je dano, in ne, kadar jo zahteva kak mecen ali kak samostanski zbor.«

Prior ga je z odprtimi usti začudeno poslušal, zdaj pa zdaj zardel in spet pobledel. Ker ni vedel, kaj naj bi odgovoril, se je obrnil k patru Mateju, ki je zagodrnjal:

»Mojster, zdi se mi, da znate bolje pridigati kot slikati!«

»Torèj sem po tem takem zgrešil poklic,« je odvrnil Rafael jezno, mu obrnil hrbet in žvižgaje stopil po lopi.

Prior je prijel patra za habit in mu tiho rekel:

»Užalili ste ga!«

In ga je odvedel s seboj.

Zunaj sta našla skupino patrov.

»Strupenega gada smo dobili v hišo!« jim je povedal pater Matej in se zgražal.

»Eh, saj smo rekli že ob njegovem prihodu, da je kak potepuški umetnjakar!« je menil nato eden izmed patrov.

Rafael, ki po svojem milem značaju ni mogel dolgo kuhati jeze, se je kmalu sam pri sebi smejal in bil vesel, da je oba patra tako pošteno nagnal. Še bolj se je smejal, ko se je sklonil in zagledal pod klopjo steklenico fratra Virginija. Skril jo je in se spet zasmeljal. Ker ga je vabilo lepo vreme, je odšel iz lope, češ da je za ta dan napravil, kar je le mogel.

Patri, ki so bili še spodaj, so ga zagledali in si ga kazali.

»Res ne more biti kaj prida! Kaj pa dela? Žvižga, mahedra sem in tja, o, pa v zrak buli, kakor bi pričakoval, da ga lastovke s svojim poletom navdihnejo!«

Res, Rafael se je zamikal ob barvah neba in pokrajine in nenadno ga je tako prevzelo, da se je kljub prejšnjemu sklepu vrnil v lopo in se z vso vnemo spravil spet na delo. Čeprav je imel spretno roko, se je zdelo, da le stežka sledi misel. S slikanjem je kakor s pisanjem, ko misli prehitavajo in jih pero ne more dohajati.

Tako je več dni delal, samo delal, zraven veselo pel in sanjal o sreči in slavi.

Patri, zlasti prior, so se kar navadili, da so ga hodili opazovat skozi špranje, in so postali kar boljše volje, ko so videli, kako je vedno pred kartonom. Končno je nekega dne fra Virginio, ki je po priorjevem naročilu nosil mladeniču že kar očitno hrano in pijačo, povedal:

»Mojster je začel že s čopiči!«

Prior je ob tej novici sklenil, da še isti večer, preden bi šel v cerkev molit rožni venec, pogleda v lopo.

Vrata so bila zaprta in so trkali, a ni nihče odprl.

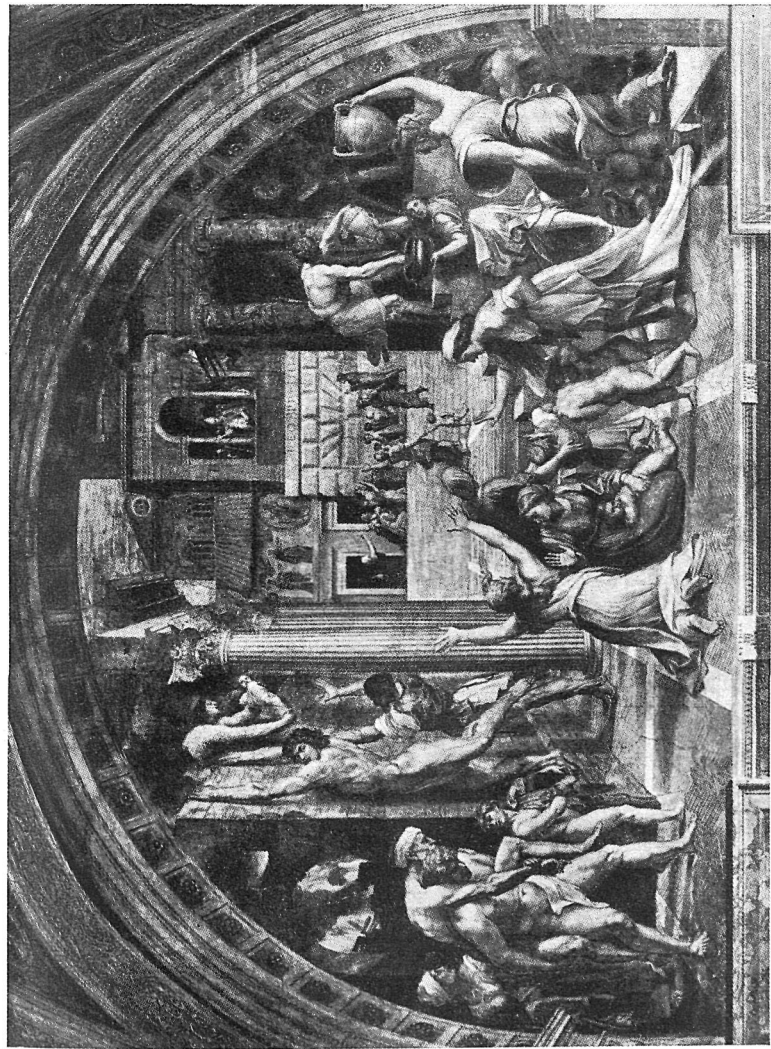
»Mojster jo je popihal,« je menil pater Matej.

»Tu sem, tu,« se je odzval mladenič s prijetnim glasom.

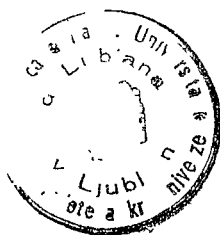
Vsi so se obrnili. Večerna zarja je obsvetila čelo mladega slikarja in oči so mu v njej žarele. Ob pogledu v te oči in na to čelo so kar z nekakim spoštovanjem vsi začudeni ostrmeli. Svetloba, ki ga je obsevala, se ni mogla primerjati z žarom, ki je blestel iz njega, iz razvnetega srca in zanosa duha. Res, Rafael je kar žarel zanosa, veselja in lepote in ustnice so se mu krožile v sladek smehljaj.

»Patri,« je zaklical, razširil roke in gledal drugega za drugim, »v kratkem bom podobo dokončal in potem jo pokažem vam vsem in komur koli, ki bi jo hotel videti!«

»Naš prior,« mu je segel v besedo pater Matej, ki je bil še vedno po svoje nezaupen in žolčljiv, »bi jo rad že nocoj videl!«

Sl. 7. — Raffael Santi, Požar Borgia, freska v Sala dell'Incendio v Vatikanu (1514—1517)

»Nocoj bi je ne pokazal niti svojemu očetu, ako bi se vrnil na svet,« je odvrnil mladenič, jim obrnil hrbet, odprečkal čez vrt, od koder je odšel v mesto.

»Nor je, drugače ga ni mogoče opravičiti,« je zamrmral stari pater.

»Umetnik čudak,« je menil prior, ki se je kljub vsemu nehotе polagoma že kar navdušil za Rafaela.

Kar jim je Rafael povedal, je bilo namreč res: podoba je bila skorajda dovršena — seveda je poteklo več dni in tudi tednov, o katerih nismo nič pisali — in bilo je treba le še nekaj zadnjih potez na njej.

Nekega jutra je Rafael poslal fra Virginija k priorju, naj mu pove, da si lahko ogleda delo, ako hoče. Frater, ki ga je vezalo z mladeničem že iskreno prijateljstvo, je šel z veselo novico k priorju.

»Ali si ti podobo že videl?« ga je vprašal prior in vstal.

»Da, in sem še zdaj ves omamljen,« je odgovoril dobri frater.

Prior je dal poklicati patra Mateja in patra Janeza in odšel.

Dan je bil jasen in sonce je skozi veliko okno lilo v lopo in padalo na podobo, da so se barve, že same po sebi lepe, kar lesketale. Ko so vstopili pater Solon in Janez in Matej in še vsi drugi, katere je fra Virginio na svojo roko poklical, kakor bi šlo za njegov uspeh, je sedel Rafael na klopi z dolgim tenkim čopičem v roki, bingljal z nogami in motril svoje delo. Bil je zadovoljen in mislil na mojstra:

»Kaj bi rekel Peruginu, ako bi bil tukaj?«

Rafael je bil tudi ob slavi ponižen in je pripisoval svoje lepo delo bolj Peruginu ko sebi.

Tako je sedel in sanjal ter želel, da bi se lahko že skoraj vrnil v Perugijo, ko je zaslišal hojo, govorjenje in končno udarec na vrata, ki so se odprla. Vsi samostanci

so prihajali, prvi je bil prior, drugi pa za njim v vrsti. Samo fra Virginio, glasnik veselja in slave, se je odtrgal od gruče in priorja ter šel naprej, kakor bi moral delati prostor, dasi ni bilo v lopi drugega ko suhi, prijazni mladenič s čopičem v roki, ki je bil tenek in skoraj tako dolg ko on sam.

Ko je Rafael zagledal ta zbor oziroma sprevod, je takoj vse razumel. Pogledal je fra Virginija, se nasmehnil, skočil s klopi in stopil ponižno naproti priorju, ki mu je z dostojanstveno naklonjenostjo dal roko, da jo je poljubil, in rekel:

»Delo je torej končano?«

»Da,« je odgovoril mladenič, »ne z eno potezo se ga ne dotaknem več!«

»Tudi ne, če bi jaz želel!« je vprašal s poudarkom, a vendar prijazno prior.

»Tudi če bi hotel...« je odvrnil Rafael in nakrat premolknil in, da bi še bolj potrdil svojo besedo, zagnal na tla čopič, ki ga je držal še vedno, igraje se z njim, v roki.

Prior ni odgovoril in se je približal podobi.

Nepopisen je bil izraz začudenja in zadovoljstva, ki se je kazal na njegovem obrazu. Ne da se povedati, kako se je izraz sproti menjaval, in ne, kako so se mu v srcu drugo za drugim budila čustva. Tudi bratje so gledali. Najprej so gledali podobo, potem pa priorja in vsi so se ravnali po njem.

»Lepo, lepo, veličastno!« je prior končno navdušeno zaklical.

Tedaj so vsi v zboru ponovili za njim.

Nato so vzeli Rafaela v svojo sredo, ga božali, hvalili in dvigali do neba.

Rafael se je branil.

»Nehajte, ljubi patri in fratri,« je prosil, »jutri bom napravil že kaj boljšega. Umetnost je pot navzgor. Samo da bi mi dal Bog zdravje!«

Bil je pa vendar ginjen in najrajši bi jokal.

»O, zakaj ni tu mojega mojstra?« je končno vzkliknil.

»Mojstra, katerega mojstra?« je vprašal pater Solon in mu položil svojo zalito belo roko na goste kodre. »Mojster si ti, Rafael! Da, mojster si, tak mojster, da lahko učiš vse druge. In jaz ti nisem verjel! Da, in mi vsi ti nismo zaupali! Tako je pač, če človek sodi po videzu. Menili smo, da si še premlad!«

»Res sem še mlad,« je smehljaje se pripomnil Rafael, »in zato upam in prosim Boga, da bi dolgo živel.«

»Mi pa te bomo tudi priporočali v svojih molitvah,« so obljubili menihi.

»Poglejte,« je rekel nato prior in dvignil roke proti podobi, »poglejte ta obraz, te oči, ta izraz zamaknjenja, veselja in poduhovljenja!... In ta vzlet kerubinov, ta smeh angelov in to veličastvo božje prikazni! O, čudež, pravi čudež!«

»To je vaša zasluga, zasluga vaše naklonjenosti,« je vzradoščen pripomnil Rafael.

»Nekoliko pa tudi moja,« se je oglasil fra Virginio in stopil v ospredje. »Veste, oče prior, zdaj lahko povem resnico: vsak dan sem prinašal s hrano, ki ste jo pošiljali slikarju, tudi steklenico pijače!«

»Res,« je potrdil smeje se Rafael.

»Navihane!« je po svoje zamrmral pater Matej.

»S kapljico dobrega starega vina,« se je zagovarjal fra Virginio, »si je pridobil naš samostan mojstrsko delo.«

»Bratje, danes je sobota, jutri, v nedeljo, bomo ob pritrkovanju zvonov odprli ljudstvu cerkev. Dajte, odnesimo zdaj podobo na oltar!« je vzpodbujal prior.

Deset rok je takoj seglo po podobi.

»Počasi, počasi,« je zaklical Rafael, »za prenos je treba vrvi in letev! Ne prijemajte je kar tako z rokami in tudi vrvi morajo biti ovite s cunjami, kjer bi se dotikale robov! O, ne kvarite mi slike, proč roke!«

In se je postavil z raztegnjenimi rokami pred nje in s hrbtom zaslanjal podobo in jo branil.

Menihi, ki so že dvignili roke, da bi prijeli sliko, so jih povsili in se umaknili, prior pa je na sredi pred njimi spregovoril:

»Rafael ima prav, treba je delati premišljeno in previdno!«

»Jaz sem jo uganil, kar bo edino prav in lahko,« se je oglasil fra Virginio, ki je bil najbolj vesel in navdušen. »Veste, najbolje bo, če bi šli po vrtnarjevo samokolnico...«

»Tako bi pa šlo,« ga je prestregel Rafael, preden je končal.

»Kaj ne?« je povzel dobri frater, ki so se mu oči kar bleščale.

»Pojdi torej ponjo!« je ukazal prior.

In je šel in se vrnil z veliko samokolnico in so položili z vso previdnostjo nanjo podobo, ki jo je Rafael še pokril z belim prtom, katerega so nalašč za to prinesli iz samostana.

Ko so prepeljali podobo čez vrt, so jo odnesli v cerkev, kjer so jo spet z vso previdnostjo dvignili in postavili v oltar kapele na desni strani. Vsi redovniki so pri tem pod priorjevim in Rafaelovim vodstvom pomagali. In s kako vnemo! Nič čudnega, ko so bili vsi navdušeni ob tako sijajno lepi podobi in menili, da je z njo pridobil samostan nov zaklad, biser oltarnih slik, ki jim ga bodo drugi samostani in redovne hiše v mestu zavidali in ga bodo prihajali občudovat meščani in okoličani od blizu in daleč.

Rafaela so kar naprej slavili. Ko je fra Virginio opravil vse potrebno, je odšel v mesto, obiskal vse krožke, trgovine, hiše in pripovedoval, kak čudež se je zgodil po roki nekega bogonadarjenega mladeniča iz Perugije ali prav za prav iz Urbina, rekel bi celo angela, saj je imel angelski obraz, ki je prišel naravnost iz nebes. Zato naj bi vsi prišli naslednji dan v cerkev, čeprav je cerkev majhna in ne bi mogli vsi vanjo.

Zvečer je povabil prior Rafaela v jedilnico in mu pripravil sijajno večerjo s starim samostanskim vinom, s katerim so počastili samo škofe in kardinale, ko so jih obiskali, in dal natočiti tudi patrom vsakemu svojo čašo in še postreči s kosom kuhanega kopuna.

Rafael tisto noč iz veselja nad dokončanim delom ni spal. Zjutraj, ko še niso ugasnile zvezde, je zaslišal zvonjenje, ki je bilo vse več ko jutranjica.

Bilo je praznično zvonjenje. Kaj se je zgodilo? Ne da bi se umil, je odšel fra Virginio v pritličje, prijel sakristana za roko, ga vlekel pod stolp in mu dal vrvi ter zaklical:

»Boštjan, zdaj pa kar na vso moč!«

In ker se mu je zdelo, da sakristan premalo vleče, je poprijel še sam za eno izmed vrvi, a ker je bil mršav, suh in slok, ga je vrv potegnila kake tri metre od tal in zdelo se mu je, kakor bi se vzpenjal v nebesa...

Vse prebivalstvo Città di Castello je privrelo v cerkev: moški in ženske, gospoda in meščani, duhovščina in redovniki in vsi so zavzeti občudovali Rafaelovo podobó. Mimorede so celo pozabili na slike Luka da Cortona, ki so ga sicer občudovali, in primerjali so oba umetnika, čeprav po krivici, ker je bil Rafael še mlad, tako mlad. In ker je tako mlad že toliko zmogel, so vsi strmeli. Ta nedelja je bila res dan slave in zmagoslavja za Rafaela, ki je

nameraval drugo jutro, ko je dobil dogovorjeno plačilo, odpotovati. Pa je prišel tedaj k njemu fra Virginio, ki se ni mogel sprijazniti s skorajšnjim odhodom, in mu žarečega obraza povedal:

»Ne, ne, saj še ne odidete! Prav sedaj je sprejel pater Solon priorja samostana svetega Dominika. Veste, zavida nam in bi rad, da bi tudi njemu napravili neko podobo!«

»Kaj?!« je vprašal Rafael.

»Res, res, kakor sem rekel!« mu je pritrdil frater, ga potrepal po rami in ga še rahlo čehnil po ušesu, rekoč: »Srečna mati, ki vas je rodila!«

»Da,« je zavzdihnil Rafael in se raznežil.

Kar je povedal fra Virginio, je bilo res. Kmalu nato je prior poklical Rafaela in je šel in se pogodil, da naslika za samostan svetega Dominika Križanje. Ko je v nekaj tednih podobo skončal, so sodili o njej, da je mojstrovina, kar tudi je.

Rafael se zaradi hvale ni prevzel, pač pa ga je vzpodbujala, da bi ustvaril še kaj boljšega in lepšega, in zdelo se je, kakor bi hotel reči:

»Čudite se temu, a čakajte, videli boste, kaj bom še napravil!«

In res jim je dal kmalu nov dokaz svoje zmožnosti, ko je naslikal v cerkvi svetega Frančiška »Zaroko Device Marije« s tempeljčkom v ozadju s toliko ljubeznijo, da se mora človek čuditi, ko vidi, kako je kar iskal težave, da bi užival, ko bi jih zmogel in zmagal in prekosil sam sebe.

Vse ljudstvo je drlo občudovat to lepo podobo, ki je danes ohranjena v pinakoteki Braidense v Milanu. Preobširno bi bilo pripovedovati, kako je prišla tja in kako so bili zaradi tega prebivalci Città di Castello neznansko žalostni.

Poteklo je več mesecev in končno mu je sporočil mojster iz Perugije, naj se vrne, da mu prepusti delavnico, ker je Pinturicchio ostal v Sieni in mora sam v Firenze.

Tako je Rafael, plačan, obdarovan in od vseh ljubljen, z zadovoljnim srcem in nabito mošnjo nekega dne zajahal konja in se pridružil krdelu Vitellijevih konjenikov, ki so se prav tedaj vračali v Perugijo. Bil je zelo vesel, da bo spet videl svojega mojstra.

Z dela na delo

Peruginu je bilo prišlo že na uho, kaj vse je napravil njegov ljubljeni učenec, in ga je zato sprejel z odprtimi rokami.

»Za vse, kar znam in delam, se moram vam zahvaliti,« mu je odgovoril mladenič s svojo običajno ljubeznivostjo.

»Temu se moraš zahvaliti,« je odvrnil mojster in se dotaknil njegovega čela, »sam svoje možgane imaš!«

Komaj se je Rafael povrnil v delavnico, je prišel k njemu sel Atalante Baglioni, nesrečne Grifonettove matere, naj bi jo obiskal.

Rafael je odšel, čeprav nekoliko boječ. Gospa je bila v črni obleki, imela na prečo počesane prezgodaj osivele lase, ki so ji zakrivali ušesa; obraz ji je bil podolgovat in shujšan, oči pa ko da so zamaknjene nekam daleč, daleč. Brž ko je vstopil, je pogledala mladega slikarja, ki ga je privedel neki star sluga. Ko se je priklonil, je obstal vzravnan pred njo, kakor bi hotel reči:

»Tu sem, ukazujte in poslušal bom.«

Stara plemkinja ga je pozorno gledala in mladenič se ji je s svojim ljubeznivim obrazom takoj prikupil.

»Si ti pomočnik mojstra Petra?« ga je vprašala.

»Eden izmed pomočnikov, gospa, a bi lahko rekli, da sem pometač v delavnici,« je vljudno odgovoril Rafael.

Otožna gospa se je nekako proti svoji volji nasmehnila in še rekla:

»Pa vendar so mi te tako zelo hvalili!«

»So bili pač prijazni ljudje, gospa!«

»V Città di Castello, a tudi v Perugiji, v menjalnici in v zavodu Madonne degli Oddi, ki sem ga obiskala, si pokazal, kaj znaš in zmoreš.«

»Pod mojstrovim vodstvom,« je odgovoril mladenič.

»Vidim, da si vzoren mladenič,« je nadaljevala stara gospa, »in zato ti zaupam delo: veliko podobo mi moraš napraviti, »Snemanje s križa« za oltar v neki cerkvi... v spomin na...«

Premolknila je in globoko zavzdihnila, šla z roko čez oči in bila trenutek tiho, nakar je odmaknila roko z obraza in povzela:

»Če mi ustrežeš, te dobro in bogato nagradim.«

Nato je, prevzeta od svoje žalosti, spregovorila še nekaj besed in ga milostno odpustila.

Ko se je Rafael vrnil domov, ni odlašal in se je takoj lotil dela.

»Kdaj pa pojdete v Firenze?« je nekoč mimogrede vprašal Perugina.

»Ali ne veš, kaj se godi? Res ne? Poslušaj,« mu je odgovoril, »z odhodom odlašam, ker ni varno potovati. Vojska je vojska! Le kdaj se nehajo ljudje med seboj klati?«

»O, kaj pa se je zgodilo novega?« je vprašal Rafael, ki je sicer že pred kakim tednom nekaj slišal, ko so se širokoustili nekateri jezdec, a je le moralo biti res.

Cezar Borgia je s svojimi četami in še s papeževimi in z njegovo podporo ter z onimi francoskega kralja udaril kakor vihar iz Rima. V kratkem času je zavzel vse Marche, kjer je umoril ali pregnal marsikaterega vladajočih gospodov, zavzel Romagne, napadel vojvodino Urbino, San Leo, Fossombrone, Fabriano, Cagli in sama prestolnica so

padli v njegove roke, vojvoda Guidobaldo pa je zbežal, ker ni imel dovolj moči, da bi se branil.

Rafaela so te novice užalostile, saj je šlo za njegovo rojstno deželo in za domačega kneza, ki ga je ljubil. Če bi ne bilo nevarno, še bolj pa, če ne bi bil vezan zaradi naročila Atalante Baglioni, bi odložil čopiče in odšel domov. Čopiči so mu pa le padli iz rok in postal je potr. Hrepenel je v Urbino in kakor pričaran se mu je vračal iz preteklosti sleherni doživljaj. Spominjal se je drage mame, očeta, vseh sorodnikov, tudi manj ljubih, in končno strica Simona.

Vse to je potožil svojemu mojstru in še to, da ne more delati.

»Veš kaj,« mu je odvrnil Perugino, »pojdi in obišči Pinturicchia! To sliko boš že potem dokončal. Genijem ne more niti sam Bog določiti, kdaj naj dovršijo kako delo. Atalanta bo že počakala. In končno sem se odločil tudi jaz, da pojdem. Vihar, ki je resda grozil tudi Toskani, se je obrnil drugam in poti so zdaj najbrž varne, če že ne v Firenze, gotovo pa v Sieno, kamor potujejo od tu vsak dan trgovci. Kar pripravi se, Rafael! Saj veš, kaj pravi pregovor: kdor si ne upa, ne pride do kupa!«

Čez nekaj dni je Rafael res pustil na pol dovršeno podobo, ki jo je naročila Baglioni, se pridružil skupini trgovcev in, ko se je poslovil od mojstra, ki je že zaprl delavnico, krenil proti Sieni.

Pot je bila dolga, a s trgovci je bilo le kratkočasno. Peli so in ko so se ustavili v kaki gostilni, je hotel vsak, ker so vedeli, da je slikar, naj ga nariše. In Rafael jim je ustregel, da si ohrani njihovo prijateljstvo in naklonjenost.

Iz Perugije so šli mimo gričevja pri Cortoni, krenili proti Arezzu, kjer so se trgovci poslovno ustavili. Iz Arezza so nadaljevali pot v Foiano della Chiana, v Castelnuevo

Berardenga ter prišli v Sieno, ki jih je vsa lepa pozdravila z lepega griča v čudovito čistem ozračju.

V mesto so prijezdili skozi Porta Camollia. Topot podkovanih konjskih kopit je odmeval po ozkih ulicah od visokih zidov in stolpičastih palač.

Ko so se ustavili v neki gostilni pod stolnico, je Rafael takoj odšel, da poišče prijatelja Pinturicchija. Našel ga je, ko je stal ravno na odru in imel v roki dolgo držalo, ki ga je ob klicu povetil, da je z njega kapljala barva na lice Rafaelu, ki je vesel in smejoč se stal spodaj in gledal navzgor.

»Za vraga, mojster, saj me vsega pomažete!« je zaklical.

»Kdo pa je spodaj?« je glasno vprašal Pinturicchio.

»Kar takoj z odra,« mu je odgovoril, »in veseli boste novic, ki vam jih prinašam od mojstra!«

»Mati božja, ti si?« je vzkliknil dobri mož, spuščajoč se po lestvi. »Ko si ti tu, pa napravimo praznik, saj sem že sit tega dela. Ti si prišel — lahko bom zdaj počival. Daj, povej, koliko časa ostaneš tukaj?«

»Če mislite, da vam lahko pomagam, ostanem, dokler bi hoteli... Če me pa naženete...« je odgovoril mladenič.

»Nič, pomagati mi ne bo treba, ker bom kmalu skončal, a nekaj drugega bi lahko delal. Nocoj te popeljem k našemu gospodu Piccolominiu, ki je kupil marmornat kip Treh gracij, antično delo, ki so ga pravkar nekje izkopali. Ah, stari, Rafaelček, mi jim nismo vredni niti čevljev zavezatil«

Piccolomini, bil je slaven kardinal, ju je nekega večera res sprejel, a ni imel časa za umetnost, ker so tiste dni prihajale z rimskega dvora vedno bolj vzbujajoče vesti. Kljub temu pa je le prijazno pokazal Rafaelu skupino gracij in mu rad dovolil, da jih nariše in naslika. Ker pa Rafael ni bil razpložen in tudi ni še obvladal antičnih

form, kar se tiče izraza, drže in muskulature, je bilo njegovo delo medlo. Ohranilo se je, a nekateri trdijo, da ni njegovo.

Ko je Pinturicchio dokončal, sta pojoč in smejoč se zapustila mesto in odjezdila proti Perugiji.

»Če ni mojstra doma,« je menil slikar, »mi bo morala dati njegova žena ključ od delavnice!«

»In jaz bom potem lahko dokončal sliko za Atalanto,« je pripomnil Rafael.

»Glej, da si jo boš dal dobro plačati!« mu je dejal Pinturicchio. »Atalanta je iz rodu roparjev pa ima gotovo še dosti pod palcem!«

Tako sta prišla tovariša v Perugijo, ne da bi se jima mudilo in ne da bi naletela na kako posebno oviro. Mojstrovka jima je odprla delavnico in lotila sta se vsak svojega dela.

Rafael je v nekaj mesecih dokončal za Atalanto »Snemanje«, ki se je zdelo vsem prava mojstrovina. Ko ga je Pinturicchio videl, je s solzami v očeh objel Rafaela. Baglioni ga je bogato plačala in oni dan je rekel pri večerji:

»S tem denarjem grem domov.«

»Ali si znorel?« se je zadrhl Pinturicchio. »V kremplje roparski zveri, ki te vsega obere?«

»Kaj mi pa more gospod Valentino?« je angelsko nedolžno vprašal Rafael.

Res, kakor bi ga hotelo nebo uslišati, je čez nekaj dni prišla vest, da je papež Borgia umrl, da je Valentino, ko je pomoril toliko ljudi, tudi v smrtni nevarnosti in da se vojvoda Guidobaldo vrača z vsem svojim dvorom iz Benetk, kamor je bežal, v svojo vojvodino.

Rafael je ob teh novicah od veselja poskočil in zaklical:

»Bomo videli, kdo pride prej domov!«

Vrnitev

Za papežem Aleksandrom VI. je zasedel prestol svetega Petra Julij II. iz rodbine della Rovere. Prej je bil kardinal pri cerkvi svetega Petra v okovih. Bil je odločen mož, ki je izšel iz redovniških vrst in mu je bil stric Sikst IV. pokrovitelj. Papež Aleksander VI. ga je pregnal iz Rima, zaradi česar se je maščeval in nahujskal proti njemu pol Italije.

Ko je papež umrl, je bil Valentino nevarno bolan, a se je le vzveselil izvolitve Julija II., upajoč, da mu bo potrdil posest držav v Romagni, ki si jih je tako nasilno pridobil. Pa se je zmotil in ta zmota je bila zanj usodna. Papež je hotel obdržati Romagno zase, da bi razširil cerkveno državo. Tudi mu je bilo ime Borgia tako zasovraženo, da ni maral niti stanovati v prostorih svojega prednika, temveč si je izbral, kakor bomo videli, višje nadstropje. Zato je dal, ko se mu je zdelo primerno, po neapeljskem kralju Valentina zgrabiti in pregnati v Španijo, kjer je umrl. Ta zver v človeški podobi ni imel niti trideset let.

Ime Borgia je bilo in ostane v slabem spominu.

Papež je torej ohranil Romagno zase in oddal posamezne državnice kot cerkveni zajem temu in onemu plemiču. Guidobaldu di Montefeltro je pustil, ko se je vrnil v domovino, vojvodstvo v Urbino, vendar mu je določil za naslednika svojega nečaka Franciška Marijo della Rovere,

ki se je poročil z Eleonoro Gonzaga. Upal je, da bosta imela potomstvo za vojvodino, ker vojvoda Guidobaldo ni imel otrok.

Papež je iz veselja nad novim sorodstvom in še, da bi pokazal naklonjenost, imenoval Guidobalda za generalnega kapitana cerkve, kar so v Urbinu slovesno praznovali. In Rafael se je tegaj — kdo bi ga zadržal — vrnil domov.

Stric Simon ga je že dolgo pismeno in z naročili vzpodbujal, naj se vrne, da bi branil svoje koristi, ker se je zdelo, da hoče sodedič stric Bartolomeo obdržati vse zase, ko ni drugim ničesar izplačal in se pri svoji krivičnosti sklicuje tudi na Rafaela, čeprav je daleč in pri vsem nedolžen. Vsi prizadeti sorodniki da so zato vložili proti njemu tožbo.

Tako se je Rafael vrnil v Urbino zaradi tega, a še bolj ga je gnala želja, da bi spet videl rojstni kraj, kjer je rasel kot otrok, kjer je bil tako srečen s svojo mamo, ki jo je vedno nosil v svojem srcu.

Ko se je vzpenjal na grič, je na vso moč poganjal konja, da je uboga žival iztegala jezik in sopihala. Mladenič in že slaven umetnik je premišljeval, kako je odhajal sam in žalosten s stricem, a se vrača kot dorastel človek, — malo mu je manjkalo do enoindvajsetega leta, — ki se lahko postavlja z lepim številom občudovanih del. In še je mislil na svojega rajnega očeta. Videl ga je, kako je sam v svoji delavnici in slika razne madone in otročičke, katerim se je zdaj smehljal.

Zdelo se mu je, da je odtlej minilo že toliko let.

S takimi mislimi je zavil v mesto pod obzidjem vojvodske palače in pred pragom trgovine strica Simona skočil s konja.

Stric je še nekaj pospravljal, zakaj polagoma se je nagibal večer in spet je mineval dan. Ni ga takoj spoznal,

a tudi Rafael bi ga skoraj ne bil, ker se je revež močno postaral. Trenutek sta se gledala, potem pa sta se z veselim »oooh!« objela.

»Stric, dragi stric!« je vzkliknil Rafael.

»Ti? Ti? Ti? Kdo bi te pričakoval? Daj, da si te ogledam! Oh, kako si se spremenil! Lep si, velik, močen in priden! Da, da, nič ne pretiravam, saj sem slišal, kako te hvalijo, slišal!«

»Kaj pa vi, stric? In gospod in tete?«

»Kar zdaj greva k njim,« je dejal dobri stric, »nič hudega jim ni. Doma, na svojem domu bi se moral ustaviti, Rafael!«

»Toda,« mu je odgovoril, ko ga je prijel za pod pazduho in sta odhajala, »če žive doma v prepiru in jezi, kakor ste mi pisali... Veste, jaz bi rad živel v miru z vsemi... rajši ko da bi se prepiral...«

»Ne bodi nor in pusti vse sanje, korist je le korist!« je menil stric.

»Že, že.«

»In to tudi ni prav, da stric gospod ne izplača ženskam, kar jim gre. In tudi ti igraš kot sodedič ali bolje kot glavni dedič grdo vlogo, ker se zdi, da prav ti odklanjaš izplačilo!«

»Ko pa jaz o vsem nič ne vem!« je smeje se odvrnil Rafael.

»V kratkem,« je nadaljeval stric, »postaneš polnoleten in to zadevo...«

»Mi uredite kar vi,« je nenadno ginjen, držeč roko na srcu, končal Rafael, zakaj prišla sta do hiše, v kateri se je rodil.

Poklicala sta teti — Santo in Margareto, ki sta revi obe ovdoveli in se vrnili domov, — in sta pritekli iz hiše

in za njima še mačeha Bernardina in končno še stric gospod s prtičem pod vratom, ker je bil ravno pri večerji.

»O, križ božji!« je vzkliknil, ko je takoj spoznal nečaka.

Rafael mu je poljubil roko, teti pa sta njega objeli. Mačeha Bernardina ga je nezaupno gledala.

Nato je bila kmalu za vse pripravljena večerja. Rafael, ki je bil končno gospodar hiše, je sedel na častnem mestu, kjer je bil prejšnje čase njegov oče. Oziral se je po domačih stenah in zdelo se mu je, da sanja. Oh, moj Bog, kako se človek s svojimi mislimi spreminja, stvari pa ostanejo, kakor so bile!

Tako se je zatopil v spomine, a le kratek čas, ker so ga križema izpraševali o njegovi umetnosti, o njegovem napredku, o zaslužku, kako je živel in kako živi.

Stric duhovnik, ki se je bal, da bi nanesel pogovor na zapuščinsko zadevo, je govoril navdušeno o umetnosti in o slavi, ki Rafaela še čaka.

»Da, da,« mu je odgovoril, »zadovoljen sem sam s seboj, stric, a za zdaj še ne zmorem Bog ve kaj. Učiti, učiti se moram, dragi stric, ker umetnost ni kar tako, ni improvizacija. Vsakemu umetniku vedno kaj manjka, ker narava le ne da vsega. Kar manjka, je treba izpopolniti z učenjem, z voljo in vztrajnostjo!«

»Ti boš gotovo uspel,« je menil stric Simon, ki ni ves čas obrnil oči z njega.

»Seveda, in to zlasti, ker so tvoja načela popolnoma pravilna,« je pripomnil stric duhovnik.

Bilo je že pozno, udarilo je polnoč in treba je bilo iti počivat. Teti sta odpeljali Rafaela v spalnico, kjer je prvič zajokal.

Teta Margareta je pogledala in pokazala podobo nad zgglavjem postelje, ki jo je naslikal Giovanni Sante.

Sl. 8. — Raffael Santi, Zmagoslavje Galatheje, freska v vili Farnesini v Rimu (1514)

»Ali jo vidiš?« je vprašala.

»Mama!« je vzkliknil Rafael in se zamaknil.

»In v njenem naročju, kdo je?« je še vprašala.

Rafael ni odgovoril, poljubil je teto, se nato slekel in legel. Iz oči so mu privrele solze in tekle na blazino...

Drugo jutro je že zgodaj vstal in odšel v pritličje, kjer ga je čakala mačeha Bernardina.

»Povej mi,« ga je prijala, »ali je res, da me hočeš vreči iz hiše, kjer imam po oporoki tvojega očeta pravico živeti?«

»Jaz,« je odgovoril Rafael, »o tem nič ne vem in tudi tega ne nameravam. Kdor vam je kaj takega govoril, je lagal!«

»Pravil mi je tvoj stric duhovnik, ki mi tudi že dolgo ne izplačuje, kar mi mesečno gre,« je hitela mačeha. »Tako ravna tudi s tetama in če ne bi delale in se pehale, kakor vsaka more, bi že od lakote umrle.«

»Toda... stric...« je hotel govoriti Rafael.

»Da, prav on nas strada! In mislile smo, da mu ti držiš roko, ker si končno le ti dedič in on samo varuh. V kratkem boš, če se ne motim, polnoleten.«

»In zato, Bernardina,« jo je potolažil, »bodite prepričani, da se ne vam ne tetama ne bo zgodila nikaka krivica. Preden odidem, bom že vse uredil.«

Nato je odšel v trgovino k stricu, pri katerem je bilo nekaj starejših meščanov, ki so Rafaela vsi spoznali in so bili prijatelji njegovega očeta. Kot rojaki so bili ponosni nanj in so začeli premlevati vse, kar so o njem slišali.

Ko sta končno ostala s stricem sama, se je posvetoval z njim o vsem, kar mu je povedala Bernardina.

»Vidiš,« mu je dejal stric, »včeraj ti nisem hotel takoj povedati, a zdaj ti povem: gospod stric je izgubil pravdo, ki jo je vložil tudi v tvojem imenu. Ker ni hotel po malem

mesečno izplačevati, mora plačati zdaj vso vsoto hkrati, a pravi, da je nima.«

»Presneti človek, kako drugačen je ko moj oče!« je vzkliknil Rafael. »No, pa bom že jaz vse uredil, ko imajo Bernardina in teti prav.«

Prav tedaj je prišel mimo stric duhovnik in stric Simon ga je povlekel v trgovino.

»Tako sem delal v tvojo korist,« je rekel duhovnik.

»Zahvaljujem se vam, dragi stric, a pravica je pravica in želja mojega očeta se mora spoštovati!« je odvrnil Rafael. »Ker sem dosti zaslužil in imam denar, bom pa jaz dal vsem trem ženam, kar jim gre, potem pa bova midva obračunala!«

»Dobro, dobro!« je bil stric navdušen.

»In če nimate denarja, da bi mi vrnili, kar izdam, se vknjižim na vaše posestvo, ki vem, da vam ga je zapustil vaš oče, moj ded.«

Stric duhovnik ga je pogledal z izbuljenimi očmi, se ježno poslovil in rekel:

»Dober slikar si, a si tudi dober računar!«

Ko je odšel, se je stric Simon zadovoljno zasmejal in potrepljal Rafaela, ki je bil v svoji rahločutnosti kar žalosten, ker je moral povedati, kar je povedal.

»Veste, stric Simon, samo zato sem tako govoril, da bi kaznoval njegovo skopuštvost,« se je kakor opravičeval. »Zdaj pa nič več o tem, ker sem se vrnil domov, da se odpočijem in da bom živel v miru z vami ter da se poklonim vojvodu.«

»Na dvor greš lahko, kadar hočeš. Prišel si ravno o pravem času, ko proslavljajo v gradu vojvoda zaradi časti, ki mu jo je podelil rimski dvor.«

»Vem,« je odgovoril Rafael, »in še nocoj pojdem, da se poklonim.«

Prizor iz »Dvorjana«

Kakor je rekel, tako je tudi storil — še isti večer se je predstavil v palači. Guidobaldo je kar žarel od sreče: po dolgih, bridkih nadlogah, ki jih je povzročil s svojim vpadom nasilnež Valentino, se je vrnil v domovino prost in brez slehernega strahu pred bodočnostjo in narod ga je navdušeno in z ljubeznijo sprejel. Novo sorodstvo s papežem in velika čast, ki mu jo je izkazal, ko ga je imenoval za generalnega kapitana vojske cerkvene države, sta ga dvignila v lastnih očeh in pri podložnikih in v vsej Italiji. Pričakujoč, da odide v Rim, kjer bi se moral vsako leto zaradi službe muditi nekaj mesecev, je živel zadovoljno doma, kjer ga je obdajal sijajen, razkošen dvor dam in plemičev.

Rafaela sta vojvoda in vojvodinja takoj in zelo prijazno sprejela in ga predstavila tudi mlademu papeževemu nečaku Frančišku Mariji della Rovere, ki naj bi bil po smrti Guidobaldovi njegov naslednik.

Della Rovere se je zelo čudil spričo Rafaelove mladosti, a vojvodinja Elizabeta mu je rekla:

»Naš Rafael je šele začel svojo pot!«

In vojvoda je pripomnil:

»In mi smo že prav slutili, ko je bil še otrok in smo videli, s kako spretnostjo se je uveljavljal s čopičem najprej v delavnici svojega očeta, potem pa pri Timoteju Vitiju.«

»Vaše prevzvišeno gospostvo,« je odgovoril Rafael, »me blagovoli hvaliti in me spominja stvari, ki so mi kot sinu in kot tukajšnjemu rojaku drage in mi vzbujajo ginjenost. Povem vam pa, prevzvišena gospa, da bom posvetil vse svoje življenje in vse svoje moči v čast in slavo vašega svetlega doma in predrage domovine, ki mi jo je Bog dal.«

Medtem so se zbrali okrog vojvodske dvojice dame in plemiči in se kar po domače pogovarjali z Rafaelom, dobra vojvodinja Elizabeta, ki ji je bil Rafaelov odgovor všeč, pa se je obrnila smehljaje zdaj k temu zdaj k onemu in bolj z migljaji kot z besedami govorila:

»Vidite, ta čudoviti mladenič se je tu rodil in mi smo ga s svojim pokroviteljstvom prav za prav vzgojili — njega in njegovega očeta.«

Kramljanje je postalo vedno bolj toplo in prisrčno in vsi bi radi imeli Rafaela v svoji sredi, ker je bil tako priljuden, tako lep in prikupen. Marsikatera dama (o, te ženske!) je že šepnila, da bi tako nadarjeni slikar lahko portretiral katero izmed njih. Ena, ki je bila najbolj glasna, je celo predlagala, naj bi naslikal kar vso v gosteh zbrano gospodo v lepi skupini, ko je mojster v velikih kompozicijah.

Rafael se je sladko smehljaj, o priliki pa le rekel:

»Res nisem prišel na dvor, samo da bi slikal.«

Tedaj je stopil k njemu Cezar Gonzaga, sorodnik vladajoče in bodoče vojvodinje, in rekel:

»Prav je, Rafael, da si želite počitka, ko ste za svoja leta, ki jih ni veliko, že toliko delali!«

»Moje življenje, vaše blagorodje, je posvečeno umetnosti,« je odgovoril Rafael.

»Kako lepo!« je šepnila vojvodinja Elizabeta soprogu.

»V Città di Castello in v Perugiji sem že videl vaša čudovita dela,« je nadaljeval markiz Gonzaga.

»Vse to je zasluga mojega učitelja Petra,« je iskreno odgovoril Rafael, na kar je še nekoliko žalosten dodal: »in mojega očeta in Timoteja Vitija.«

»Viti,« je pripomnil vojvoda, »se je vrnil v Bologno.«

»In z njim Franciá,« je dostavil grof Baltazar Castiglione iz Mantove, ki je bil tedaj na urbinskem dvoru v Gonzagovem spremstvu.

»Francia je velik slikar,« je dejal Rafael.

»Vi hvalite vse in jih postavljate kot zgled, sami sebe pa zakrivate!« je vzkliknila neka lepa dama in se mu poklonila.

»Jaz sem učenec, gospa, in se moram še dosti učiti,« je odgovoril Rafael z resnim obrazom.

»Kdor je naslikal ‚Zaroko‘, ki sem jo videl v Città di Castello,« je posegel vmes Morello d'Ortona, osebni svetnik Guidobaldov, »se nima več kaj učiti.«

»Vaše blagorodje se mi preveč laska, ker umetnost je dolga,« je odgovoril Rafael, »to se pravi, ako kdo misli, da je prišel do najvišjega cilja, pride drugi, ki gre še više.«

»Ta fant je poosebljena modrost!« se je navdušila vojvodinja.

»Modrost in — ponižnost,« je pristavil vojvoda.

Medtem ko so prišla na vrsto okrepčila, se je Castiglione ločeno od drugih razgovarjal z Rafaelom, za katerega se je tako navdušil, da je njegovo živo zanimanje zanj mogla pozneje uničiti edino smrt.

Po okrepčilu se je vojvoda, ki ni bil trdnega zdravja in je bolehal na grlu, poslovil s poklonom, ki je nadomestil pozdrav vsem. Prav tako so se mu vsi, tudi vojvodinja, ko so vstali, poklonili.

Nato so se vsi gostje zbrali okoli vojvodinje in začeli so se plesti tisti lepi dvorljivi pogovori o junaštvih in ljubezni, ki so dali osnutek grofu Castiglione za njegovo

lepo knjigo »Cortegiano« — Dvorjan —, na katero je že dolgo mislil.

Kramljanje se je zavleklo do polnoči, ko se je vojvodinja dvignila in z ljubeznivim smehljajem odslovila goste, ki so odšli v svoje prostore v gradu, kjer so vsi stanovali.

Samo Rafael je odšel iz palače. Bil je zadovoljen, poln sladkih upov in ginjen ob lepih spominih. Noč je bila jasna in vsa v zvezdah. Sredi trga, kjer se dviga danes po tolikih letih njegov spomenik, ki ga predstavlja kot mladeniča z dolgimi lasmi in v halji, se je za trenutek ustavil.

Kdo bi mu tedaj kaj takega prerokoval?

Portret urbinskega vojvoda

Naslednje dni je uporabil, da je uredil zadevo med stricem duhovnikom in njegovima sestrama ter svakinjo. V ta namen je žrtvoval tudi, kakor je obljubil, del denarja, ki ga je prinesel s seboj, potem pa najel odvetnika, da bi opravil zanj tudi vse nadaljnje, kar je bilo njemu mučno in neprijetno.

Stric duhovnik ni mogel nič in si je grizel ustnice, a ko je govoril o nečaku, je menil:

»Vsi mislijo, da je umetnik, a se motijo. Tako bistrega in računarskega človeka doslej še nisem srečal!«

Tako je govoril, ker je odvetnik vključil Rafaela za ženskam izplačano vsoto na njegovo premoženje.

»Sicer,« je povedal odvetnik gospodu Bartolomeju, »je izdal te dni vojvodov tribunal razsodbo, ki je proti vam.«

Stric se ni pomiril, pač pa je prišel tako nečak do miru, a ker ni mogel dolgo počivati, se je lotil dela.

Da ga ne bi dobri teti motili in oglušili, ni ostal doma v očetovi delavnici, temveč se je zatekel v enega izmed pritličnih prostorov strica Simona, ki je bil zaradi tega ginjeno vesel in dejal:

»Vse to je zame velika čast!«

Ker ni vedel kaj drugega delati, je začel slikati dve lepi sveti podobi še vedno pod Peruginovim vplivom, katerega se ni otresel vse do svojega bivanja v Firenzi. Podobi »Kristus v vrtu Getzemani« in »Naša Gospa« sta

bili tako polni miline, da je Castiglione, ki ga je večkrat obiskoval pri delu, strmel in vzklikal od začudenja. Ko je poročal potem na dvoru, je nekega dne dal vojvoda poklicati mladeniča in mu, sedeč v naslonjaču, rekel:

»Portretiraj me kar moreš lepo in zadovoljen boš z menoj!«

Za Rafaela je bila to velika čast in se je takoj lotil dela. Vsak dan je prihajal v palačo, vsak dan mu je vojvoda sedel in menila sta se kot dobra tovariša.

Ko je Rafael odhajal, je dal vojvoda vedno sobo zapreti. Portreta ni smel nihče videti, dokler ne bi bil dokončan. Prišel je dan in ves dvor je na vojvodov klic hitel v sobo. Rafael je stal ob strani, mežikal in gledal svoje delo. Zadoščenje, ki ga je doživel, je bilo za njegovo umetniško srce večje kot pa pohvala vse gospode.

Vojvoda je rekel:

»Dokler bom jaz v Urbinu, ne pojdeš od tod!«

Rafael ni nato nič odgovoril, a čez nekaj dni je kakor nalašč poklical papež vojvoda v Rim. Tedaj je Rafael prosil in bil uslišan, da se je smel pridružiti vojvodovemu spremstvu do Perugije, kamor se je želel vrniti.

Ko je vse pozdravil in še trikrat objel strica Simona, je samcat sam obiskal pokopališče. Med mnogimi križi, ki so bili tam, se je ob enem ustavil, vroče molil, se ginjen vrnil in ko se je pognal v sedlo, je sredi bleščečih in ponosnih jezdecev zaprosil strica Simona:

»Stopite včasih namesto mene na pokopališč!«

»Seveda pojdem, sin moj,« je obljubil stari stric. »Srečno potuj in bodi vesel in zadovoljen! Saj sem, kakor bi bil tvoj oče!...«

»In zato vas imam tako rad,« je še rekel Rafael in vzpodbodel konja.

V mestu samih lepot

Ko se je v Passignanu ob Trasimenskem jezeru poslovil od vojvoda, je Rafael odšel popolnoma sam v Perugia, kjer je v nemalo veselje našel svojega mojstra in mu pripovedoval vse, kar je doživel.

Mojster Peter se je dokaj dolgo držal za brado, gledal z vidnim dopadenjem svojega mladega učenca in mu končno rekel:

»Jaz bom moral v kratkem, to se pravi v začetku pomladi, v Firenze, kjer sem ta zadnja leta tudi odprl svojo delavnico. Če bi šel z menoj, bi ti koristilo, a meni bi napravil veselje. Veš, toskanske mojstre je treba študirati, ej, in jih ne smemo podcenjevati, čeprav so popolnoma drugačni ko mi.«

Rafael je veselo odgovoril, da je že nekaj časa sanjal o Firenzi in da ga bo rad spremljal tja. Medtem je imel še priliko, da je obiskal Orvieto, kjer je v stolnici strme občudoval lepe podobe, ki jih je pred kratkim naslikal Luka Signorelli, nakar se je ves zamišljen vrnil.

»O, kaj pa ti je?« ga je vprašal mojster.

Ni mu povedal. Sam pri sebi je premišljeval, kako je še nepopoln v svoji umetnosti, in srce ga je bolelo.

Da bi pregnal čas, je medtem slikal sam sebe, v čemer je kar dobro uspel, in po naročilu urbinskega vojvoda podobo »Svetega Jurija, ki ubija zmaja«. Obe podobi je potem poslal v Urbino, nakar je iz dneva v dan s pre-

križanimi rokami, a vedno premišljuječ in snujoč načrte, čakal, kdaj zakliče mojster:

»Zdaj pa na konja!«

In da bi mu čimprej tako rekel, mu je hotel pomagati.

Pa Perugino ni imel tiste dni nič posebnega v delu. Ko je dokončal, ker je še moral, je rekel nekega aprilskega jutra:

»Zdaj se pa pripravi, da kreneva na pot!«

Rafael, ki je čakal kakor na žerjavici, je zavriskal od veselja in hotel mojstra objeti.

»O,« se je mojster obrnil, »saj si spet kakor otrok!« in ga tako ljubeznivo pogledal, kakor ni sicer nikogar.

Drugo jutro sta se že navsezgodaj odpravila na pot. Kako lepo je bilo jezdit po zelenem in cvetočem pobočju, na katerem se je razprostiralo mesto! Naproti jima je pihljaj prijeten vetrič in se igral z dolgimi kostanjevimi kodri, ki so padali Rafaelu do ramen.

Imela sta vsak svojega spremljevalca. Bila sta dva mlada hlapca, svoj čas vojaka Giovanpaola Baglionija. Oba sta bila oborožena z mečem in bi ju, ker sta bila dobro plačana, branila v katerem koli slučaju.

Pa ni bilo treba. Pot je bila prosta in varna in žarki vzhajajočega sonca so pregnali sove, čuke in druge nočne ptice v njihove luknje in dupla in zdelo se je, da so prepodili tudi zločince, ki jim godi samo tema. Da, sončna svetloba je s svojo lepoto poleg nešteti drugih dobrot, kakor bi bila samo za poštene ljudi, ker se je zlobneži izogibajo.

Potovala sta zlagoma, da ne bi upehala ne konj ne sebe. Rafael bi bil sicer v svojem navdušenju kar letel, a Perugino ni bil več tako mlad, da bi mogel brez kvara prenesti trud in napor. Tako sta dospela do Arezza in krenila ob zgornjem Valdarnu v lepo, odprto pokrajino,

ki se smeji med bregovi Chiantija in položnimi, dolgimi pobočji Pratomagna. Ko sta se približala Firenzi, je začelo Rafaelu srce močnejše utripati. Preden je videl mesto v vsej njegovi lepoti in spoznal njegove umetnike, ga je že vzljubil.

Bila je to doba, ki so jo pozneje označili kot preporod. In res je bilo prerojenje, ako pomislimo, kako so tedaj razni možje, kakor bi hotel slučaj usode, s svojim prizadevanjem, vnemo in trudom spravili na dan starodavne spomenike neprekosljive lepote, ne samo marmornatih kipov, temveč najrazličnejše umetnine — tudi knjige.

Petrarca in Boccaccio sta že mnogo let prej utrla pot in Coluccio Salutati, ki se je rodil v neki vasi Nievolške doline, je postal s svojim znanjem in delom ne samo tajnik florentinske republike, temveč tudi večč raziskovalec kodeksov. In potem so se imenovali vsi, ki so ljubili lepa antična dela, humanisti, struja, ki je zajela kar vse, da so se učili ob antiki in jo posnemali, pa humanizem.

V Firenzi je bilo središče tega gibanja. Družina Medici je s svojim mecenatstvom popravila premnoga nasilja, med katerimi je bilo največje, da si je podvrgla lastne rojake. Poiskala je najzmožnejše može tega časa, jih podpirala, ščitila in jih zaposlila.

Cosimo Starec in Lorenzo, imenovan pozneje Veličastni, sta izdajala ogromne vsote, da sta dobila iz najbolj oddaljenih krajev razne kodekse, kipe, podobe, miniature in še nešteto drugih lepih dragocenosti. Ob vsem tem so se izpopolnjevali umetniki in učenjaki in vse to je budilo in širilo veselje do življenja in dela kot v nobenem drugem mestu. Tako je bila Firenze prav tedaj, ko je prišel Rafael tja, središče in žarišče preroda.

Perugino je torej hotel Rafaela s seboj v Firenzo, da bi mu pomagal vsaj prve čase v njegovi ondotni delavnici

— pozneje je Rafael odprl tudi svojo —, medtem ko je sam delal za cerkev servitov »Polaganje v grob«, ki ga je začel Filippo Lippi in ga kljub ponovnim prošnjam Leonardo da Vinci ni hotel dokončati. To delo je Perugino, ki je le rad kaj zaslužil, sprejel in se ga takoj lotil.

Rafael, ki v Firenzi ni še nikogar poznal, je imel dovolj časa, da je kar sam hodil po mestu in vse opazoval, obiskoval in se tako učil. Po dobljenem nasvetu je odšel tudi v cerkev del Carmine, v kateri se je dokaj časa zamaknil v Masaccijeve slike. Ko je gledal njegove osebe, njihovo mišičevje, njihove obraze, oblike in barvo, kratko malo vso zgradbo, se mu je zdelo, da se mu odpira nov svet. Kaka razlika med tem in vsem onim, kar je gledal in občudoval doslej v delavnici svojega mojstra in v umbrijskih cerkvah in palačah!

Prav tak vtis so napravile nanj v cerkvi S. Maria Novella velike kompozicije obeh Ghirlandajev, očeta, a tudi sina Rudolfa, ki je bil prav tako velik slikar in je postal kmalu njegov prijatelj. Uvidel je, da je toskansko slikarstvo daleč daleč pred umbrijskim. Poslej je mislil samo to, kako bi si osvojil ta toskanski način, njegove prednosti, moč, obliko, izraz in barve in zliil in strnil vse z onim, kar se je tako dobro naučil v umbrijski šoli.

Njegovi možgani so neprenehoma delali, a tudi njegova roka: spet in spet je poskušal, kopiral, skiciral in risal. Lotil se je tudi, kakor je pač mogel, a vztrajno, študija golega človeškega telesa in spoznal, kolikega pomena je anatomija, ako hoče slikati. Videl je Botticellijeve in Lippijeve freske in še mnogih drugih in sproti in iz dneva v dan je bolj občudoval toskansko slikarstvo.

Medtem ga je Perugino vpeljal v delavnico, ki jo je imel Baccio d'Agnolo, njegov najboljši prijatelj že od tedaj, ko se je mudil in delal v Perugiji.

V Baccijevi delavnici so se shajali najboljši in najrazličnejši umetniki mesta. Zadostuje, ako navedemo samo nekatera imena, da pokažemo njihovo pisano družbo. Tako so se tu srečavali Michelangelo in Leonardo, čeprav se ta dva velika duhova nista povsem razumela, kakor bomo še slišali; Julijan in Anton da San Gallo pa še neki San Gallo Boštjan, ki so mu pravili Aristotel, ker je bil dovtipen mož — le ali je bil Aristotel dovtipnež? —, Sansovino, Granacci in Bugiardino, o katerem je menil Michelangelo, da je najsrečnejši človek na svetu, ker je bil vedno zadovoljen s slehernim svojim delom, medtem ko ni njega nikdar kaj zadovoljilo. In potem so prihajali še občudovalci, prijatelji posameznih slikarjev in ljubitelji umetnosti, in najodličnejša mestna gospôda.

Tako je bila Firenza zaradi lepote, ki so jih ustvarili njeni umetniki, zares žarišče vsega lepega in tako rekoč pravi muzej.

Michelangelo je bil že izklesal in postavil na trg svojega čudovitega Davida, o katerem pravi Vasari, da prekaša po lepoti vse kipe sveta, tudi grške in rimljanske, da Vinci pa je naslikal Giocondo, to je gospo Lizo del Giocondo, s tistim dvoumnim nasmeškom, ki ga ni mogel nihče razgonetiti in ne posneti in ga zato imenujejo Leonardovo skrivnost.

Sovražnost med Leonardom in Michelangelom se je začela in je rastla izza tistega časa, ko je župan Pier Soderini, ki je po izgonu Medicejcev vodil mesto, naročil obema, naj pripravita črteže, da bi naslikala v dvorani vladne palače nekaj prizorov iz preteklih vojn.

Motiv, ki si ga je izbral Leonardo, je bila bitka pri Anghiariju, kjer je bil Piccinino, vojskovodja milanskega vojvoda Filipa Marije Viscontija, poražen; Michelangelo pa si je izbral bitko pri Pisi. Leonardo si je postavil za

svoje črteže oder v papeževih prostorih pri cerkvi Santa Maria Novella. Karton je bil sestavljen iz enega sklada in devet in dvajset leg najboljšega papirja, za kar so uporabili osem in osemdeset liber moke, kot poročajo sodobni zapiski. Narisal je čudovito skupino konj in jezdecev. Michelangelo pa je kak mesec pozneje — točno: avgusta 1504 — postavil svoj oder v bolnišnici sv. Onofrija v Barvarski ulici in napravil skupino vojakov, kopajočih se v Arnu, kjer jih nenadoma nage napadejo v velikem številu oboroženi Pisanci, ki so pridrli iz svojega obzidanega mesta. Bil je čudovit prizor zmede in prestrašenosti: tu je kdo bežal, tam se vrgel v vodo, tu so koga prijeli, tam je bil drugi ubit, tu je spet kdo pobiral svojo obleko, tam so uklepali jetnike, a tu se še kdo kar nag brani.

Oba črteža sta se v veliko škodo za umetnost in za nas daljne potomce izgubila. Sodobniki pa so ju lahko občudovali in se ju veselili, vsi florentinski slikarji pa so se ob njih učili in se čudovito izpopolnjevali.

Rafael je bil med prvimi, ki so ju prišli gledat. Silno mišičevje Michelangelovih oseb ga je za trenutek — toda le za trenutek — tako zgrabilo, da je zdvomil nad samim seboj. Poleg svoje izredne nadarjenosti je imel še posebno zmožnost prilagoditve in močno voljo, tako da se ni strašil ničesar. V trenutkih navdihnjenja pa mu je iz dna srca prihajala svojstvena zamisel in izvedba, po kateri je bil edinstven med vsemi slikarji sveta, in je prevladala in zatrla sleherni način, ki si ga ni mogel prisvojiti. V tem je bil dih tiste tako sladke in globoko občutene poezije, ki je izravnala in zabrisala vse pogreške, katere je mladi slikar še utegnil imeti.

Medtem se je spoprijateljil v slikarskih delavnicah in v zasebnih hišah s tem in onim. Michelangelo ga ni kaj

maral — najbrž tudi zaradi svojega drugačnega značaja, Leonardo pa je bil nekoliko prijaznejši že po svojem značaju, ki je bil prikupljivejši kot njegovega velikega tekmeča, pa tudi zato, ker svojih slikarskih stremljenj ni pred nikomer prikrival. In imel je prav, ker bodočnost je pokazala, da so bila njegova načela zlata vredna. Večkrat je opozarjal, da ima umetnik, kar je v veselju, najprej v umu, potem šele v rokah. Spisal je tudi razpravo »Predpisi slikarstva«, ki so razmišljajočemu Rafaelu mnogo koristili. V tej razpravi je, govoreč o slikarstvu, poleg raznih lepih izvajanj tudi trdil, da si je treba biti najprej na jasnem glede zasnove, potem glede črteža, nato glede risanja in nazadnje glede barv.

Vse to je torej Rafaelu nemalo koristilo. Prav mu je prišlo tudi poznanje z dominikancem fra Bartolomejem pri Sv. Marku, kateri je bil Savanarolov prijatelj in je prisostvoval njegovi usmrnitvi. Pri njem je mnogo pridobil glede koloriranja, sam pa je njega naučil zato pravil perspektive, o kateri je sam podal tako lep zgled s tempeljčkom v ozadju Marijine zaroke v Città di Castello.

V Baccijevi delavnici je razen navedenih slikarjev spoznal tudi Lorenza Nasi, lastnika palače — najbrž sedanje Torrigiani —, ki je bila zgrajena prav po Baccijevem načrtu, in Tadeja Taddei, slavnega pisatelja onega časa, ki je stanoval v ulici Ginori in postal njegov prijatelj — kot je bil že Michelangelov, in pravi velikodušni mecen.

In spoznal je še Angela Doni, čigar ženo Magdaleno je čudovito lepo portretiral.

Premišljuječ Leonardove predpise, je potem ob Nasi-jevi poroki naslikal Marijo s kanarčkom. Ta čudovita podoba je še bolj razširila sloves in slavo, ki si ju je pridobil Rafael v Firenzi. Sloves in slavo si je seveda ohranil tudi z drugimi deli, s katerimi je dokazal svojo

nenavadno prekipevajočo moč ustvarjanja, da so ga vsi občudovali in vzljubili. Celo mrki Michelangelo, ki je menil o Peruginovih slikah, da so zmazek, ga je priznal in pohvalil.

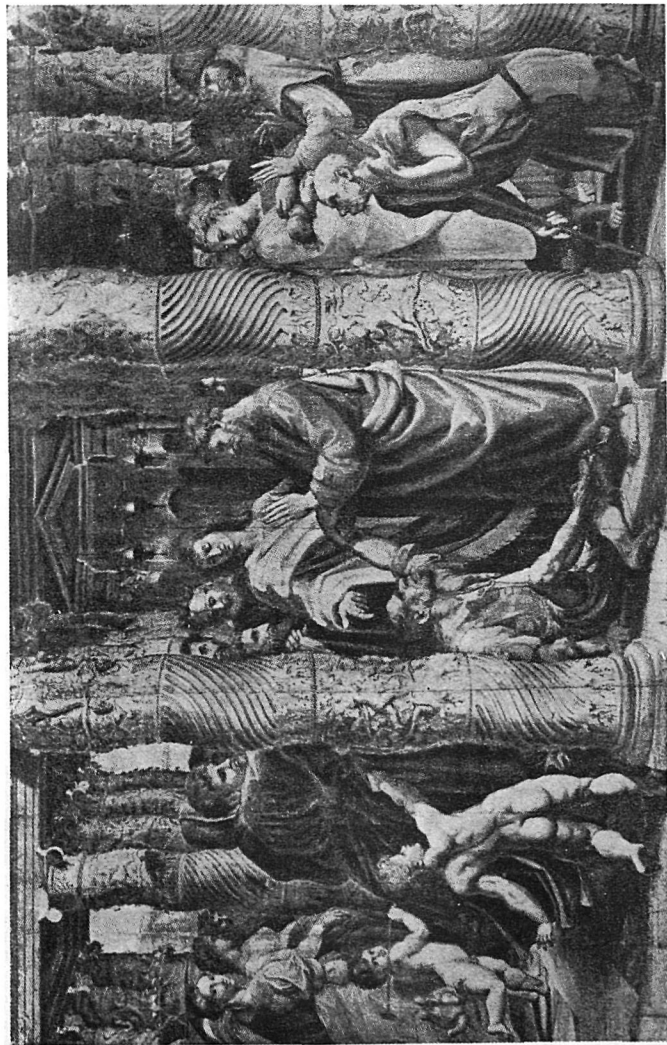
Kdo bi pač ne občudoval in ne vzljubil Rafaela?

Nekega lepega dne se je nato pripravil, priznan in bogat, spet v Perugijo, kamor so ga klicali in je pustil tam še nedovršena dela.

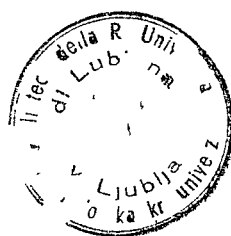
Odpotoval je, a je sklenil, da se kmalu vrne.

Odšel je slaven in z bogatim zaslužkom, kar ga je pač veselilo, a še bolj je bil vesel svoje umetnosti, v kateri je čutil napredek. Ako je potem zaprl oči, je videl Masaccijeve, Leonardove in Michelangelove slike, ob katerih je toliko pridobil.

Žalostna prikazen je tak umetnik, ki ne mara iz prikrita ljubosumnosti in neumnega ponosa ogledati si dela drugih, boječ se, da bi bila lepša ko njegova. Tak ostane na sredi poti, ko bi sicer šel lahko do dna.

Sl. 9. — Rafael Santi, Ozdravitev hromca, karton za preprogo v Victoria- and
Albert-Museum v Londonu (1515—1516)

V mladostnem poletu

Ko se je Rafael vrnil v Perugijo, ni našel ondi svojega mojstra, ki je sicer res prišel pred njim, a ga je papež Julij II. takoj poklical v Rim, da bi v Vatikanu slikal. Izvedel je še, da so v Rimu tudi Pinturicchio, Sodoma, Signorelli in še mnogi drugi, ki so sloveli po vsi Italiji in bi jih rad spoznal in se jim pridružil. Pa v Perugiji ga je čakalo delo in v Rim tudi ni mogel kar tako iti. Moral bi počakati kake priložnosti. Tako priložnost, ki mu je bila usojena, mu je pripravljalo nebo in dobra sreča.

Pričakujoč, da bi mogel iti v Rim ali se vrniti v Firenze, kjer je bil še vedno s srcem in z mislijo, se je sprijaznil s svojim položajem in prevzel nekaj del, tako neko oltarno sliko za redovnice pri Sv. Antonu, istočasno pa slikal — Rafaelova delavnost je bila vedno izredna — cerkev sv. Severa in naslikal še lepo Marijo, imenovano Madonna di Terranuova. S temi deli je lepo pokazal, kako zelo se je razvil po študiju toskanskih umetnikov.

V Perugiji pa le ni mogel strpeti. Zato je končno nekega jutra spet zajahal konja in se vrnil v Firenze, kjer je našel stare prijatelje in izvedel tudi novico, da sta oba velikana umetnosti zapustila mesto. Leonardo je odšel v Lombardijo, od koder je po begu Ludovika Mora krenil v Francijo in bil gost kralja Franca I., ki je bil tako zelo naklonjen italijanskim slikarjem. Michelangelo pa je od-

potoval v Rim, kamor ga je poklical papež Julij II., ki je bil velik diplomat, a kljub politiki, katero je odločno in častihlepno vodil, ni pozabil na umetnost.

Michelangela je poklical, da bi mu poslikal Sikstinsko kapelo. Veliki umetnik se je branil, češ da je njegova umetnost kiparstvo, toda svojeglavi papež ga je pisano pogledal in rekel:

»Pa znaš tudi slikati in kapelo mi moraš poslikati!«

»Toda, Svetost,« je odgovoril Michelangelo, »zdaj imam v delu kipe za grobnico, katero mi je Vaša Svetost naročila. Le pogledjte, kako je Trg sv. Petra natrpan z marmorjem, ki mi ga je ukazala Vaša Svetost lomiti v Apuanskih Alpah... Če delam eno stvar, ne morem druge!«

»Široka pleča imaš,« je odvrnil papež in namignil na kiparjevo močno in tršato postavo, »in lahko zmoreš vse, kar hočemo, da napraviš.«

In tako se je moralo zgoditi. Moral je slušati, čeprav je Bramante, ki je bil Rafaelov sorodnik in si ga je že nekaj časa želel v Rim, skušal papeža prepričati, da ima Michelangelo prav, da je res kipar in ne slikar.

»Ti misli samo, kako mi boš podrl cerkev sv. Petra, kakor sem ti naročil, ker hočem, da se zgradi iz temeljev nova. Tako ozka, kakor je, ne bi mogla vanjo niti grobnica, ki jo zdaj dela za nas Michelangelo.«

To je bilo vse, kar mu je papež odgovoril.

Tako tudi Bramante ni nič dosegel, ker kar je papež hotel, je hotel in morali so ga poslušati. Kljub temu pa Bramante le ni izgubil upanja, da se mu posreči spraviti Rafaela v Rim.

Mnogi slikarji so že delali v vatikanskih dvorinah, tako Perugino, Pinturicchio, Signorelli, Lorenzo Lotto, Peruzzi iz Siene in Bramantino iz Lombardije: torej bi prišel lahko še Rafael, ki je tedaj v Firenzi, da ne bi zapravljal

časa, po naročilu družine Dei slikal za njihovo kapelo v cerkvi Sv. Duha tako imenovano Marijo pod baldahinom, s katero je dosegel, kakor se zdi, svojo popolnost. Tudi za Dominika Canigiani, nekega drugega florentinskega veljaka in ljubitelja umetnosti, je naslikal prelepo Marijo z Detetom, ki ga neše k sveti Elizabeti. Tudi ta slika je dokazala rastočo moč Rafaelovo, ki je pustil v Firenzi, od koder je kmalu nato odšel, kot neminljiv dar lepote in slave mnogo Marijinih podob, katere so zdaj zbrane v čudoviti galeriji palače Pitti ali v pariškem Louvru, kjer jih strmeč občuduje vsakdo, ki obišče te pinakoteke.

V Firenzi so ga vsi poznali, vsi ljubili in v sleherni hiši in slikarski delavnici so ga slavili in zavidali. Imel je tudi nekaj učencev, v umetniških krogih pa prijatelje. Rudolf Ghirlandaio se ni ločil od njega in tudi fra Bartolomeo ga je večkrat povabil v samostan in iz pogovorov, ki sta jih imela, je vsak zase kaj pridobil.

Po nasvetu fra Savonarola ni hotel fra Bartolomeo slikati več nagote, vendar so bile njegove slike do podrobnosti pretehtane in Rafael se je ravnal po njegovih nasvetih zlasti kar se tiče barv, v katerih je bil neposnemljiv.

Tako je Rafael delal, se učil, lepo služil in bil vesel tudi lepe pokrajine, v kateri je živel. Kakor v Perugiji, kakor v Urbinu, kakor v Città di Castello in v Sieni, tako je vzbudil tudi v Firenzi, kamor koli je prišel, zanimanje s svojo vzvišeno umetnostjo in si pridobil srca s svojim milim in prikupnim značajem. Uboga Magia Ciarla, ki je dala sinu toliko miline in nežnosti, bi ga bila vesela in ponosna nanj, ako bi še živila.

Rafael je ljubil tudi naravo in spokojno tiho pokrajino v okolici mesta, kamor jo je ob dnevih oddiha večkrat mahnil in se gostil s prijatelji slikarji, med katerimi sta

bila poleg že omenjenih pomembnejših tudi Cezar Rossetti, imenovan Cesarino, in Alfani, oba sicer nič posebnega, a zvesta in vdana, ki sta šla tudi z njim v Rim.

Nekega dne je neki konjar, ves prepoten in zaprašen in z lasmi, ki so se mu kar lepili na čelo, prišel v Rafaelovo delavnico in mu izročil neko pismo. Bilo je Bramantejevo. Sporočil mu je, naj se odpravi, ker ga hoče papež, in da bo ta pot pomenila lahko zanj slavo in zaslužek. Rafael je papeževo vabilo in vzpodbudo svojega naklonjenega sorodnika z veseljem sprejel in se pripravil na odhod. Cesarino in Alfani sta se odpravila z njim, za njim pa je šel še njegov zvesti hlapec iz Perugije, ki je otovoril svojega konja z gospodarjevo prtljago in vlekel za seboj še drugega, ki je bil tudi otovorjen.

Ko so prišli do Rimskih vrat, kjer so morali kreniti proti Sieni, je Cesarino odgrnil rob plašča in pokazal za pasom lesketajoče se bodalo. Tudi Alfani je tako napravil in rekel:

»In vi, mojster? Človek nikdar ne ve...«

Tudi Rafael je odpel plašč, se nasmehnil ter jima odvrnil:

»Kaj naj bi z orožjem, ko ga ne znam niti rabiti? Jaz poznam samo čopiče, pa se ravnajta tudi vidva po meni, ako ljubita mir in pozemsko in večno življenje.«

In je vzpodbodel konja in zdirjal naprej. Preko lepih, slikovitih pokrajin Italije, skozi mesta in mimo gradov, sredi zelenja in cvetja, skozi gozdove in ob lesketajočih se vodah je šel svojemu zadnjemu in najslavnejšemu cilju naproti...

Rim

Ko je Rafael prijezdil na enega izmed gričev, od koder se zagleda Rim, je zategnil vajeti in ustavil konja. Bilo mu je, kakor bi ga zadržal neki notranji glas, govoreč:

»Tu te čaka slava, tu te čaka grob!«

Postal je nekoliko in se razgledal po nekdanjih sedmerih gričih, ki so ostali le še nekake vzpetine, porastle z gozdovi, med katerimi je bila tu in tam kaka koč, kaka palača in kaka vila.

Rim, seveda mnogo manjši kot sedanji, se je ves kopičil spodaj ob bregovih reke, ki je rumenkasto kalna pritekla iz daljave in se vila mimo koč in golih polj proti morju, v katerega se je izlivala, kakor bi jo bila utrudila tako dolga pot in vse, kar je videla. Izmed Rafaelovih spremljevalcev ni bil še nihče dotlej v Rimu, zato ni bilo lahko najti pravo pot ob prepletajočih se cestah in trgih, po katerih je mrgolelo veselega, raztrganega in glasnega ljudstva, ki ga je pa bilo proti središču mesta vedno manj in so ga nadomestili duhovniki in svetnjaki, plemiči in vojaki.

Podjetni Rafaelov hlapec je pognal svojega konja, ustavil nekega vojaka in ga vprašal, če vé, v kateri ulici in hiši stanuje arhitekt Bramante.

»Da, da,« je odgovoril vojak, »poznam ga in vem, kje stanuje. Pojdite naravnost naprej, zavite potem na levo in ko pridete v Borgo Vecchio, potrkajte pri palači San

Clemente — tam stanujejo in kak hrup vam delajo, vsi ti trčeni čudaki!«

In se je zakrohotal in nadaljeval svojo pot.

Hlapec je tudi spet pognal konja in delal pot svojemu gospodarju, ki je dirjal za njim, a vendar so šele čez dobro četrto ure našli naznačeno palačo, pred katero so razjahali.

Prvi človek, na katerega so prav v vratih naleteli, je bil njihov znanec.

»Ho, Bugiardino!« je vzkliknil Rafael.

»Rafael Sanzio, ej, saj vem, koga iščete! Bramanteja! Pričakuje vas, vrag naj me pocitra, ako vas ne pričakuje!« je veselo odgovoril dobrodušni slikar, se vrnil in se ustavil sredi velikega dvorišča, okoli katerega so bili sami oboki, pod njimi hodniki in hlevi, nad njimi pa okna, balkoni in mostovži. Z mostovžev so bila vrata v stanovanje. Vse je bilo kot velik panj.

Tu so stanovali, kakor jim je povedal vojak, skoraj vsi čudaški, a zmožni slikarji, ki so prišli v Rim, razen večjih, kot Michelangelo, Perugino in še kateri, ki so si lahko privoščili posebno stanovanje.

Bramante, ki mu je bil papež naklonjen in je bil dobro plačan, bi si bil lahko najel udobnejše prostore, a je vendarle stanoval tukaj. Všeč mu je bilo, da je imel okoli sebe veselo družbo. Ker je bil tedaj doma in je slišal topot konj, se je v jopiču in s čepico na glavi naslonil na enem izmed mostovžev in gledal na dvorišče.

Rafael je prav tedaj pogledal navzgor in Bramante ga je spoznal in zaklical:

»Končno vendarle! Glejte, fantje, zdaj pa je prišel tisti, ki vas bo spravil vse v vrečo!«

In je odhitel na dvorišče in ga je objel.

»Vraga,« je rekel, »ali vas je bilo treba toliko?«

Iz tega in onega okna in z mostovžev je gledal ta in oni.

Naj jih imenujemo? Dolg seznam bi jih bilo.

Duhoviti in čudaški obrazi! Bili so Granacci, Bugiardino, Indaco, Agnolo di Domenico, dovtipni Aristotel, znan že iz Firenze, trije da San Gallo in še in še drugih, ki so prišli z Michelangelom v Rim. Sama sta prišla potem Pinturicchio in Sodoma, ki je poznal Rafaela samo po tem, kar je o njem slišal, a ne osebno, in veliki Luka da Cortona iz družine Signorelli, ki ga tudi še ni poznal, in mnogo drugih.

Za Bramantejem je prihitel na dvorišče tudi Pinturicchio in bil ves vesel svidenja z nekdanjim tovarišem iz delavnice, za njim so pa prišli potem še vsi, ko so slišali, da je prispel Rafael. Kmalu ga je obdal glasen krog, zdaj ga je vlekel ta k sebi zdaj oni, tu so ga spet pozdravljali in tam mu čestitali, da je prišel.

Bramante je kot sorodnik želel, da bi stanoval v njegovi bližini. Ker so bile prav tri ali štiri sosedne sobe proste, je vse uredil z gospodarjem, ki jih je prepustil Rafaelu in njegovemu slugu. Tudi oba popotna tovariša sta dobila tam blizu svoje stanovanje. Ko so se prijatelji polagoma poslovili, je Bramante spet stopil k Rafaelu in mu rekel:

»Papež bi te rad zaposlil, a prej te hoče spoznati in preizkusiti. Spočetka ni maral nič slišati o tebi. Saj ti je že znano in veš, če pa še ne, ti jaz povem, da je ves zannorjen v Michelangela. Odslej pa se bo moral navdušiti zate!«

»Težko,« je vzkliknil Rafael, »Michelangelo je Michelangelo!«

»In ti si ti,« je odsekano rekel Bramante, »in imaš komaj pet in dvajset let, mnogo soli v glavi in tvoje roke

so ustvarjene za čopič. Pripravi se, jutri pojdeva k papežu, ker je rekel, naj te takoj pripeljem k njemu.«

»Prav,« je odvrnil Rafael, »pa še, da vam gladko in kratko povem, veste, dragi moj sorodnik, jaz se nikogar ne bojim.«

»Tako mora delati, tako mora govoriti, tak mora biti, kdor hoče kaj doseči!« je vzkliknil Bramante. »Vendar poslušaj, kaj ti povem o papežu, ki nas ima v rokah. Veš, njegovi možgani so taki, da ob enem delu misli na drugih deset. Ne bom ti govoril o njegovi diplomaciji ne o politiki, ostaniva pri naši stroki: vse hoče podreti in odpraviti ter na novo postaviti. Meni je ukazal, naj podrem cerkev sv. Petra in zgradim drugo, lepšo in večjo, ukazal mi je, naj zvežem z mostovžem čez dvor sv. Damaza Vatikana in Belvedere. Pokazal sem mu že svoj načrt in začel z delom, a kdo ve, kaj mu še pade v glavo! Ta čudni mož je tako podjeten in nepotrpežljiv, da bi imel rad jutri že dokončano, kar si je nocoj zamislil.

Iz Michelangela, ki koncem koncev le ni slikar, hoče po sili napraviti slikarja in ga je poklical in postavil, da poslika Sikstinsko kapelo. In da bi poslikal Stanze, dvorane, ki se vrste druga za drugo v njegovem stanovanju, je poklical, kot veš in si ob svojem prihodu pravkar videl, celo vrsto slikarjev, med katerimi je prvi Perugino. Po mojem priporočilu je zdaj poklical še tebe. Sicer moram povedati, da je poleg mojega nasveta najbrž poslušal tudi Michelangela...«

»Kaj je rekel Michelangelo?« je presenečen vprašal Rafael.

»Rekel je, da bi Sikstino mogel poslikati ti, a ne on.«

»Tako da je rekel?« je vprašal Rafael in kar zažarel v obraz.

»No, tako je pač rekel, a ne iz naklonjenosti do tebe, temveč da bi se otresel tolike odgovornosti, kot jo nalaga poslikanje vse Sikstine,« je odgovoril Bramante.

»In bo poslikana,« je dejal Rafael, »in kakor se vam zahvaljujem, da sem tukaj, tako se zahvalim tudi njemu.«

»Res ne bo napačno,« je menil Bramante, »ker je pač takega značaja, da je bolje biti z njim prijatelj ko sovražnik.«

V takih pogovorih jima je minil popoldan.

Zvečer je šel Rafael s Pinturicchijem obiskat Perugina, ki ga je sprejel očetovsko ljubeznivo in mu vpričo večje skupine slikarjev rekel: »Slišal sem o čudežih, ki si jih napravil v Firenzi in jih nekaj tudi videl.«

In ga je posedel poleg sebe in ga pridržal na večerji.

Rafael in Michelangelo

Drugi dan se je Rafael izredno čedno in lepo napravil in se napotil z Bramantejem v Vatikan. Bramante ga je spotoma učil, kako naj se predstavi in kako naj govori.

Prišla sta, se vzbela po stopnišču, šla skozi dvorane in po hodnikih, kjer so bili prelati, vojaki in odličniki vseh vrst in poklicev. Mnogi so Bramanteja pozdravljali, nekateri pa so se spustili z njim še v kratek pomenek.

Rafael je bil osupel in se ni mogel premagati, da ne bi rekel:

»Mislil sem, da je papežev dom kakor kaka cerkev.«

»Pa je popolnoma drugačen,« mu je smeje se odvrnil Bramante.

Tako sta prišla v čakalnico. Dva vojaka sta pozdravila Bramanteja, ki sta ga videvala vsak dan v Vatikanu. Tedaj so se odprla vrata sprejemnice in prikazal se je Michelangelo.

Rafael mu je stopil vljudno naproti.

»Vi tukaj?« ga je vprašal veliki kipar, se ustavil in trenutek gledal prijaznega mladeniča.

»Saj morate to vedeti,« je odgovoril Rafael, »ko ste vi posredovali, da sem prišel. Da, da, Michelangelo, vam se moram zahvaliti, da sem tukaj. Vem, kako ste me priporočili papežu in zato...«

»Eh, kaj bi,« mu je segel Michelangelo v besedo, »rekel sem mu pač, kar mora človek o vas povedati!«

In je odšel. Ta čas je vstopil Bramante k Juliju II. in se obrnil k Rafaelu, ki je stopil za njim, pokleknil in skoraj na vseh štirih poljubil papežu nogo. Julij II. je iztegnil roko in mu dal znamenje, naj vstane. Bil je lep starec, a ni imel one sive brade, s katero ga je pozneje Rafael tako sijajno naslikal. Brado si je pustil rasti po porazu v Bologni, ko se je s svojo politiko zapletel v vojsko, kar pa ne spada v našo zgodbo. Rafaela je gledal s svojimi majhnimi, prodirnimi očmi, nato pa se je, nekoliko upognjen in oslanjajoč se z rokami na stranice sedeža, obrnil k Bramanteju in ga rezko vprašal:

»Ali je tale Rafael iz Urbina?«

»Da, Svetost.«

»Iz Urbina,« je povzel. »V Urbinu imamo osebe, ki so ljube našemu srcu. Kaj nam poveš o njih, mladenič?«

»Svetost,« je odgovoril Rafael s svojim prijetnim glasom, »osebe, ki so ljube srcu Vaše Svetosti, so mojemu najljubše. Vojvoda Guidobaldo, premilostna gospa vojvodinja, gospod vojvoda Frančišek Marija niso samo moji gospodje in gospodarji, bili so mi tudi vedno velikodušno naklonjeni, česar pač nisem vreden, razen ako so, upoštevali mojo in še bolj mojih dolgo služnost. Vzvišenega gospoda vojvoda sem tudi portretiral...«

»Vemo, vemo, vemo,« ga je zaustavil papež in kimal z glavo. »Tudi še marsikaj drugega si napravil in vse lepo za te moje sorodnike. Zdaj sem te pa poklical, da boš spet in še več zame delal.«

»Pripravljen sem služiti Vaši Svetosti z vso svojo zmožnostjo.«

»Ti,« se je nato obrnil papež k Bramanteju, »mu pokažeš tu zraven — namignil je na sosedne sobe — Stanze, v katerih želim, da bi delal. Nekaj je že poslikanih, druge pa še ne. Naj poskusi, bomo videli!«

Tedaj je vstopil Sigismondo Conti, njegov osebni komornik.

»Tega vam izročam,« mu je rekel papež, »predstavite ga blagajničarju, da ga ne bo zavračal, ko bo prihajal po zaslužek!«

Rafaelu pa se je nasmehnil:

»Pojdi, pojdi, sin moj!«

Bramanteja je nato še zadržal.

»Ti, Bramante,« je rekel, »pa ostani, ker te moram na svoj način med štirimi očmi še nekoliko ošteti. Premalo delaš, pri blagajničarju pa se kaj pogosto oglašiš!«

Rafael se je po predpisih poslovil in odšel s Contijem.

V blagajniških prostorih je naletel na nekega beneškega slikarja Sebastijana, ki je dobil pozneje po svoji službi v papeževi palači priimek »del Piombo«. Ta mož je postal hud Rafaelov nasprotnik iz zavisti in pohlepa po denarju.

Bramante je prišel kmalu za njima in odvedel po papeževem naročilu Rafaela, da bi si ogledal dvorane, ki naj bi jih poslikal. V Stancah je bilo že več Peruginovih, Signorellijevih, Sodomovih in Pinturicchijevih slik, a videl je tudi še celo stran, ki je bila bela in je čakala njega. Ni se ustrašil. Z očmi je premeril prostor in nato odšel s sklonjeno glavo.

»Kaj misliš?« ga je vprašal Bramante.

»Mislim pač,« mu je odvrnil mladenič.

Bramante, ki ga je papežev ukor le nekoliko zgrabil in se je urno hotel lotiti dela, ga je pustil samega in Rafael je začel snovati načrte za svoje freske. Šolske izobrazbe ni imel. Za prejšnje slike si je pomagal tako, da je vedno najpozorneje poslušal, kar so govorili taki, ki so se učili iz knjig.

Zdaj pa je bilo treba le kaj več.

Mislil je in mislil in — genij je vendarle genij — ko se mu je zazdelo, da je našel pravo, se je zaklenil v svojo sobo in začel s črteži za prvo dvorano, imenovano zdaj Segnatura. Rafaelova fantazija je bila res razgibana: kakor cvetovi na isti veji so mu prihajale ideje druga za drugo in so, prenesene na sliko, ohranile svežost, nežnost in lepe barve cvetja. Zamislil si je torej vrsto zgovornih slik, ki so obsegale Bogoslovje — na njej je tudi Razpravljanje o Zakramentu, ki ga mnogi cenijo kot najboljšo delo, — Atensko šolo, Parnas in Pravoznanstvo. Na teh slikah so astrologi, preroki, vsi pesniki od Homerja do Danteja, Petrarca, Boccaccija in najnovejših, sodobne osebnosti, med njimi prav lepo zadeti Bramante, še lepši vojvoda iz Mantove, ki se je tedaj mudil v Rimu, in še sam Rafael. Na freski Pravoznanstvo je upodobljen Justinijan, ki je dal svetu civilno, in papež Gregor IX., ki je dal kano- nično pravo.

Medtem ko je bil zaposlen s temi črteži in freskami, je prišel k njemu neki deželan s svojim sinom in rekel:

»Mojster, tega svojega sina, ki mu je ime Julij in je navdušen za slikarstvo in bi se rad česa naučil, vam za- upam. Uporabljajte ga, če ni še za drugo delo, kar kot vajenca.«

Rafael se je ozrl s stojala, pogledal fanta, se po svoji navadi prijazno nasmehnil in odgovoril:

»Le pustite ga tukaj, bomo videli!«

In ga je uvrstil med svoje učence, ki so bili Viti, katerega je učil v Urbinu najprej oče držati čopič, potem pa Giovanni Sante, dalje Baviera, Penni in Fattore, tako imenovan, ker je skrbel pri Rafaelu za vse hišne zadeve in jih vodil ko kaka skrbna gospodinja.

Tako je vstopil Julij — pozneje je postal slaven kot Giulio Romano — v Rafaelovo delavnico. S široko odprtimi

očmi je gledal mojstra, ko je slikal. Nêkega dne se je mojster na svojem stolu obrnil in ga smeje se vprašal:

»No, pa mi povej, če ti ugaja!«

Prav tedaj je prišla dekla in povedala, da je večerja na mizi.

Odšli so v jedilnico in se poljubno razvrstili, samo Rafael je obdržal Julija ob svoji strani in ga je med večerjo to in ono spraševal.

»Sam sem se učil že kot deček,« je odgovoril mladenič, »in veste, pri nas tu v Rimu, ne vem, če ste že videli, je toliko stvari, ob katerih se človek lahko uči.«

»Ali ste ti in tvoji res pravi Rimljani iz Rima?« je vprašal Rafael.

»Iz roda v rod,« je ponosno odvrnil mladenič, »pa če bi šli do Julija Cezarja. Tu so starine in spomeniki naših pradedov in vsi se prihajajo sem učit.«

»Res,« je menil Rafael zamišljeno.

»Kdor se ob teh uči, ne more zgrešiti umetniške poti,« je nadaljeval Julij. »Jaz sem živel in živim med njimi.«

»Prav imaš,« mu je pritrdil Rafael in vzljubil prijaznega mladeniča.

»Tega malo, kar znam — in res je malo, sem se naučil tam. Vi, mojster, ste tujec in morda niste imeli še ne časa ne priložnosti, da bi si ogledali vse te lepote, a jaz vam jih bom lahko razkazal, čeprav ne ciceronsko, ker sem zabit ko osel!«

Rafael in tudi drugi slikarji so se zasmejali, Viti, ki si je obrisal usta po zadnjem požirku vina, je pa zaklical:

»Fant govori kar pametno!«

»In jaz se bom ravnal po tebi, Julij,« je rekel Rafael in vstal od mize.

»Jaz pa po vas,« je odgovoril navdušeno, »saj slikate nekatere obraze in osebe, ki so kar nebeške!«

Še tisti dan je dal Rafael prerisati Juliju nekaj črt-
žev, kar je hitro in lepo napravil. Rafael je bil zadovoljen,
mu dal kmalu nato v roke čopiče, s katerimi se je mla-
denič tudi izkazal.

Rafael se je smehljaj, kakor bi hotel reči:

»Resnično, umetnosti se človek ne uči, prirojena je!«

Ta čas so v krogu rimskih slikarjev in tudi v Vatikanu
mnogo govorili o freskah, ki sta jih kakor tekmujoč ustvar-
jala Rafael in Michelangelo. Nihče jih ni še videl, ker ko
sta odhajala, sta zaprla vrata in vzela ključ s seboj. Papež
bi bil dal lahko nasilno odpreti, saj papež je papež, a
Julij II. je imel tedaj večje skrbi s svojo ambiciozno raz-
pleteno politiko. Vse države, ki jih je — morda po pravici
— imel za cerkvene, si je hotel podvreči, tudi Bologno,
ki si jo je bil že pridobil, a se je nameravala upreti.

Medtem pa se je res uprl papežu Michelangelo s svojim
čudaškim značajem. Veličina, a neznosno ošaben.

»Nikdar ne končaš. O, kaj pa le delaš v tej kapeli?«
mu je večkrat rekel papež.

Da bi se nekoliko raztresel in pozabil na svoje tolike
skrbi, ga je nekega jutra obiskal, ko je na odru vznak
ležeč slikal, kar pač ni bilo prijetno. Ob papeževem pri-
hodu je vstal in odložil čopič.

Papež je gledal grozansko mišičaste postave, ki jih je
Florentinec slikal, in je zarežal:

»Ne lepe niso in ne končane! Kdaj pa dokončaš?«

»Ko bom mogel,« je odsekano odgovoril Michelangelo.

»Ali hočeš,« je jezno zavpil Julij, »da te dam vreči
z odra?«

Julij II. se ni šalil. Zelo dostikrat so besedam takoj
sledila dejanja. Ko je to rekel, je bil grozen v obraz.
Michelangelo je počakal, da je odšel, potem pa se je
spravil z odra, odhitel domov, zajahal s hlapcem konja

in zdirjal iz Rima proti Firenzi. Vsem je bilo žal, da so ga izgubili zaradi take neumnosti.

Ko je papež za to zvedel, je poslal za njim pet hitrih jezdecev, ki naj ga dotečejo in zlepa ali zgrda privedejo nazaj.

Michelangelo je spešil, a vendar ga je eden izmed jezdecev pri Poggibonsi dohitel.

»Papež pravi, da se takoj vrni, živ ali mrtev!«

»Dokler sem svoboden, me ne bo nihče zgrabil ne živega ne mrtvega!« je srdito odgovoril Michelangelo. »To kar sporoči svojemu gospodarju!« In je vzpodbodel konja in pustil sla z dolgim nosom.

V Firenzi je Soderini, ki je tedaj vodil državo in ga je sam papež obvestil o dogodku, poklical Michelangela k sebi in mu rekel:

»Še francoski kralj se ne bi tako postavljaj papežu po robu, kakor se ti. Vrni se in ne spravlaj še nas v sitnosti!«

»Ne vrnem se,« je odgovoril Michelangelo in se lotil klesati kipe, ki krasijo grobnico Medicejcev v San Lorenzu. Čudovita lepota!

Michelangelo je bil s svojim odločnim značajem živo nasprotje Rafaelu, ki ga je bila sama vljudnost in milina. Florentinec je zato kar odbijal ljudi, Rafael pa jih je pridobival in jih navduševal zase. Sam papež, ki je bil sicer trd, se ni mogel ustavljati njegovemu čaru in je, govoreč z Bramantejem, večkrat rekel:

»Če je tako sposoben, kakor je vljuden, smo našli pravega arabskega feniksa!«

Medtem ko je bil papež še tako v dvomih in nepotrepljiv, je Rafael študiral in z vso vnemo delal.

Oglejmo si zdaj mimogrede še Rim petnajstega stoletja! Ta čas je bil poln sijaja in revščine, smelega drznosti in navideznega mrtvičenja. Po njegovih ulicah je vrvelo

Sl. 10. — Raffael Santi, Mati božja na trati, v umetnostno zgodovinskem muzeju na Dunaju (1505)

ljudstvo iz vseh krajev sveta v živi pisanosti in glasnem hrupu. V bučnih sijajnih sprevodih je žvenketalo orožje, so topotali konji, se pozibavale nosilnice in je žarel škrlat in so plapolali prapori. Vsak kardinal je imel svojo palačo in vzdrževal svoj dvor, v katerem so bili umetniki, slikarji, pesniki, glasbeniki, igralci in burkeži. Ni bila to še doba Leona X., a jo je že pripravljala.

Od vseh strani so prihajali na bregove Tibere veliki možje in dvor medicejskega papeža je postal njihovo veselo zbirališče. Berni, Ariosto, Macchiavelli, Bembo, Lascaris, Castiglione, Molza, Sadoletto in še dolga vrsta drugih se je tedaj uveljavljala.

»Te ujem, te ujem...«

Medtem je doživel papež s svojo politiko v Bologni poraz in se je od ondod vrnil mrk in nasajen.

V Bologni je našel Michelangela, se z njim pomiril in veliki umetnik se je vrnil v Rim, kjer je začel spet slikati in dokončal delo v Sikstinski kapeli ter ga odkril.

Obrekljivci — nikdar jih ne manjka — so raznašali, da je Bramante za Michelangelove odsotnosti skrivaj odprl Rafaelu kapelo, da bi videl in — se učil. Rafael pa je tedaj že toliko kot dokončal svoje delo in čeprav se je znal njegov duh čudovito prilagoditi, vendar je bil preponosen, da bi koga posnemal. Ali je videl slike velikega tekmeča ali ne, znal je sam delati in je delal po svoje, kar je tudi dokazal.

Ta čas je dosegel v svojih delih nov element v širini svojih izvedb, v čudovitem soglasju svetlobe in sence in v bogati ubranosti barv, česar dotlej še ni očitoval.

Ko se je torej papež vrnil in sta oba velika slikarja dokončala svoje delo, je hotel njune slike videti.

Bilo je meseca avgusta leta 1511. Četrtega avgusta so odprli Stanze, enajstega pa Sikstinsko kapelo in navdušenje in občudovanje je segalo do neba.

Papež je stal na sredi, se oslanjal na palico, ki jo je imel vedno s seboj, — nekoč je z njo celo udaril Michelangela —, pridvignil oči in gledal ter dolgo molčal. Tudi dvor in spremstvo so molčali in strmeli.

Rafael je zaupal vase in je prijazno se smehljajoč mirno čakal. Ob njegovi strani sta bila njegov ljubi učenec Giulio Romano, ki mu je pridno pomagal, in Fattore pa še ta in oni njegov pomočnik. Bili so skupina zase. Njihove skoraj delavske halje so bile v živem nasprotju z bleščečimi, zlatovezenimi oblekami in s škrlatom papeževega spremstva. Končno se je papež obrnil k Rafaelu, ga nekaj časa gledal, kako je še mlad in kar žensko nežen, nato dvignil roko, se smehljaj in ga z nenavadno prijaznostjo ošvrknil. Bramante, ki je bil tudi v spremstvu in je dobro poznal papeža in njegove posebnosti, je rekel potem Rafaelu:

»Tvoja sreča je gotova!«

Ko je papež odšel, so slikarji še ostali. Perugino je imel zasolzene oči, dobri Pinturicchio pa je ves zadovoljen poudaril:

»Rafaela sem poznal že kot dečka in sem mu že tedaj marsikaj prerokoval!«

Sebastijan del Piombo se je silno čudil, nič manj pa se niso čudili tudi drugi, ki so bili vsi ginjeni.

Zgodovina nam nič ne poroča, ali je bil tedaj tudi Michelangelo zraven, in ne, kaj je on sodil.

Polagoma so tudi slikarji odšli. Rafaela so vzeli v sredo in ga slavili in se mu laskali. Šibkejši so že mislili, kako bi se naslonili nanj, srednji so mu prikrito zavidali, veljavnejši, kot na primer Sodoma in Lotto, so se pa bali konkurence in so bili — saj smo vsi ljudje — nekoliko zagrenjeni.

Rafael je vse povabil v neko gostilno izven obzidja, kjer jih je bilo tedaj toliko, kakor bi bile nalašč za bučne in vesele sestanke umetnikov.

Poklical je Fattoreja in mu rekel:

»Nič ne glej na izdatke!«

»Prav,« je odgovoril dobri slikar, »a treba bo dveh oslov in štirih mezgov, da pritovorijo dovolj brašna za toliko povablencev, ako vam ni za stroške. Veste, mojster,« se je zasmeljal, »vsi so nenasitni požeruhi s kitovimi in slonovimi vampi!«

»Še lepše, o, še lepše!« je odvrnil Rafael in bil srečen in zadovoljen. »Naj jedo in pijejo na moje stroške in na uspeh mojega dela!«

»Mojster, ali pa veste, da je med množico nekaj takih, ki bi ne smeli biti zraven!« je še pripomnil Fattore.

»Zakaj pa ne?«

»Ker so iz Michelangelove družbe.«

»Torej hočete na vsak način, da bi se sprl z Michelangelom in njegovimi učenci?« je vprašal Rafael jezno.

»Ne na vsak način,« je odvrnil Fattore, kateremu se je tedaj pridružil Baviera, »njega izvzamem, a tiste... manjše. Saj veste, da vas Sebastijan (tisti, ki je pozneje, kot smo že omenili, dobil ime Del Piombo) ne mara.«

»Nič ne del! Jaz ne vračam zob za zob,« je odgovoril dobri Rafael. »Sicer pa Sebastijan ni tako zloben, kakor ga vi rišete. Zdaj pa dovolj tega! Mi pojdemo naprej, ti pa poskrbi za jedačo. Dan je lep in ne prevroč, izlet bo kar prijeten.«

»In za vsak slučaj,« je še zaprosil Fattore, »ali mi dovolite, da najamem osle?«

»Seveda, kolikor jih boš potreboval!«

»Dvonožce in četveronožce,« je še pripomnil Fattore.

»Da,« je potrdil Rafael in stopil k slikarjem, ki so bili tam ob strani v svojem krogu.

»Ali naj prinesem samo jedačo?« je vprašal spet Fattore.

»Vino bomo že dobili v gostilni, drugega pa nima,« je zaklical Baviera.

»Napravite pač vse tako, da bo v redu!« je zaključil Rafael.

Ko je prišel k slikarjem, je najprej vprašal:

»Ali je Sebastijan tukaj?«

»Evo me!« je odvrnil Benečan.

Rafael ga je prijel za pod pazduho in šel z njim pred vsemi.

»Kaj bomo pešačili?« je vprašal Viti, ki ni rad hodil.

»Kakor kdo hoče!« je zaklical Giovanni da Udine, priznan burkež, ki se je bolj uveljavljal pri mizi kot pri stojalu.

»Glejte, glejte!« je vzkliknil Dossi, »kod pa se je vzela ta predpotopni voz?«

In že se je pognal nanj prvi, za njim še nekaj drugih z Vitijem vred, in vsi so se oddahnili. Dossi je prijel varžeti in bič in voznik je bil zadovoljen, ker je vedel in že skusil, da ob takih izletih umetnikov na deželo ni ne pomanjkanja ne skopušva.

V voz sta bila vprežena dva svetla, dobro rejena konja, okrašena s pisanimi trakovi, s pavovim peresom na glavi in s kraguljčki in z zvončki, s katerimi sta neznansko zazvenketala, kadar koli se jima je spustila na hrbet kaka muha.

Rafael je šel rajši peš in mnogi, ki dotlej sploh še nikdar niso govorili z njim, so se mu pridružili in kmalu so imeli obzidje za seboj in bili sredi prostranega polja.

Kako lepo je, sprehajati se tako brez sleherne skrbi!

Fattore in Baviera pa sta imela skrbi dovolj. Pohitela sta, da bi nakupila po trgovinah in štacunah svojega okraja vseh mogočih dobrot. Naravnost izropala sta vse zaloge in takoj plačala z zvenčočim denarjem. Prodajalci niso imeli še nikdar take sreče in so vzklikali:

»Slava slavnemu Urbincu Rafaelu!«

»Kaj, Urbincu?« je glasno oporekal Giulio Romano, ki je bil po nekem opravlku zaostal in je ob takem vzkliku prišel v trgovino. »Slavni Rafael, ki je moj in še marsikoga učitelj, je zdaj Rimljan, pravi Rimljan iz Rima, je naš, ves naš. Ali ne?«

In se je obrnil k nekemu možu srednje starosti, ki se je smejal, požiral slino in ploskal.

»Res, res!« mu je mož pritrdil.

»Ej, Bugiardino,« se je obrnil Baviera, držeč v roki poln predpasnik rdeče in rumene paprike, »kaj greste vendarle tudi vi z nami?«

»Tudi, saj je mojster vse povabil,« je odvrnil.

»Kaj poreče pa Michelangelo?« je rezko vprašal Fattore.

»Žal mu bo, da ni šel z nami,« je odgovoril Bugiardino.

»Zakaj ga pa ni?« je pikro vprašal Giulio Romano.

»V Sikstini je še vedno na onem prekletem odru, kjer je skoraj ohromel,« je odgovoril Bugiardino, nakar je zapičil oči in roke v veliko prodajalčevo košaro in nadaljeval: »Te vzemite, te, ki so tako dobri! Ako jih spečete na ražnju, si bomo vsi oblizovali prste!«

»Kakšni ptiči pa so to? Kosi?« je vprašal Baviera.

»Kosi,« je pritrdil prodajalec in dvignil dva svežnja, v vsakem po štiri in dvajset kosov.

»Dajte vse,« je vzkliknil Bugiardino in že požiral slino.

»Kaj so ti tako všeč kosi?« je vprašal Fattore.

»Kar nor sem nanje!«

Slikar je pomežiknil Bavieru, se obrnil nato k trgovcu in dejal:

»No, dajte pa vse!«

Sin nekega trgovca je pripeljal dva osla in v trenutku so oba otovorili, vsakega z dvema košarama in vse štiri napolnili z najrazličnejšimi dobrotami: s sadjem, z ze-

njava, s kopuni, s svinjskim hrbtom, z govedino, s teletino in z osemindesetimi kosi za ražnjiče.

Bugiardino je spotoma pazil na osla. Ker je bil požrešen, je segel vsako toliko v košaro in napravil to tako, kakor bi preganjal oslu muhe, a je izmaknil kako marelico, slivo ali kaj drugega.

Fattore, ki je šel z Bavierom zadaj, je vse to opazil in je rekel:

»Temu pa bo treba kakšno zagosti!«

»Da, prav bi bilo, jaz bi mu jo že zasolil, a kako?« je odvrnil Baviera.

»Bomo že kaj našli,« je menil Fattore, ki je bil neznanško iznajdljiv, kadar se mu je zljubilo.

Tako so prišli do gostilne, slikovite hiše sredi neke rimske razvaline, porasle z bršljanom in drugimi plezalkami v bohotnem zelenju z modrimi in belimi cvetovi. Pred hišo je bila velika brajda z mizami iz neobdelanega lesa, ob njih pa klopi, po katerih se je vsa družba mladih, starih in srednjih let posedla in nekateri so začeli razposajeno bítí in tolči po mizi s pestmi in z ročaji nožev, zakaj vsak je imel svojega, da bi se v potrebi z njim branil.

Krčmar je ves vesel in smehljajoč se prihitel in vprašal:

»Vina, slavna gospôda?«

»Prinesi ga, kar ga imaš v kleti!« so mu odgovorili. In so začeli piti.

Ko sta prispela osla, so ju obstopili in deset, dvajset rok je seglo hkrati navdušeno po košarah in jih preiskalo in prebrskalo.

»Krasno! Imenitno! Hej, krčmar, hitro sem! Ali si sam?« so vsevprek vzklikali. »Kje imaš ženo? Takoj naj pride ali pa pošlji svojo lepo hčer, hej! In kuharja, ga nimaš? Hitro, hitro!«

Krčmar je z vso svojo družino takoj prihitel in vsi so urno pomagali.

»Počasi, počasi, nič se prena gliti!« sta natak njena ukazovala Fattore in Baviera.

»Kar sem s sirom in salamo, da začnemo!« je vpil Viti.

»Krčmar, jaz bi pa rekel, seveda, če je zadovoljen s tem naš mojster, da bi nam pripravil najprej makaronado!«

»Da, da, makaronado,« je veselo pritrdil Rafael.

»Živio!« je navdušeno zaklical Giovanni da Udine.

»Živio!« so ponovili za njim vsi v zboru, tolkli s pestmi po mizi in pili dobro kastelsko vino, ki ga je prinesla krčmarica.

Bugiardino je stopil h krčmarju.

»Pazite na ptiče,« mu je rekel, »da jih lepo spečete!«

»Na ražnju? Ej, na to umetnost se pa razumem!« je odvrnil krčmar.

Bugiardo se je nato pomirjen vrnil k družbi, sedel in pil.

Fattore je odšel z Bavierom v črno, zakajeno kuhinjo.

»Kaj naj napraviva? Ali si se že česa domislil?« ga je vprašal.

»In ti?«

»Jaz nisem še ničesar pogruntal.«

»Glej, kaj sem jaz iztaknil!« je rekel Baviera in privlekel iz temnega kota v kuhinji nekako kletko, v kateri so vreščale štiri sove, ker jih je slepila prevelika svetloba z ognjišča.

»Ali razumeš?« je vprašal in se zasmejal.

Fattore je imel v rokah šop žajblja, ki mu ga je dala gostilničarjeva hči, in ga natikal na paličice.

»Aha, s temi se bo posladkal Bugiardino!« je odgovoril in se tudi zasmejal.

»Joj, joj, kaj mi hočete vzeti moje sove! Kaj bi z njimi, mojstra?« je završčal krčmar, raztegnil svoj tolsti obraz in se potil. »Te sove so moje veselje in jih imam za vabo, ko lovim škrjance in vrabce.«

»Bodi tiho!« je zakričal Fattore in ga udaril po rokah. »Vidiš nabito polno mošnjo! To je denar Rafaela iz Urbina ali prav za prav iz Rima! Zaračunaj tudi te ptiče, neotesanec, in jih pripravi kakor druge!«

»Raženj, raženj!« je kričal Baviera. »In ti,« se je obregnil ob krčmarico, »kaj ga poslušáš?«

»Tu je raženj,« mu je odgovorila krčmarica, ki se je sklanjala nad oskubljenimi, očiščenimi kosi in natikala vanje slanino in začimbe.

»Oskubi nekoliko še te!« ji je zaklical Baviera in ji vrgel štiri sove, ki jim je zadrnil vrat.

»Moj Bog, lovski ptiči mojega moža!« je vzkliknila žena.

»Da, da,« je potožil mož, »pomisli, kaj so napravili ti umetnjakarji!«

»Nič se ne cmeri in jih zaračunaj, kakor sem ti rekel,« ga je zabil Fattore.

»Slano jih zaračunaj in potrpi,« je tiho svetovala možu krčmarica in skubla sove.

»Poslušaj jih, kak hrup delajo!« jo je opozoril mož. »O ti objestneži, še mize in klopi mi bodo polomili!«

»Vse zaračunaj, vse zaračunaj!« se je oglasil Baviera, ki si je slekel jopič, stal ob ognjišču in golorok vrtil raženj.

S slanino, žajbljem in lovorom nadevane sove so se začele cvreti, da je kapalo od njih in je prijetno dišalo, kopuni na drugih pečicah pa so bili že kuhani in ocvrti.

»Ali bodo ti zlomki vse pojedli?« je vprašal krčmar ženo.

»Kje! Daj jim pijače, Cecchino! Z jedačo, ki jim bo ostala, bomo mi za ves teden dobri. Le pohiti, Cecilija,« je nadaljevala, vzpodbujajoč hčer, »in očisti zelenjavo, meto in solato!«

»Nekateri bodo rajši kuhane, drugi pečene,« je menil Fattore, ki je še šaril po kuhinji in tu pa tam prisolil gostilničarjevemu sinu kako zaušnico.

Zunaj pa so se dalje duhovito zabavali, se smejali in pili po prvih zakuskih. Baviera pa je v kuhinji ob ognju bolj oblival pot kot kose in sove, od katerih je kapljala mast v podloženo posodo in so z njo potem polivali druge, ki so se še cvrli. Človeku so se ob tem kar sline cedile. Tudi Bavieru so se. Vzel je kos kruha, odkrhal sredico, jo drobil v koščke in jih pomakal ob premastne hrbte kosov in jih slastno používal. Ko je tako nadzoroval priprave, se je skrivši vrnil v kuhinjo Bugiardino, ki je pustil zunaj svoje vesele tovariše, da bi pogledal, kako je z ražnjiči.

»O, kaj pa hočeš?« ga je vprašal Baviera.

»Prišel sem gledat, če je vse v redu!« je odgovoril in se kljub hudi vročini sklonil nad ražnjiče, jih poželjivo preletel in oči so mu obstale na sovah, ki so bile vse štiri lepo v vrsti druga poleg druge.

»O Baviera, vedno sem te imel rad kakor brata, te štiri živalce bodo pa zame!« se je priporočil.

»Tudi jaz te imam rad,« je veselo odvrnil Baviera, »in zato ti jih prihranim. Poišči kako priostreno šibico, da jih nanjo nabodemo in ti jih ne bo kdo drugi vzel, ako bi se pomešale. Kar to tukaj vzemi in jo zabodi, saj je dovolj trdna in je ostra ko kako bodalo!«

»Dobro, dobro,« je rekel Bugiardino in vzel iz Bavierovih rok drobno šibo.

»No, zabodi vendar že, da jih boš poznal!« ga je vzpodbujal.

»Tako, je žel!« je zmagoslavno povedal požrešnež ter se veselo in skrivnostno vrnil k družbi, sedel na svoje mesto za mizo, udaril s ploskima rokama po njej in trikrat zaklical med zbrane:

»Pozor! Pozor! Pozor! Kosi so na potil!«

»Kaj? Pa ne, da letijo!?« so vprašali nekateri in se zasmejali.

»Na ražnju pečeni!« je odvrnil Bugiardino in nakrat vstal, zakaj prav za njim je prišla Cecilija z velikim krožnikom kosov, med katerimi so bile tudi vse štiri sove, nabodene na ono priostreno šibo. Segel je po njih, jih spravil na krožnik in ga iz previdnosti zaščitil z obema rokama.

»Ooo... ooo, Rafaela si prikrajšal!« mu je oponesel Dossi.

»Pusti ga, pusti!« ga je branil Giovanni da Udine.

»Požrešnež!« ga je po svoje zbodel Lotto.

»Pustite ga, naj je in se nasiti!« jih je smeje se opominjal Rafael, ki mu je Fattore zaupal burko.

Pri mizi so potem drug za drugim izvedeli, kakšno so skuhali, in drug za drugim so čakali s svojimi kosi, da bi videli, kako bodo požeruhu teknile mrtvaške ptice. In vsi so se pritajeno smejali in cepetali z nogami. Krčmar s svojimi je stal ob vratih in so se tudi zabavali. Precej časa, to se pravi, dokler je bil zamaknjen v obiranje žilavega mesca, koščic in v pomakanje, Bugiardino ni ničesar opazil. Šele ko je dvignil glavo, se zadovoljno oddahnil in pogledal po družbi, je videl, kako ga vsi radovedno gledajo, se muzajo in glasno smejejo, in se je začudil.

Baviera, ki je bil ob spodnjem koncu mize, je zaklical:

»Zdaj pa mu dajte piti, ko se je natrpal!«

Tu in tam pa se je kdo oglasil in oponašal sovo »Te ujem, te ujem!«, kar je nekak medel prevod njenega glasu, kakršnega sliši človek v tišini noči kje v podeželski samoti, ko se klicarka smrti zadere na kaki strehi.

»Te ujem, te ujem!« je nato odmevalo od vseh strani.

Od Rafaela do zadnjega vajenca iz delavnic lahko-mišljenih slikarjev, vsi so ponavljali ta neprijetni, monotoni, dražljivi in izzivajoči glas.

»Te ujem, te ujem!...«

Ker so vsi gledali Bugiardina, nekateri so celo vstali, se je vznevoljil, se začel jeziti, opazoval posamezne in se končno potrkal s prstom po čelu ter že nekoliko okajen zaklical:

»To pa je oponašanje sove! O, kaj pa naj pomeni?«

»Te ujem, te ujem!...« so vsi na ves glas ponovili in se strnili okoli njega, ki se je vedno bolj togotil in že kar besnel. Končno je planil pokonci, zgrabil enega izmed vajencev, ki mu je prišel za hrbet, da bi ga v svoji razposajenosti še bolj dražil; stresel ga je in ga ježno vprašal:

»Paglavec, povej mi, kaj naj pomeni ta sovji ,Te ujem, te ujem'?«

»Joj, joj,« je zavekal dečko.

»Povej mi, sicer ti, Boga mi, izderem jezik in te zadušim!«

»Pomeni, pomeni,« je revček odgovarjal, »da ste jedli sove, ki so vam dobro teknile!«

Krčmarju je šinilo tedaj v glavo, da je vzel kletko, limanice in zanke, prevlečene z lepom, in postavil vse na mizo. Bugiardo, ki je bil že nekoliko vinjen in ni gledal, kaj zgrabi, je segel po zankah, da bi jih vrgel posmehovalcem v obraz, a vse so se mu oprijele prstov in rok. Čim bolj se jih je skušal znebiti, tem bolj so se mu lepile in vsi so se smejali in kričali, tolkli po mizi, odskakovali

na klópi, kakor bi jezdili, ta in oni pa je skočil na klop in klical:

»Živio Rafael!«

Drugi, ki je bil bolj pijan ko Bugiardino, pa se je drl: »Dajte mu jih, dajte pijancu!«

V ta vrvež so planili še dva ali trije s kitarami.

Baviera je čudovito ubiral strune; Lotto pa je pel kakor čížek. In so jo ubrali. Vsa brajda je bila pokonci, vse se je gnetlo. S pašnikov so pritekli tudi pastirji in pastirice.

»Točite, točite vsem, danes je moj praznik!« je naročal Rafael krčmarju in njegovim, medtem ko so njegovi navdušeni častilci povlekli pastirice v svojo družbo in z njimi plesali.

Hrup in hrušč se je moral slišati prav do Rima.

Bugiardino je s prilepljenimi zankami skakal sem in tja in se maščeval. Ne da bi vedel, kaj dela, je po vrsti vse božal in jim tako polimal nos in lica, vmes pa tega in onega prosil, nagibajoč glavo in odpirajoč usta:

»Dajte mi piti! Ali ne vidite, da ne morem z lepljivimi rokami prijeti za kozarec? O, moje roke so kakor zanke!«

In so ga hrupno napajali in se čudili, kam spravi toliko vina.

Razgrajanje, plesanje in petje je trajalo vse do večera, ko je začela vzhajati velika rdeča, rdeča polna luna.

»Pojdimo!« je tedaj rekel Rafael, ki je bil pač zadovoljen z veseljem svojih prijateljev, a utrujen...

Bugiardino se ni mogel držati na nogah, pa so ga privezali na osla, na katerem se je gugal in še mahal z nogami in rokami. Imel pa je le še toliko moči in zavesti, da je Baviera, Fattoreja in druge, ki so ga privezali na sedlo, prosil:

»Prijatelji, dragi prijatelji, ne pripovedujte tega Michelangelu!«

V razdalji dobrega kilometra se je videl Rim, zastrt s prvo lahko nočno meglico, skozi katero so se svetlikale luči iz palač in stolpov. Svež, vlažen vetrič je zibal vrhove dreves, sicer pa je bil vsepovsod mir. Tudi slikarji so šli tiho svojo pot, zakaj bili so utrujeni, zaspani in so zehali.

Tu in tam je kje daleč zalajal pastirski pes.

Razvaline v širni ravnini so postajale vedno bolj črne in večje.

O, veličastna lepota rimske kampanje!

Portreti, sami portreti

Enajstega avgusta je hotel papež videti, kakor smo povedali, tudi Sikstinsko kapelo, v kateri je Buonarotti naslikal svojo čudovito močno, rekel bi epsko »Poslednjo sodbo«.

Ponovil se je prizor iz Stanc: vsi so strmeli z odprtimi usti, samo papež si ni upal dati slikarju zaušnice. Dolgo je gledal njegovo delo, potem pa še njega in nato rekel:

»Michelangelo, naš Michelangelo!«

In ko se je vrnil v svoje prostore, ga je poklical k sebi, ga bogato obdaroval in mu naročil, naj se brez odlašanja spravi spet na kipe za njegovo veličastno grobnico. Tak je bil Julij II.: sam si ni dal počitka, pa ni tudi drugim pustil časa, da bi se oddahnili.

Ves Rim je govoril o Michelangelu. Mnogi slikarji, ki so Rafaelu zavidali, so se veselili ob uspehu Florentinca, katerega so više cenili.

Nekega jutra proti poldnevu je prišel Sigismondo Conti, da bi poiskal Rafaela. Ni ga bilo. Doma je bil zvesti Giulio Romano, ki je vstal in spoštljivo rekel:

»Ko se mojster vrne, ga pošljem k vam.«

»Ne, ne,« je odgovoril komornik. »Njegova Svetost ga hoče takoj, brez njega se ne smem vrniti. Kje je?«

»Ne vem,« je odvrnil prestrašeno mladenič, ki se je bal za svojega mojstra kakor zase. »Pa za božjo voljo, go-spod, počakajte nekoliko!«

In je skočil na cesto in gledal sem in tja. Zapazil je Rafaela, ki se je prav počasi bližal. Kakor navadno, je šel ogledovat in študirat starine. Za njim je šel Baviera z velikim svežnjem kartonov pod pazduho, sam pa si je ob mejah pred Rimom natrgal šopek vijolic — bilo je aprila — jih bil vesel in jih spotoma ogledoval in vohal.

Giulio si je snel z glave čepico iz črnega baržuna in mahal z njo po zraku in klical:

»Hej, mojster, hej, pohitite, pohitite!«

»Kaj pa je?« je vprašal Rafael, ko je prišel do njega.

»Papež.«

»Kaj, papež?«

»K sebi vas hoče in je poslal svojega komornika, ki je tu zgoraj.«

Conti pa ni bil več zgoraj, prišel je, nestrpen kakor njegov gospod, tudi na cesto.

»Vraga,« je zaklical, »ali naj Njegova Svetost čaka?«

»Ali sem jaz kaj vedel?« se je zasmel Rafael. »Trenutek, gospod, da se očistim prahu!«

»Kaj? Kaj?« je ugovarjal Conti, ki se mu je zdelo, da se je že preveč mudil. Prijel ga je za podpazduho in ga kar hitro odvedel k papežu, ki je umilil svoj sicer osorni pogled, ko je zagledal mladeniča, ter sedel v naslonjač iz rdečega in zlato vezenega blaga. Ko se je lepo uravnal, se je obrnil k Rafaelu in ga vprašal:

»Kaj se ti zdi, ali bo tako dobro? Daj, daj, brž!«

Rafael je pogledal papeža, potem pa komornika, ki ga je spremljal, kakor bi ga prosil: »Pomagaj mi!«

Komornik mu je pomagal, ko je odgovoril na njegovo nemo prošnjo:

»Njegova Svetost želi, da bi ga portretirali.«

Rafael bi se rad popraskal po čelu, a je zadržal roko, jo iztegnil proti papežu in rekel:

»Vaša Svetost, blagovolite zaokreniti glavo nekoliko na levo. Tako, Vaša Svetost, blagovolite se trenutek tako držati. Tako,« in ga je dolgo gledal s priprtimi očmi, »Vaša Svetost, in zdaj mi blagovolite dovoliti, da odidem,« je zaprosil.

»Končano?« je smeje se vprašal papež in zavzel svojo navadno držo.

»Končano,« je pritrdil Rafael veselo in vstal.

»Po tolikih skrbah, se zdaj lahko nekoliko oddahnem,« je menil nato papež resneje ko on. »Čas imam, da ti bom sedel. Zdaj, ko si videl, pridi jutri pred kosilom za eno uro.«

»Ne bo me treba čakati Vaši Svetosti.«

»Bomo videli,« se je zasmeljal papež. »Si bil kaj pri zakladniku?«

In je pogledal Contija in mu rekel:

»Pelji ga k njemu!«

Ko je Rafael trikrat pokleknil in poljubil čevelj ter bil že pri vratih, ga je Julij II. poklical nazaj.

»Sklenili smo,« je rekel in gledal mladeniča v obraz, »da morajo tu v sosednjih Stancah izginiti vse slike razen tvojih, se razume.«

Ker se mu je zdelo, kakor bi se Rafael upiral, je odločno povzel:

»Rekel sem: sklenili smo! Vse boš postrgal in pobelil in potem sam po svoje slikal!«

»Svetost!« si je drznil Rafael ustavljati se.

»Pojdi in delaj!« je velel papež in še zamrmral: »Vsi ti slikarji so postopači!«

Rafael je odšel s Contijem k zakladniku, ki mu je odštel lep kupček zlatnikov, katerih je bil vesel, papeževega ukaza pa ne.

»Pomislite,« je rekel Contiju, »da so v Stancah slikali Sodoma, Pinturicchio, Luka da Cortona...«

»Ta je že odpotoval...« ga je prekinil Conti.

»... in sam Perugino, ki je bil in je še vedno lahko moj učitelj,« je nadaljeval Rafael. »Njihovo delo moram ceniti in spoštovati.«

»Upoštevati moraš samo voljo Njegove Svetosti. To si zapomni, ako hočeš živeti na dvoru,« mu je odvrnil papežev komornik.

Rafael je odšel in poiskal ves potrj Bramanteja.

»O, kaj je novega?« ga je vprašal.

Rafael mu je povedal in Bramante, ki ga je ljubil kot sina, je veselo vzkliknil in mu odgovoril:

»Rafael, na svetu je že tako, da mora človek misliti najprej nase. Ni ga, ki bi zaslužil, da bi mu žrtvoval le eno dlako, pa naj bi bil tudi Michelangelo. Zgrabi srečo, ki se samo enkrat ponuja!«

»Toda Perugino!«

»Perugino je star in bogat,« mu je odvrnil. »Pojdi in poslušaj papeža, ker sicer bi drago plačal!«

Pri Bramanteju je bil tedaj tudi Sansovino in je, ko je slišal njegove besede, pristavil:

»Jaz imam pokojnino in stanovanje, ker sem se vedno ravnal po papeževi želji.«

»Ne zato,« je menil Rafael vljudno, »ampak zato, ker ste ustvarili lepa dela.«

»In ti, kdo ve, koliko jih boš še ustvaril!« je vzkliknil starec.

Rafael je odšel, a je bil kljub veselju in priznanju le potrj in otožen.

»Da bi uničil Peruginove slike? Ne in ne, nikdar ne!« je rekel sam pri sebi.

»Kaj hoče Njegova Svetost?« ga je vprašal Giulio Romano, ko se je vrnil.

»Da bi ga portretiral.«

»Naj si prej obrije svojo veliko brado!«

»Ne, naj si jo le obdrži, a nekaj drugega je,« je odgovoril Rafael in mu pripovedoval o vsem, medtem ko je odlagal denar v skrinjo, ki jo je imel v oskrbi Fattore.

»No, bomo pač vse zbrisali in sami na novo poslikali,« je sklenil Giulio.

Rafael je bil drugi dan ob določeni uri v Vatikanu. Papeža, ki ga je takoj sprejel, je spravil v pravo držo in začel takoj risati.

»Kaj meniš o moji bradi?« ga je vprašal papež. »Nosim jo v znamenje žalosti zaradi poraza v Bologni. Tedaj sem prisegel, da se ne bom več bril.«

»Svetost, častitljiva brada vam kar pristaja,« je odgovoril Rafael.

»Prav, zdaj pa delaj!«

Čez nekaj časa ga je spet vprašal:

»Kaj misliš o Michelangelovih freskah?«

»Svet kaj tako sijajnega še ni videl,« je iskreno odgovoril.

»Dobro,« je dejal papež, »pameten fant si in zato te bom pošteno nagradil!«

Papež je Rafaelu le nekajkrat sedel in bilo je dovolj, da je dal potem dokončati portret Giuliju Romanu. Kmalu se je razširila po Rimu vest o portretiranju. Slikarji so mrmrali, gospoda pa se je prizadevala, da bi posnemala papeža in se tudi dala portretirati. Sebastiano del Piombo, ki je bil zelo dober kolorist, je z očitvidno nevoščljivostjo menil:

»Rafael ni dober v barvah.«

In spet drugi:

»Njegov način risanja...«

In še tretji:

»O, ti umbrijski slikarji, sama ekstaza jih je in nič stvarnega!«

Take pogovore je slišal tudi neki mlad Rimljan, ki je imel namazan jezik, pa je, izpirajoč čopiče, nevoščljivce zabil kar na glas z rimskim pregovorom:

»Gospodje,« je zaklical, »če bi bila nevoščljivost mrzlica, bi bil ves svet bolan!«

Rimska gospoda seveda ni bila nevoščljiva Rafaelu, pač pa papežu. Zato so ga začeli pregovarjati, da bi portretiral nje, ko konča s papežem. Prvi in najbolj je pritiskal nanj Inghirami, priljubljeni pridigar Julija II. V Rimu so mu pravili Phaedruss, ker je stresal verze kar iz rokava. Ko je videl prelepi papežev portret, katerega je bil portretiranec sam zelo vesel, je potegnil Rafaela v stran in mu je rekel:

»Tudi mene, tudi mene!«

Rafael mu je ustregel in je ustvaril tako veledelo, da je bil Julij II. skoraj nevoščljiv, njegov sloves pa je še vzrastlel.

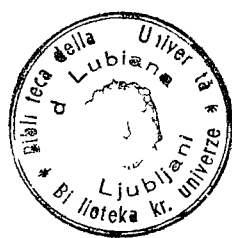
Potem je prišel na vrsto Sigismondo Conti. Ob nekem obleganju Foligna je topovska krogla, kakršne so tedaj začeli uporabljati, zadela streho njegove hiše in se je le čudežno rešil. Ta dogodek je hotel povelečati z Marijino sliko, katero je Rafael rad napravil in z njo čudovito uspel. Potem so jo poslali v Foligno samostanu plemkinj, v katerem je bila prednica neka Contijeva nečakinja.

Zaradi teh del so Rafaela še bolj občudovali in cenili in mu niso dali miru. Več ko je delal, več so hoteli njegovi občudovalci in mecen, da bi ustvaril. V tej dobi so nastale še divna »Sveta družina«, prelepi »Čudež v Bolseni«, »Madona sv. Siksta« in še in še drugih. Tudi portretov je tedaj še nekaj izdelal. Nikdar ni počival in zdelo se je, da ga je delo samó telesno utrujalo.

Bogastvo njegovega notranjega življenja je bilo toliko, da so se mu sprti vzbujali navdihi, ki so ga silili k delu.

Sl. 11. — Raffael Santi, *Madonna di Foligno*, v pinakoteki v Vatikanu (1511)

bolj ko naročniki. Tedaj je tudi dovršil portret Binda Altovitija, mogoče najlepši, kar jih je sploh napravil.

Bindo je bil še mlad florentinski velebankir in je živel v Rimu veselo življenje. Svojo palačo je imel ob Tiberi nasproti Angelskemu gradu. Nekega dne je prišel v Rafaelovo delavnico in rekel:

»Mojster, v veliko čast bi si štel, ako bi me blagovolili obiskati v moji hiši.«

Rafael se je odzval. S seboj je vzel Giulija Romana, od katerega se ni nikdar ločil.

»Mojster,« mu je rekel ta spotoma, »ta pot se bo pa splačala!«

Papeževa volja

Tisti večer je bila palača Altoviti vsa razsvetljena. Rimski in florentinski plemiči in lepe dame v razkošnih oblekah so bili njeni gostje. Rafaela so sprejeli kakor kneza, ga posadili na častno mesto in ga vsi slavili, a se zaradi tega ni prevzel. Njegovo največje zadoščenje je bilo, kot že rečeno, ako je mogel ugotoviti, da mu je delo uspelo. Edino s tako zavestjo more umetnik, tudi če nima take sreče kot Rafael, prenašati razočaranje ob brezbriznosti, ki jo kaže občinstvo.

Po večerji je odvedel Altoviti Rafaela na balkon, od koder je bil razgled na reko, na Angelski grad in na vatikanske vrtove. Na nebu so se kazale prve zvezde in srp lune. Ozračje je bilo toplo in prepojeno z vonjem vrtov. Rim se je po bučnem dnevu umiril, kakor bi priprl oči in končno zasanjal.

Rafael je bil ves prevzet in Altoviti je izrabil pravi trenutek.

»Mojster, ugodite mi,« je rekel, »in ni je nagrade, ki vam je ne bi dal. Dajte, uporabite svoj čopič zame!«

Rafael se je obrnil k njemu in se nasmehnil. Prav tedaj je prišel na balkon tudi Giulio Romano in se na mojstrov migljaj približal.

»Vidite,« mu je rekel, »ker ste uganili, pa še odgovorite namesto mene gospodu!«

Altoviti se je obrnil k mladeniču.

»Kako ste srečni, ko delate z Rafaelom Sanzijem!« je vzkliknil. »Če torej vaša beseda odloči, spregovorite jo! Verujta, ne iz ničemurnosti, temveč zato, da bi imel delo takega mojstra, sem prosil in še prosim, da bi me portretiral.«

Rafael se je smehljal in stisnil roko mlademu Florentincu.

»Portret ponesem domov v Firenze, kjer je zapustil vaš genij tako silen vtis,« je še povedal Altoviti.

Drugi dan se je Rafael vrnil v Altovitijevo palačo in začel s portretiranjem in čez nekaj mesecev končal z delom, kateremu so se vsi čudili.

Tudi o tem portretu se je govorilo v Rimu in ko je zvedel o njem Chigi, ki je bil tudi znan bankir, a iz Siene, bi se dal tudi rad portretirati Rafaelu, pa je posegel vmes z vso odločnostjo papež.

Najprej je poklical k sebi Bramanteja, ki je gradil nad dvoriščem sv. Damaza zvezo med Vatikanom in Belvederom, nato pa še Rafaela. Ko sta bila oba pri njem, ju je pogledal tako osorno in ježno, da bi vsak vztrepetal, in ju začel oštevati.

»Poklical sem vaju, ker hočem, da bi služila samo meni in ne drugim. Kaj bi imel ti pripomniti?« se je obrnil k Bramanteju.

»Pripomnil bi,« je odvrnil veliki arhitekt, »naj Vaša Svetost pomisli, da jaz nikomur drugemu ne služim.«

Papež mu je segel v besedo, udaril krepko s pestjo ob ročaj pri stolici in dejal:

»V kratkem te dam vreči tu spodaj v tajne ječe. Kaj pa gradiš zdaj?«

»Ah,« se je nasmehnil Bramante in se udaril po čelu, »saj res, Svetost, a za koga gradim? Za Rafaela. Rafael, Svetost, nima v Rimu še hiše in zanj jo gradim.«

»Tako je,« je pritrdil boječe mladenič.

»In gradim jo tu zraven,« je nadaljeval Bramante, »blizu mosta, nasproti Altovitijevi palači. Izbral sem ta prostor, da bi bil moj rojak in sorodnik bolj pri roki, kadar bi ga klicala Vaša Svetost.«

»Seveda pri roki, če pa ustreže vsakemu, ki ga prosi, in na nas pozablja,« je povzel papež glasno.

»Svetost...« je hotel govoriti Rafael.

»Zdaj govorim jaz,« ga je zavrnil papež. »Vem, da bi te rad zaposlil Chigi, a meni je pravkar Bramante dovršil stebrovne lope, ki čakajo na freske.«

»Vaša Svetost mi zdaj to prvič omenja,« je pripomnil Rafael.

»In hočem, da delo hitro opraviš. Sit in naveličan sem že skrbeti za vso to čredo postopačev. Michelangelo mi je odprl Sikstino, a je nikdar ne skonča, ti pa prav tako ne Stanc!«

»Jaz,« je boječe odvrnil Rafael, »mislil sem, da sem končal.«

»Ne,« je rekel papež. »Rekel sem že, da mora vse, kar so oni drugi napravili, preden si prišel ti, izginiti. Hočem in ukazujem, da mora biti vse delo tvojih rok, samo glej, da se ne prevzameš kakor Michelangelo!«

In je vstal: avdience je bilo konec.

Rafael je prebledel in ko sta bila zunaj, je rekel Bramanteju:

»Zadnjič sem že povedal, da Perugina le ne bom na ta način razžalil!«

»Papeža je treba poslušati,« je odvrnil Bramante.

»Bomo videli,« je zaključil mladenič.

In ker je hotel biti pošten, je takoj odšel in poiskal Perugina. Bil je doma in se pripravljal s svojimi posli in

prijatelji, da odpotuje. Pri njem je bila zbrana večina rimskih slikarjev. S Sanzijem so prišli njegovi najzvestejši, Giulio, Fattore, Baviera, Viti in še mnogi drugi. Ko se je Rafael prikazal, mu je stopil dobričina Pinturicchio naproti in mu dal obe roki.

»Vse si nas izpodrinil,« mu je rekel smeje se.

»Verujte mi pri moji časti...«

»Verujemo ti,« mu je Sebastiano del Piombo segel nekoliko jedko v besedo.

»... jaz,« je nadaljeval Rafael, kakor bi se ne zmenil zanj, »se nisem ganil in niti s prstom mignil in sem bil zadnji, ki sem izvedel...«

»Hudiča,« je vzkliknil Sodoma, »saj poznamo vsi papežev značaj in njegovo naglico: najprej sklene in potem obvesti.«

»Ne, ne, prijatelji moji,« je ugovarjal Perugino, ki je bil dotlej tih. »Rafaelu morate verjeti. Če ti poznaš papeža,« se je obrnil k Sodomu, »poznam jaz Rafaela že izza njegovih deških let in sem prepričan, da je njega prvega vse to zbolelo.«

»Mojster,« je odvrnil mladenič, »vprašajte Bramanteja.«

»Vem, in kakor nisem jaz prav nič hud nate,« je odgovoril dobri Perugino, »tako niso tudi drugi. Sicer pa ni kaj oponašati, prijatelji moji, in bodimo odkriti! Ako dovolite, vam jaz, star mož, povem, da je Rafael dosegel, kar je zaslužil. Kar zna on, mi vsi skupaj ne zmoremo, pa če bi se še tako potrudili!«

»In Michelangela,« je rezko vprašal Piombo, »kam postavite pa njega?«

»Michelangela,« je odvrnil, »sem pustil tam, kjer je, v njegovi lepi višini. Sicer pa, Bastiano, ni treba nikakih primerjav!«

Vsi so obmolknili in Rafael je bil kakor na trnju ter se obračal sem in tja. Giulio Romano, ki je imel rad mojstra, je povriskaval in ga zdaj pa zdaj skrivaj povlekel za sukno, kakor bi hotel reči, naj pogleda to in ono. Res pa je le, da je bilo tam malo prijaznih obrazov, ker dotakniti se človeške domišljavosti ali seči komu po denarju, ni prijetno.

Pinturicchio se je oglasil:

»Jaz odpotujem z mojstrom,« in je namignil na Perugina.

»Kdor ostane,« je menil mojster, »se lahko pridruži Rafaelu.«

»Brez drugega,« je dahnil Rafael, »ker je delo, ki mi ga je poveril papež, ogromno in bom potreboval res pomoči.«

Tako je rekel, da bi si pridobil katerega.

Kmalu nato so nekateri odšli. Ostali so Perugino, Pinturicchio in Rafael s svojimi prijatelji.

»Moja mojstra...« je vzdihnil Rafael.

Perugino mu je položil roko na usta, medtem ko je Pinturicchio gledal v kotel nad ognjiščem, kjer je služkinja zakurila ogenj.

»Kar napolni ga!« ji je rekel, nato pa se obrnil in vprašal: »Ali bomo kosili, mojster, ali ne?«

Perugino se je zasmeljal in odgovoril:

»Bomo in ti tukaj bodo z nami!«

Prišla je še druga služkinja, a obe sta bili žalostni zaradi Peruginovega odhoda, ko izgubita službo.

Ko so vsi sedli k mizi, je Perugino na častnem mestu, častitljiv ko kak očak, spregovoril:

»Čeprav me boli, da me je papež odslovil, o Rafael, sem vendar vesel. Kar tiho bodi in me poslušaj!«

Dvignil je roko do glave, prijel s prsti čop svojih sivih, skoraj belih las in rekel:

»Vidiš moje lase, tako gre življenje. Kar je kdo napravil, ne šteje več, gre za to, kar je treba napraviti. Stari naj se umaknejo, nastopajo naj pa mladi, dokler se tudi ne postarajo. Jaz se ne pritožujem nad življenjem, ki sem ga vsega posvetil delu: ako sem ustvaril kaj dobrega in lepega, sem zadovoljen. To bo povedal v prihodnosti, kdor bo ocenjeval našo umetnost. Zdaj pa je prišel nov način slikanja, v katerem se jaz ne znajdem. Ti Toskanci so nas vse potisnili ob stran. Ob starinah, ki kakor pričarane vstajajo iz tal, pravijo, da so starodavniki znali vse več ko mi. Rafael, ti si še mlad in imaš prihodnost pred seboj. Bog ti daj srečo! Začel si s čarom in milino mojih in tvojih in naših krajev« — obrnil se je k Pinturicchiju, ki je molčal in napeto poslušal — »in se polagoma odtrgal od njih. Leonardo in drugi tam gori, tudi manjši, in Michelangelo tu v Rimu so pokazali in kažejo, da sam čar nežnosti in miline ne zadošča. Tebi, Rafael, pa je Bog dal, da združuješ vse naše in njihove prednosti v popolni meri. Michelangelo, bodimo odkriti, je močan v mišičevju, a včasih pretirava. Sikstina dokazuje, da v barvah le ni prav doma. Ti, Rafael, si se učil anatomije kakor kak zdravnik, nisi pa izgubil one nežnosti in miline, katero sem prej omenil. To je dediščina, ki ti jo zapuščamo mi, ki smo doma iz tvojih krajev ali vsaj tam blizu. Vse drugo je prazno besedičenje. Ne vznemirjaj se zaradi zavistnikov in škodoželjnih in ne zaradi koristolovcev, ravnaj se po svojem geniju in nadaljuj svojo pot! Tisti, ki ti danes nasprotujejo, ti bodo jutri stiskali roko. In da končam s svojim govorom, vedi: če sem na tem svetu napravil kako dobro in lepo delo, si to — ti!«

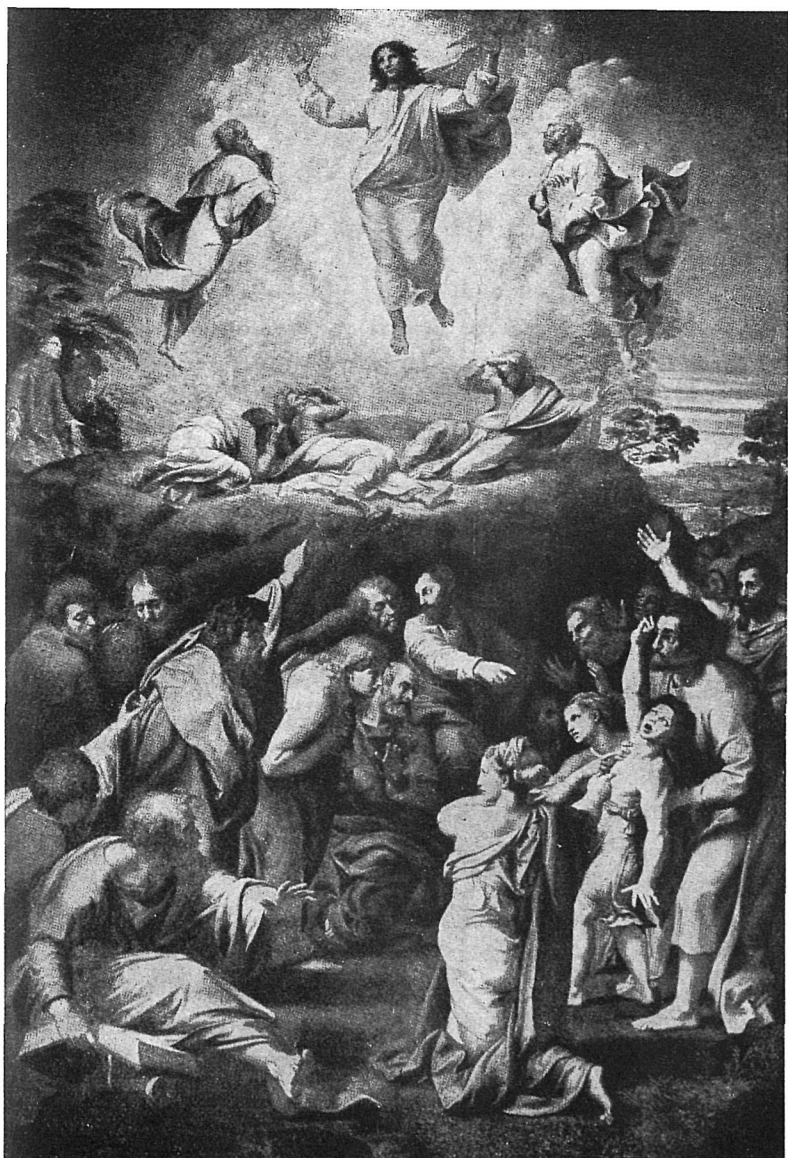
Rafaelu, ki je bil žalosten zaradi slovesa in ginjen ob Peruginovih besedah, so privrele v oči solze in je končno izjavil:

»Če papež misli, da bom postrgal vaše freske in na to naslikal svoje, se moti! To bi bilo tako, kakor bi hotel vreči iz hiše očeta, ako bi ga še imel.«

»Pri tem pa ne odloča čustvo,« je odgovoril Perugino, »ampak je treba upoštevati razloge umetnosti!«

Govor starega slikarja so vsi napeto poslušali, potem pa zaploskali.

»Razlogi umetnosti, to in nič drugega je vodilo našega življenja!« so zaklicali v zboru, prijeli za kozarce in jih dvignili v čast poslavljačnega se sivolasega mojstra in mladega, ki ostane.

Sl. 12. — Raffael Santi, Spremenjenje na gori, v galeriji v Vatikanu
(1517—1520)

Vedno nova čuda

Tako se je končalo Peruginovo bivanje v Večnem mestu. Ko je odpotoval, je Rafael prenesel vse svoje stvari v novo hišo, ki mu jo je zgradil Bramante. Bila je lepa palačica, iz katere je videl skozi okna, kako teče mimo stara slavna reka. V veliko dvorano je lila svetloba z vseh strani in mu kakor klicala: „Delaj, delaj!“

»Delaj, delaj!« je vzpodbujal čudovitega mladeniča tudi Bramante. In se je res takoj lotil kartonov. Zasnoval je (kdo ve, kod je jemal tako lepe ideje, ko je bil tako malo šolan?) zgodbo iz templja pregnanega Heliadora, čudež v Bolseni, o katerem je nedvomno slišal pripovedovati v Vatikanu, in oživil v barvah zgodovinski dogodek, kako papež Leon I. zaustavi divjega Atila na njegovem pohodu proti Rimu.

Dve, tri o teh motivih!

Prevzetni Heliodor je hotel na Antiohovo povelje oropati v templju vse, kar so imele v njem naloženega vdove in sirote, a tedaj planejo nadenj oborožen jezdec in dva pešca — nebeške prikazni, ki jih ni nihče drugi videl ko Heliodor — in se zgrudi, nakar se zgrne okoli njega glasna gneča revežev, ki jih je že oropal, in zbeži s svojimi prihranki in s svojim bornim imetjem.

Čudež v Bolseni je zgodba o nekem nevernem duhovniku, ki se mu je med mašo hostija zmečkala in krvavela.

O legendarnem Atilovem umiku poročajo zgodovinske knjige, kako je šel papež Leon I. divjemu kralju blizu

Ogleja naproti in ga tako prestrašil, da je opustil nadaljnji opustoševalni pohod v Italijo. Papežu sta prišla v pomoč sveti Peter in Pavel, ki sta bila z mečem v rokah v zraku, kot simbol obrambe Cerkve.

V teh delih je pokazal Rafael neverjetno dovršenost. Gibanje, vrvež ljudi in konj, smela drža, kot je dotlej v njegovih freskah ni bilo, resničnost izraza, učinkovitost in harmonija barv in še to in ono — vse je bilo popolno.

Giulio Romano, Fattore, Baviera in Bramante sam so z odprtimi usti strmeli, ko jim je pokazal Rafael kartone. Bramante ga je potrepljal po rami in mu rekel:

»O, Rafael, vse slikarje sveta bi lahko učil!«

In je govoril potem o tem s papežem, ki mu je ukazal:

»Začni takoj in gorje, ako bi delal kaj za druge!«

Tako je Rafael nekega jutra odrinil s svojimi učenci in pomočniki.

»Zdaj pa pojdimo!« je rekel.

Ko je prišel v prostore, ki naj bi jih poslikal, je vse postrgal s sten, kakor mu je ukazal papež, Peruginove slike pa je pustil.

»Lepe so,« je rekel Giuliju, »a tudi če bi bile grde, bi se jih ne dotaknil.« In začel je z delom in z njim še Giulio in Fattore.

Umetnost je ogenj, ob katerem ne čutiš nič drugega, niti težav ne. Umetnost je kakor življenje, ki ima samo po sebi vrednost.

Istočasno z Rafaelom je delal Michelangelo in Sebastiano del Piombo je šel večkrat gledat in občudovat grozotne slike, ki jih je ustvarjal Florentinec.

»Rafael zna lepo govoriti,« mu je rekel nekoč.

»Rafael prav za prav nič ne pove,« mu je odvrnil Michelangelo.

»Kdo ve, kaj misli?«

»Ha,« se je zarežal slavni mojster, »ti bi rad prodrl v človekove misli!«

Medtem je bilo z zdravjem Julija II. vedno slabše. Veliki starec je potožil le svojim najzaupnejšim. Včasih je sprejel katerega izmed obeh slikarjev in zavzdihnil:

»Pohitite, nimam časa, da bi vas čakal!«

Zdelo se je, kakor bi govoril iz svoje običajne nepočakanosti, a je govoril tako, ker je čutil, da se mu bliža smrt. Ko je Rafael opazil, kako je papež oslabel in bled, je postal žalosten. Tudi Michelangelo je bil užaloščen. Mislil je, kako bi zgradba veličastne grobnice, ki jo je zamislil in začel, ostala nedovršena, če bi papež umrl. In je zavzdihnil.

Nekega dne, bilo je ravno o vseh svetih leta 1512, je nenadno prišel papež k njemu, ko je pravkar končeval z delom. Vlekel se je in obraz je kazal, da trpi.

Otožno je motril čudovito upodobljeno Sodbo s sibilami, svetniki in z vso gnečo, krčevito mišičevje in razgibanost, vse epično in obenem hieratično podano. Ko je sprégoovoril nekaj navdušenih besed z Michealangelom, je odšel.

Slavni slikar se je obrnil, se oslonil na komolec in gledal za njim. Poslej ga ni več videl...

Podobno se je zgodilo pri Rafaelu, samo pri njem je moral Julij II. sesti. Gladeč si brado, je s priprtimi očmi motril upodobljene like in barve in vedno bolj strmел.

»Ooo!... Rafael, saj se pri vsaki novi sliki spreminjaš, iz miline prehajaš tudi ti v grozotnost!«

Svetloba se je skozi visoka okna razlivala na žive barve, ki so jih božanski slikar in njegovi učenci vrgli na stene. In srce starega papeža, ostarelo srce, ki je že trudno bilo, se je še zadnjič razprlo v smeh mladostnega veselja.

Čar umetnosti, čar poezije!

Tudi Rafael je gledal za papežem, ko je odhajal, in tudi on ga je tedaj zadnjikrat videl.

Leon X.

Papež Julij II. je umrl 20. februarja, ko je že žarelo nad Rimom nebo v svoji sladki sinjini in so poganjale po obronkih vijolice.

Rafael, ki je začel s fresko Atilovega umika, je odložil čopič. Ljubil je papeža in mu bil globoko hvaležen in se ob njegovi smrti, čeprav so jo vsi pričakovali, ni mogel pomiriti.

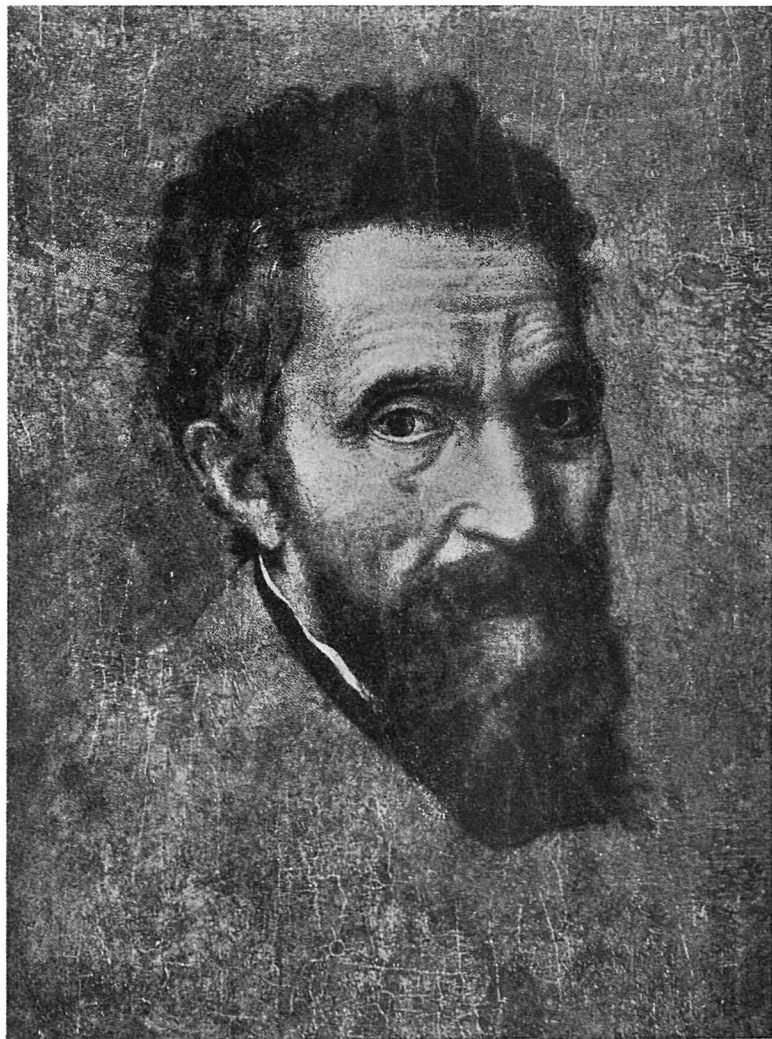
Michelangelo je dokončal Sikstino in ko je videl, da ostane grobnica, ki jo je želel zgraditi za umrlega papeža, nedograjena, se je že mislil vrniti v Firenze, a so ga prijetelji zadržali.

»Počakajte, da boste videli, kaj še bol« so mu govorili.

Pogreb Julija II. je bil veličasten. Udeležil se ga je ves Rim, nakar pa je bil skromno pokopan. Čez nekaj dni, in sicer 11. marca, se je isto ljudstvo gnetlo po ulicah, da bi videlo sijajni spreved medicejskega kardinala, ki je bil v osemintridesetem letu izvoljen za papeža z imenom Leon X.

Ta Medici dotlej ni imel srečnega življenja. Bil je sin Lorenza Magnifica in rasel pod vodstvom Polizianovim v palači široke ulice v Firenci, kjer je bila zibelka in žarišče sleherne lepote, pretkanosti, omike in znanosti. Trinajstletnega ga je imenoval Inocenc VIII. za kardinala.

Pravijo, da je Magnifico odštel deset milijonov lir ter tako kupil sinu kardinalski klobuk, kar je verjetno, ako

Sl. 13. — Salviati(?), Podoba Michelangelova

pomislino na čas in značaj tega Medicejca. Ko je pognal ogromno dediščino po očetu Pieru in dedu Cosimu — res, Lorenzo se na račune ni razumel — in je potreboval denar, je veselo segal v državno zakladnico, vladajoč z umetnostjo podkupovanja. Papež Julij II. je dal medicejskemu kardinalu v upravo Perugia, ko si jo je, veliki starec, pridobil in pregnal iz nje Baglionije.

Ko je v bitki pri Raveni jahal Medicejec belega konja, so ga ujeli in poslali v Francijo. Osvobojen, je od tam odpotoval v inozemstvo, se vrnil v Rim in bil čez nekaj časa, kot smo povedali, 11. marca 1513 izvoljen za papeža.

Obred kronanja je bil razkošno sijajen.

Dan po svoji izvolitvi je Leon X. šel, da prevzame v posest lateransko baziliko. Ceste, vodeče od Sv. Petra do tja, so bile vse okrašene: povsod slavoloki, zelenje in cvetje, kipi in podobe in še fontane, iz katerih je teklo vino, kdor si ga je hotel privoščiti.

Papež je sredi najvišjih dostojanstvenikov dvora jezdil belega konja, ki mu je rešil življenje v bitki pri Raveni in mu je bil zato najljubši ter ga je zato obdržal in so morali v konjušnici posebno paziti nanj. Ljudstvo, ki se je gnetlo po ulicah, trgih, oknih in se je spravilo celo na strehe, ga je navdušeno pozdravljalo in papež je veder in zadovoljen odzdravljajal.

Če bi se bil vrnil Lorenzo Magnifico na svet, bi se po svoji navadi zasmel in rekel, da je tistih deset milijonov za kardinalski klobuk dobro naložil. Rimljani, ki so imeli priliko spoznati Medicejca in njegovo ljudomilo, prijazno, velikodušno in veselo naravo, so bili, kar je nekaj posebnega, z njegovo izvolitvijo zadovoljni. V Firenzi pa so bili pristaši Medicejcev in tudi nasprotniki, izmed katerih so se mnogi z njimi kmalu spoprijaznili, naravnost navdušeni. Nekateri najodličnejši meščani so odhiteli v Rim, da bi

poljubili Njegovi Svetosti obuvalo in si pridobili naklonjenost in pokroviteljstvo.

Iz Firenze je prišel med mnogimi drugimi Machiavelli, ki je bil prestal že razne muke, ker je bil, kot se zdi, zapleten v zaroto proti Medicejcem. In prišli so še razni plemiči, igralci, burkeži in pesniki, med katerimi je bil tudi duhoviti in šegavi Francesco Berni, ki naj bi s svojo bodrostjo zabaval ves dvor.

Iz Ferrare je prišel Ariosto, ki je že poznal Njegovo Svetost in je mnogo upal, dosegel pa nič.

Iz Benetk je prišel Bembo, velik modrež v jezikih in slovnici, ki je postal s Sadoletom tajnik novega papeža in ga je čez deset let imenoval Pavel III. za kardinala.

Prišel je kardinal Julij Medicejski, poznejši nesrečni papež Klemen VII., skratka: prišli so iz vseh pokrajin Italije vsi taki, ki so upali pri novem papežu kaj doseči, in še taki, ki so bili brez sluha in kruha in so hoteli ob veliko-
dušnosti in darežljivosti novega vladarja priti do kaknega položaja in ustaliti svoje nemirno in zavoženo življenje.

Papež, ki je bil po svoji naravi nekoliko razsipen, a tudi pretkan, je vse prijazno sprejemal, a nad vse slovesno kardinala Bibbiena in pisatelja »Dvorjana« grofa Castiglione, ki je prišel v Rim kot zastopnik urbinskega vojvoda Francesca della Rovere, naslednika umrlega vojvoda Guidobalda.

Grof Castiglione je takoj poiskal Rafaela.

Rafael je bil grofa zelo vesel, saj mu je prinesel iz Urbina novice o vojvodskem domu in tudi o njegovih sorodnikih. Nekateri so umrli, drugi pa še živeli. Tudi stric Simon, ki je sicer nečaku kdaj pa kdaj pisal, je bil še živ in mu je poslal pozdrave.

Rafael je stanoval v svoji lepi palači, ki mu jo je tako okusno zgradil Bramante, in je dostojno sprejel prijatelja

grofa. Polagoma ga je potem dan za dnevom zadrževal pri sebi in je začel skicirati portret, o katerem menijo, da je med najlepšimi, kar jih je izšlo izpod njegovega čopiča. . . Tudi Rafael je šel nekega dne, da bi poljubil nogo Njegovе Svetosti. Leon X. je bil veder, zalitega rdečega obraza in vesel papeževanja sredi svojih številnih služabnikov. Rimski dvor je bil že pod Julijem II. zelo obiskovan in poln življenja, vendar je postal pod Medicejcem vse bolj posvetno kraljevski s svojimi bučno veselimi slavnostnimi prireditvami. . .

Pogansko vzdušje preroda je prodrlo tudi na papeški dvor, kjer je zavládalo novo življenje, to se pravi novo pojmovanje življenja. Mrtvičenje in zatajevanje je bilo pregnano. Sproščen smeh se je oglašal ob prijetnih zabavah in do veljave je prišla izbranost, omika, globoko znanje brez predsodkov, kult lepote in predvsem forme.

Forma, zunanja oblika! Bilo je, kakor bi pesniki pisali samo zaradi nje in slikarji zaradi nje slikali. Človeška narava, dolge veke zatirana in mrtvičena, se je spet opomogla, se uveljavila in se razbohotila kakor roža. Bilo je, kakor bi vsi in tudi papež mislili na Magnificovo popevko:

Kdor vesel če biti, bodi,
kaj bo jutri, ni gotovo!

Tako niso odmevali na dvoru molitve in psalmi, temveč petje in godba, predstavljali so Ariostove, Machiavellijeve in Bibbienove komedije, grenko Madragoro, nemarno Kalandro in nečedne Podtaknjence. Iz Firenze so poklicali komike in burkeže. Ob slavnostnih večerih je bilo na dvoru živo najlepšega rimskega ženskega svetá in knezi, burkeži, veliki trgovci in bančniki so tekmovali, kdo se pokaže v večjem razkošju. Papež je bil sredi njih in vse sprejemal,

se vsem smehljaj, kot bi hotel reči, če že ne z besedami, pa s svojim ravnanjem: »Ljubi Bog nam je naklonil papeštvo, pa se ga veselimo!« Vendar ni mislil samo na lahkomišno veseljačenje, dal je in dajal tudi velike vzpodbude omiki in lepim umetnostim. Bil je pač Medicejec. Kakor oče in še bolj ko praded Cosimo je razpošiljal učenjake na vse strani sveta iskat rokopise in starine. Za rokopis prvih pet knjig Tacitove Zgodovine, ki jih je dobil za Vatikan iz opatije Corvey, je plačal na primer pet sto zlatov, na rimskem vseučilišču pa je pokrenil, ali prav za prav ustanovil javne znanstvene stolice. V njegovi družbi so se oglašali poleg glumaških šal in igralskih dvoumnih dovtipov s svojimi italijanskimi, latinskimi in grškimi deli in pesmimi Berni, Molza, Sannazzaro, Bembo, Vida in Lascaris.

Sveto in posvetno se je mešalo, preprostost in izbranost, kar je poznal samo ta vek, ki so ga pozneje, po krivici ali pravici, imenovali zlatc dobo.

Lože in še kaj

Čakajoč, kdaj se ga papež spomni, je Rafael tiste dni počival kakor drugi slikarji in se oddahnil po tolikem delu. Bil je bogat, priznan in zadovoljen. Nevoščljivost tega ali onega je bila nič v primeri z naklonjenostjo, ki mu jo je izkazoval ves Rim, in s pravim navdušenjem, s katerim so ga nešteti obsipali. Ko se je kje pojavil, je bilo, kakor bi prišel kak knez. Dolga vrsta mladih in starih slikarjev je bila vedno z njim; sodobni kronist poroča, da jih je bilo najmanj trideset. Ali naj naštejemo njihova imena? Giulio, Fattore, Giovanni da Udine, Dossi, Viti, Peruzzi, oba San Gallo, stari Bramante in še starejši fra Giocondo, ki sta kmalu potem umrla, in še mnogi drugi. Razpravljali so o umetnosti, zbijali dovtype in se veselo kratkočasili. Tovarishko so se razumeli, a vendar priznavali nad seboj voditelja, pa naj je bil Rafael ali Michelangelo.

Rafael je torej čakal, da bi se ga papež spomnil. In se ga je spomnil in ga poklical k sebi. Pri njem sta bila tedaj samo kardinal Medici in kardinal Rossi. Ko je slikar vstopil, se mu je Leon nasmehnil, mu prijazno pokimal in, ko mu je dal poljubiti roko, mu je rekel: »Sedi!«

Nato je povzel:

»Vse, kar smo tvojega videli, se nam je zdelo čudovito, a zdaj počivaš s prekrižanimi rokami.«

»Vaša Svetost, ukazujte,« je odgovoril, »saj bi rad samo delal.«

»Vem, a delaš za druge in ne zame.«

»Svetost!«

»Prav, prav,« je rekel Leon in nadaljeval zelo ljubeznivo, »hočemo torej, da dokončaš Stance, kot ti je naročil papež Julij blagega spomina, in da začneš potem z ložami, o katerih se zdi, da jih je Bramante zgradil in uredil prav nalašč zate.«

Po teh besedah ga je prav tako dobrohotno odslovil, kakor ga je bil sprejel.

Prijazne papeževe besede so Rafaela razvnele. Odhitel je domov, planil v delavnico in se spravil s svinčniki in ogljem nad kartone.

Nekaj časa je razmišljal o tem in onem motivu, o katerem je slišal v razgovoru s kakim učenjakom ali je s težavo kje kaj o njem prebral, nato pa je delovala domišljija in napravila svoje.

Tako je bil v nekaj mesecih z osnutki gotov. Predstavljali so, naj navedemo samo nekatere, »Požar v predmestju« z onim prizorom, ko je izbruhnil v rimskem Borgo Vecchio ogenj in divjal ter ogrožal celo Vatikan, pa je papež sv. Leon zaustavil plamen s samim znamenjem križa. Čudovita je na tej sliki gneča ljudstva, ki beži, njen izraz strahu in groze v njenem prerivanju in vrvenju. Drugi motiv je bila zmaga istega sv. Leona nad Saraceni v pristanišču Ostije, dalje kronanje Karla Velikega. Poleg teh so bili še osnutki za Konstantinovo dvorano, za katero je zamislil in veličastno izvršil zmago tega vladarja nad Maksencijem, itd. itd.

Ko sta Giulio in Fattore videla, s kakim ognjem dela, sta bila kar nestrpna in roke so ju srbele, da bi že začela s čopiči. Rafael se je pa smejal, dokler ni nekega dne dal odnesti osnutke v Vatikan in zaprosil po dvorjanih papeža Leona, naj bi si jih ogledal.

Ko je stal papež pred osnutki, je dvignil naočnik, ki ga je imel vedno pri sebi, jih dolgo gledal, potem pa se je obrnil k številnemu spremstvu in vzkliknil:

»Ej, ej!«

Nato je pogledal Rafaela in mu prožil roko. Slikar jo je prijel in že sklonil glavo, da bi poljubil prstan. Pa je papež roko umaknil in mu jo položil na glavo, na njegove goste kodre. Nekako pokroviteljsko je to storil, kakor bi hotel reči:

»Nikdar ti ne bo nič manjkalo.«

Potem pa je dejal:

»Zdaj pa spravi vsa ta čuda na stene!«

Giulio Romano in Fattore sta bila tudi navzoča, a tiha. Rafael je pokazal nanju in rekel:

»Bom, a ta dva tako sposobna moža mi bosta pomagala!«

»Naj ti pomaga kdor koli,« je odgovoril papež in bil nedopovedljivo vesel. »Pot v zakladnico,« je nadaljeval, »poznaš, če je pa ne poznaš, ti jo že pokaže ali Sadoletto ali Bembo ali ta naš Bibbiena!«

Leon je bil odprtih rok in je razdajal, ne da bi pomislil. Papeški dohodki so znašali na leto petnajst milijonov, potrosil pa je dvakrat toliko s prireditvami, z gostijami, darili in dobrodelnostjo in z umetnostjo in tako dalje. Pri takem gospodarju se Rafaelu ni bilo treba bati pomanjkanja.

Ko se je papež umaknil v svoje prostore, je Bibbiena stopil k Rafaelu in ga prijel za pod pazduho.

»Kopalnico imam,« mu je rekel, »pa mi jo boš poslikal. Rad bi...«

»Razumem, eminenca,« je odvrnil Rafael, »a pravkar ste slišali papeža in veste, kakšno delo me čaka!«

»Rafael, Rafael, ne smeš mi odreči,« je povzel Bibbiena, »veš, zelo bi bil žalosten. In če bi mogel prihajati k meni,

bi še rad, da bi me tako skrivši, ne da bi vedel papež, malo po malo, ko bi bil kak trenutek prost, portretiral... Veš, Rafael, potreboval bi kak svoj portret, da bi ga poslal neki svoji nečakinji.«

»Hm!« je bil Rafael v zadregi.

»Ni treba, da bi mi takoj brž brž obljubil, a tudi ne bi rad, da bi mi odrekel.«

»Torej ne rečem nič!« se je zasmeljal.

»Samo misli na to!« je sklenil kardinal.

»Bom, bom,« je Rafael obljubil.

Ko je kmalu nato odhajal s svojima pomočnikoma iz Vatikana, da bi se vrnil v delavnico, so na poti srečali Sebastijana del Piombo.

»Kaj ti je rekel papež?« je vprašal Rafaela.

Giulio Romano je prehitel mojstra in je sam odgovoril:

»Rekel je, da so tvoje slike lepe in da mu zelo ugajajo, a se mu zdi, da gleda iz tvojih osnutkov Michelangelo.«

Ta opazka je bila upravičena.

»Zakaj si mu to rekel?« ga je prijel Rafael, ko so nadaljevali pot.

»Ker ne mara za vas,« je odvrnil dobri fant.

Rafael je zavzdihnil in zmajal z glavo.

In je še Fattore dodal svoje:

»Predobri ste in predobri ostanete.«

Rafael je spet zavzdihnil, a ni odgovoril. Tako so prišli domov, a komaj so vstopili, je potrkalo na vrata.

»Naprej!« so zaklicali vsi trije in se obrnili.

Vstopil je Chigijev sluga v kroju z vezenim grbom na prsih. Pogledal je po delavnici — prvič je bil v taki slikarski delavnici — in se začudil, a se je kmalu zbral in vprašal mladeniče:

»Mojster Rafael iz Urbina?«

»Kaj bi radi?« se je oglasil Rafael.

Stopil je korak naprej, se globoko poklonil in mu prožil neko pismo.

»Moj gospodar, presvetli gospod Agostino Chigi, ga pošilja,« je povedal.

Rafael je vzel pismo, ga prebral in odgovoril:

»Dobro, povejte svojemu gospodarju, da je vse v redu.«

Sluga se je spet globoko priklonil in odšel.

»O, kaj pa je?« sta vprašala Giulio in Fattore, medtem ko je Baviera, ki je okobalo sedel na klopi in mešal barve, nehal trepeti in se radoveden ozrl.

»Njegova prevzvišenost nas vabi za zvečer v svojo palačo. Pravi, da pride tudi papež in ves dvor.«

»Jaz se ne mešam med črne talarje!« je dejal Fattore in je res ostal doma, ko je bilo treba iti.

»Jaz pa pojdem,« je rekel smeje se Giulio.

»In jaz te bom spremljal,« je prav tako smeje se pripomnil Rafael.

Ko se je zvečerilo, sta se oba mladeniča preoblekla in se kar najlepše opravila. Ko je Rafaelova stara hišna videla, kako je njen gospodar kakor iz škatlice vzet, lepo počesan in odišavljen, je sklenila, občudovaje ga, roke in vzkliknila:

»Nebeške anjele slikate, a ste lepši od njih!«

»Prismuknjenka!« jo je veselo zavrnil Rafael, si ogrnil plašč, dal na glavo čepico iz črnega baržuna in odšel, ko se je tudi Giulio tako opravil.

Chigijeva palača, ki jo je pozneje kupil Farnesi in so jo sčasoma imenovali Farnesina ter še stoji, ni bila daleč od Rafaelovega stanovanja.

Veliki denarnik

Chigi je bil vrhovni upravitelj papeških financ. Na to mesto ga je poklical Julij II. Vendar je prišel s svojimi načrti iz Siene v Rim, da bi špekuliral, in je začel z banko, ki je postala kmalu najpomembnejša v mestu.

V najem je vzel tudi bogate galunske rudnike v Zolf-skih gorah, ki so se mu bogato izplačali.

Kljub svojemu poklicu in takim poslom je bil vendar plemenit in mecenatski.

Slavnemu arhitektu Peruzziu iz Siene je dal zgraditi veličastno palačo s prelepimi marmornatimi obokanimi hodniki, okrašeno s štukaturami, z zlatom in še z vsemogočimi nenavadnimi dragocenostmi. V tej palači je stanoval in prirejal razkošne gostije, katerih se je udeleževal tudi papež Leon, ki si je pri njem izposojal denar in zastavil celo tiaro. Sicer ga je imel papež zelo rad: prisostvoval je njegovi poroki s hčerjo sienskega gospoda Pandolfa Petruccija in bil za botra njegovemu prvemu sinu, kar je bila velika čast.

Ta sijajni mož je imel, da povemo še to, v svoji konjušnici sto konj, pri njem se je streglo na krožnikih iz suhega zlata, katere je dal nato vreči v Tiberu (a v vodi je bila skrita mreža, v katero so se ujeli), skratka: pri izdatkih ni imel nikakih pomislekov. Sicer je lahko tako ravnal, ker čim več je izdal, tem več je dobil — tako smotreno je imel vse urejeno.

Ko je prišel Rafael, se je Chigi, pričakujoč papeški dvor, sprehajal pod veličastnimi oboki hodnika.

»Vidite,« je rekel po prisrčni dobrodošlici in dvignil oči in roke proti obokom, »te stene so še gole in prazne. Poklical sem vas tudi zaradi tega, da mi jih po svoje poslikate.«

»Za božjo voljo,« je vzkliknil Rafael in si z rokami zastrl ušesa, »kaj takega ne smem in niti nočem slišati! Vprašajte Giulija, ki je bil te dni navzoč pri mojem pogovoru s papežem, kako mi je prepovedal, da ne smem delati za druge, temveč samo zanj.«

»Prav,« je od vrnil Chigi, »Njegova Svetost bo kmalu prišel in pri njem vas bom izprosil.«

»Ne bo vas uslišal.«

»Če mi odreče,« je nadaljeval plemeniti mož, »se bom zadovoljil, ako mi napravite osnutke, ta vaš Giulio, ki kaže, da je vreden učenec vaše šole, naj jih pa naslika.«

»Giulio,« je odgovoril Rafael, »mi pomaga v Vatikanu in nima časa.«

»No, tako ali tako, bomo že kako napravili,« je sklenil Chigi, zakaj nakrat je zaslišal oddaljen šum, ki je oznanjal, da prihaja papež s svojim spremstvom.

In pohiteli so sam, njegovi in povabljeni, da sprejmejo papeža, ki je prihajal rožnatih polnih lic, veselo se smehljajoč. Spremljali so ga njegovi običajni ljubljenci. Bili so kardinal Giulio dei Medici, ki je imel — mimogrede povedano — prekrasno, prav kardinalsko brado, Sadoletto, Bibbiena, pesnik Berni s tenkimi, dolgimi nogami, ki so bile ko hodulje, z velikim nosom in živimi očmi ter z obrazom, ki je izražal vso njegovo duhovitost in razigranost, a je moral umreti, zastrupljen v domovini! Bil je tudi zelo dostojanstveni Bembo, dobričina grof Baltazar Castiglione, ki je potem, po izropanju Rima, ubog in zapuščen, od ža-

losti umrl v Španiji. Dalje so bili pesnik Molza, ki je iz želje po uživanju in razsipnosti zapustil rodno Modeno, kardinal di San Giorgio in še nešteto drugih. Polagoma so prihajali tudi razni rimski knezi in baroni ter lepe dame. Kmalu je bilo v slavnostni dvorani nad sto gostov in začeli so streči. Papež je sedel na častnem mestu v pozlačenem naslonjaču, ki je bil kakor prestol.

Ob stenah so svetile luči, na ogromnih lestencih in svetilnikih, ki so bili iz zlata in srebra, so gorele velikanske bakle. Tam zgoraj skoraj pod stropom je na balustradi ali odru igral orkester lepe skladbe in papež, ki je ljubil glasbo, je na lahko spremljal njen ritem, pritrkujoč s priborom po mizi. Vsi pa so medtem veselo jedli in tudi pili. Pogovori so se prepletali in se vedno glasneje razvneli, da godbe skoraj ni bilo več slišati.

Ko so končali z gostijo in je bila noč svetla in topla, se je vsa velika družba razgubila po terasah. Tedaj je porabil Chigi ugodni trenutek, se oprijel Rafaela za pod pazduho in ga peljal pred papeža. Kadar koli je papež videl svojega slikarja, so mu šle ustnice na smeh. Prijateljski mu je dal roko, ki jo je poljubil.

»Delaš? Delaš?«

»Pa mu še čas ostaja,« je zanj odgovoril Chigi.

»Kaj naj to pomeni?«

»Da bi si ga, Svetost, pri Vas izprosil...« je odgovoril in se ponižno poklonil sienski velmož.

Papež ga je prekinil:

»Razumem, nekaj sta med seboj spletla, a ne bo nič, se motita!«

»Svetost,« je odkritosrčno posegel vmes Rafael.

»Lože mi moraš končati,« mu je odvrnil papež nejevoljno.

»Dokončal bom to in še drugo za Vašo Svetost,« je odgovoril Rafael.

»No, upam,« je menil papež, ki ni prikrival svoje nejevolje.

Nato je spregovoril Chigi, ki je hotel Rafaela opravičiti.

»Svetost,« je rekel, »Rafael ni ničesar zakrivil. Če je kaj krivde, sem vsega jaz kriv, ker bi rad, da bi mi napravil za cerkev svete Marije miru oltarno sliko.«

»Sveta Marija miru lahko počaka,« je odgovoril papež.

»Kakor želi Vaša Svetost.«

»Da, tako mora biti,« je poudaril, se nato obrnil k slikarju in nadaljeval: »Ti pa se pazi! Ko dokončaš lože, napraviš najprej še moj portret in potem kogar koli bom jaz hotel.«

Tedaj so prišli do njih dame in gospodje in papež se je obrnil k njim, kar je pomenilo za onadva toliko, kot bi rekel:

»Dovolj je in mislim, da sta razumela.«

Chigi se je naslonil na ploščadno ograjo in gledal jasno nebo, posuto z zvezdami. Rafael je bil zamišljen. Giulio, ki je v bližini za nekim stebrom poslušal pogovor s papežem, se jima je približal.

»Nič ne skrbite, bom pa jaz lahko kaj napravil,« je odgovoril Chigija.

»Vem, da si sposoben fant,« mu je odvrnil Chigi.

»In jaz,« je takoj dodal Rafael, ki ga je imel zelo rad, »se zanesem nanj bolj ko sam nase. Napravimo pa tako,« je pristavil, ker bi rad, da bi Giulio kaj zaslužil, »da narišem jaz osnutke. Giulio jih pa prenese v barve še lepše ko jaz... Samo da papež tega ne izve, ker sicer bi nas vse tri vrgel v ječe Angelskega gradu.«

»Spremenjenje« in smrt

Res, papež glede ubogega Rafaela ni poznal obzirnosti. Plačal ga je dobro, a tudi zahteval, da dela in dela, ne da bi pomislil, ni li potreben počitka. Kar se tiče zdravja in telesne moči velikega Urbinca, je umestno tu navesti besede nekega sodobnika. »Bil je zelo plemenite in nežne narave,« pravi. »Njegovo telesno življenje je bilo najrahlejšega tkiva, ker ga je bil sam duh. Poleg tega je zmanjševal njegovo telesno moč neprestani napor in čudno je, da je mogel v tako kratki dobi svojega življenja toliko vzdržati.«

Papež, ki je mislil na svojo korist, se pa za to ni zmenil. Občudoval ga je in bi rad, da bi mu čudoviti umetnik vsak dan ustvaril kako veledelo. Tako je zahteval, naj bi ga portretiral, ko je z veliko vztrajnostjo upodabljal v ložah zgodbe svetega pisma, katerih ni hvalil samo on, temveč tudi ves dvor in ves Rim in so jih imenovali Rafaelova biblija.

Rafael se je zgrabil za lase, a papežu ni upal odreči. »Potem,« navajamo še dalje Vasarija, »si je papež zaželel stenske preproge z vtkanimi slikami, bogato vezenimi z zlatom in s svilo.« In Rafael, poslušen kakor vedno, je napravil barvane osnutke, ki so jih poslali v Flandrijo v tkanje. Ko so bile preproge stkane in so prišle v Rim, je bilo to tako čudovito izvršeno delo, kot poroča Vasari,

da je vzbujalo splošno strmenje. Stalo je sedemdeset tisoč skudov in se še danes hrani v papeški kapeli.

Rafael se je potem, kakor bi mu običajno delo ne zadoščalo, navdušil še za Dürerjeve bakrotiske, ki so prihajali z one strani gora. Ko so ga očarale, bi rad tiskal tudi svoje stvari in je zato želel, da bi se naučil te umetnosti. Marcantonio Bolognese, ki je bil v Rimu in je pozneje res natiskal mnogo njegovih del.

Medtem je skrivši, da bi Giulio kaj zaslužil, dokončal Chigiju osnutke za oltar. Predstavljali so preroke in sibile. Giulio jih je prenesel v barve, sem ter tja pa je prišel Rafael, napravil to in ono potezo s čopičem in jim vtisnil svojo neizbrisno značilnost. Ne vem, za koliko dukatov se je zmenil s Chigijem za te »Preroke« in »Sibile«, a ko je bilo delo dokončano, je šel h Chigijevemu blagajničarju in zahteval mnogo več.

»Nimam nikakega naloga,« mu je dejal blagajničar in je obvestil svojega gospodarja.

Chigi se je počehljaj po bradi in poklical Michelangela, ki se je bil vrnil iz Firenze, da bi presodil ceno in označil pravo vrednost dela.

Michelangelo je šel v cerkev, si ogledal, ne da bi govoril, drugo za drugo glave sibil — bile so štiri: Kumejska, Perzijska, Frigijska in Tiburtinska — in ko se je vrnil, je rekel Chigiju:

»Vsaka glava je vredna sto dukatov.«

Chigi, ki se je bil pogodil plačati za vse delo sto dukatov, je odredil, naj izplačajo slikarju vseh štiri sto dukatov, potem pa je vzkliknil:

»Da bi Rafael le ne zahteval, naj mu plačam še blago, s katerim jih je oblekel, ker to bi pomenilo moj polom!«

Tako hudo bi ne bilo, a je moral nekaj reči.

Ko je Rafael končal »Biblijo« in mu je papež dovolil nekoliko oddiha, ga je Chigi priganjal, naj bi mu poslikal obokane hodnike v njegovi palači. In Rafael se je kakor vedno vdal in napravil osnutek za Galatejo, ki vsa vesela leti čez valove, in za sliko Amor in psiha. Koloriral ju je Giulio Romano, o katerem naj zdaj povemo, da je imel svoj izrazit način, dasi je obdržal mojstrovo milino, jasnost in mehkobo. Sodeloval je tudi Fattore, sem ter tja kaj Baviera in še kdo drugi.

Papež, ki je bil zelo zadovoljen z ložami in je zato Rafaela bogato nagradil, je o vsem tem izvedel in mu nekega dne, kakor bi bil užaljen, rekel:

»In vendar me nisi slušal, Rafael! Za zasluženó kazen sedi tja, poišči svinčnik in me portretiraj takega, kakršén sem!«

Rafael si ni dal dvakrat reči, sedel je, vzel list papirja in konček oglja, ki ga je imel vedno v žepu, in skiciral papeža in njegova družabnika, to je kardinala Rossija in kardinala Julija Medici. Potem je s skico odšel.

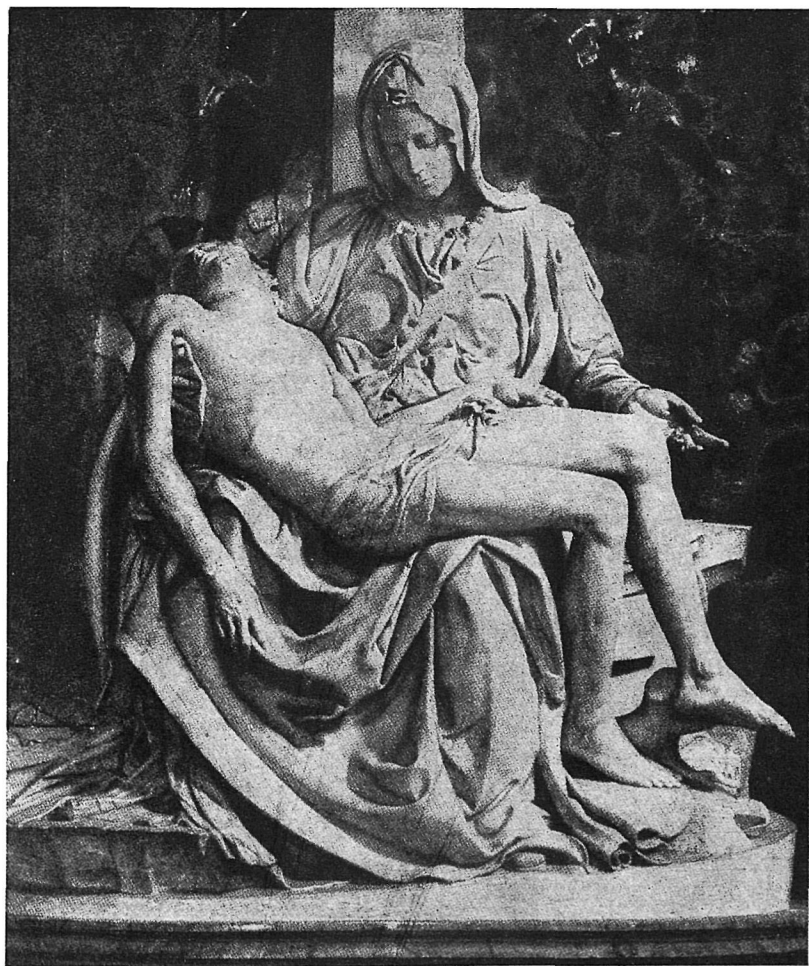
»Hitro!« je zaklical za njim papež.

»Jutri!« mu je hotel odgovoriti Rafael, a ni nič rekel.

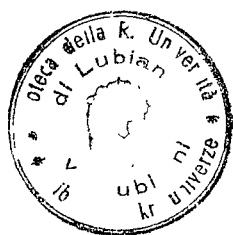
In se je vrnil domov in se vrgel na posteljo. Bil je utrujen. Vendar papežev portret je izdelal — česa pač ni? — in so rekli, da je prava umetnina, kar je tudi res bil.

Veleumetnine so bile tudi freske, Galateja in bajka o Amorju in psihi, ki jih je ob Giulijeve pomoči dovršil v ložah Chigijeve palače.

Pri teh motivih iz poganske starodavnosti sta mu mnogo pomagala Bibbiena ali Castiglione, ki je v službi svojega gospoda urbinskega vojvoda odšel iz Rima, a si je z Rafaelom stalno in prisrčno dopisoval. Eno Rafaelovo pismo grofu je ohranjeno in je umestno, da ga tu podamo.

Sl. 14. — Michelangelo, Pietà v cerkvi sv. Petra v Rimu
(1497—1500)

Rim, poletje 1514.

Gospod grof,

Po zaslugi Vašega blagorodja sem napravil različne osnutke, ki ugajajo vsem, ako se mi ne laskajo. Sam pa nisem zadovoljen, ker se bojim, da Vam ne bodo všeč. Pošiljam Vam jih pa si katerega izberite, ako bi se Vam zdel upoštevanja vreden.

Njegova Svetost me je spet počastila in mi naložila težko breme, namreč zgradbo Sv. Petra. Upam, da ne bom omagal, zlasti ker model, ki sem ga napravil, ugaja Nj. Sv. in so ga pohvalili tudi mnogi odlični možje. A jaz se dvigam s svojo mislijo vse više. Rad bi našel tisto lepo obliko antičnih stavb, a ne vem, če ne bo moj polet kakor Ikarov.

Vitruvius mi je zelo mnogo pojasnil, a ne toliko, da bi zadostovalo. Ob Galateji bi se kar prevzel kot velik mojster, če bi bilo polovico tega res, kar mi piše Vaše blagorodje, a v Vaših besedah je le ljubezen, ki mi jo izkazujete. Rečem Vam, da bi za slikanje lepotic moral videti še lepše, a bi moralo biti z menoj Vaše blagorodje, da bi bila izbira najlepša. Ker pa manjka dobrih svetovalcev in lepih žensk, se ravnam samo po kaki ideji, ki mi šine v glavo. Če vsebuje kako umetniško vrednoto, ne vem; trudim se, da bi jo imela. Priporočam se Vašemu blagorodju.

Iz tega pisma se vidi, kako je Rafael zajemal iz Castiglionove humanistične kulture, a tudi iz sebe, »iz kake svoje ideje«.

Ta čas je v veliko Rafaelovo žalost umrl Bramante. Pogreba, ki je bil po papeževi želji veličasten, so se udeležili vsi rimski umetniki. Rafael, ki je bil njegov so-

rodnik in mu je moral biti hvaležen, je iskreno jokal. Kmalu potem je umrl tudi fra Giocondo, ki je bil že tri in osemdeset let star, oba San Galla in Peruzzi pa so odšli iz Rima.

Stari so odhajali, ostajali in prihajali pa so mladi in Rafael je mislil, da bi se — oženil. Poglejmo pismo, ki ga je slikar pisal že staremu stricu Simonu v Urbino, ko mu je izbral neko dobro partijo.

Predragi stric, Rim, 1. julija 1514.

Vaše pismo sem prejel in sem vesel, ko vidim, da niste hudi name, čeprav ste težko čakali odgovora. Pomislite pa, da je sitno pisati, ako človek nima kaj. Danes pa je toliko važnega, da Vam lahko takoj odgovorim.

Predvsem glede ženitve. Kar se tiče tiste, ki ste mi jo izbrali, Vam povem, da sem zadovoljen in hvalim Boga, ker nisem vzel ne nje ne katere druge. Glede tega sem bil bolj pameten ko Vi, ki ste mi jo hoteli dati za ženo. Prepričan sem, da uvidevate zdaj tudi Vi, da bi sicer ne bil dosegel tega, kar sem. V Rimu imam že za 3000 dukatov imovine in še 300 dukatov dohodkov. Poleg tega me je postavil naš gospod Nj. Sv., da vodim dela pri cerkvi sv. Petra s 300 zlatih dukatov plače, ki se mi ne zniža, dokler bom živel. In to še ni vse.

Tudi moje slike mi dobro plačajo, kar je tukaj nekaj.

In še to: slike za neko drugo Stanzo, kjer sem začel z delom, mi vržejo 1200 zlatih dukatov. Tako, dragi stric, delam čast ne samo Vam, temveč tudi drugim sorodnikom in domovini.

Vedno se Vas spominjam s prisrčno ljubeznijo in ko slišim, da Vas kdo omeni, se mi zdi, kot bi imenovali mojega očeta. Ne pritožujte se torej, če Vam pogosteje ne pišem, ko bi se moral jaz pritoževati nad Vami, ker imate po ves dan pero v roki, a mi pišete le vsakih šest mesecev. Kljub temu nisem nejevoljen, kakor boste po krivici Vi name.

Prešel sem z ženitvene zadeve, a da se povrnem k nji, Vam povem, da mi hoče dati kardinal pri S. Maria in Portico neko svojo sorodnico. Njegovi prevzvišenosti sem obljubil, ako pristanete na to tudi Vi in stric duhovnik. Dane besede ne morem oporeči in tako smo tik pred poroko, o kateri Vam bom takoj poročal. Ne vznemirjajte se torej, ako se to vse lepo izteče, sicer pa se bom v vsem tako ravnal, kakor boste Vi želeli. In vedite, če se Francesco Buffa dobro oženi, se tudi jaz, ker dobim tu v Rimu lepo gospodično dobrega slovesa iz ugledne družine, ki bo imela, kot so mi povedali, 3000 skudov dote; in 100 skudov je v Rimu več vredno ko 200 skudov v Urbinu, o čemer ste lahko prepričani.

Kar se tiče mojega bivanja v Rimu, ne morem delj časa kam daleč od tod, ker sem prevzel s svojim delom pri Svetem Petru Bramantejevo mesto. Sicer pa, kateri kraj je važnejši ko Rim? In katera zgradba je pomembnejša ko Sv. Peter, ki je poglavitna cerkev sveta? In je tudi največja, kar sem jih kdaj videl, in bo stala več ko milijon zlata. Papež je določil 60.000 dukatov letno za delo in ne misli na nič drugega. V pomoč pri mojem delu mi je dodal nekega zelo modrega meniha, ki je najmanj osemdeset let star in gotovo ne bo več dolgo živel. Izbral mi je tega tovariša z velikim slovesom, da pri njem kaj pridobim in

se naučim in izpopolnim v umetnosti arhitekture, ako ima o njej kake posebne tajnosti.

Ta moj tovariš se imenuje fra Giocondo. Papež naju kliče vsak dan k sebi in se pogovarja z nama o delu.

Prosim Vas, pojdite k vojvodu in vojvodinji in povejte jima vse, kar sem Vam sporočil. Prepričan sem, da bosta z veseljem poslušala, kako si njun podanik pridobiva čast in sloves.

Priporočite me Njunima Visokostima, kot se jaz vedno Vam priporočam. Pozdravite vse sorodnike in prijatelje, zlasti Ridolfa, ki mi je tako zvest in dober prijatelj.

Vaš

Rafael, slikar v Rimu.

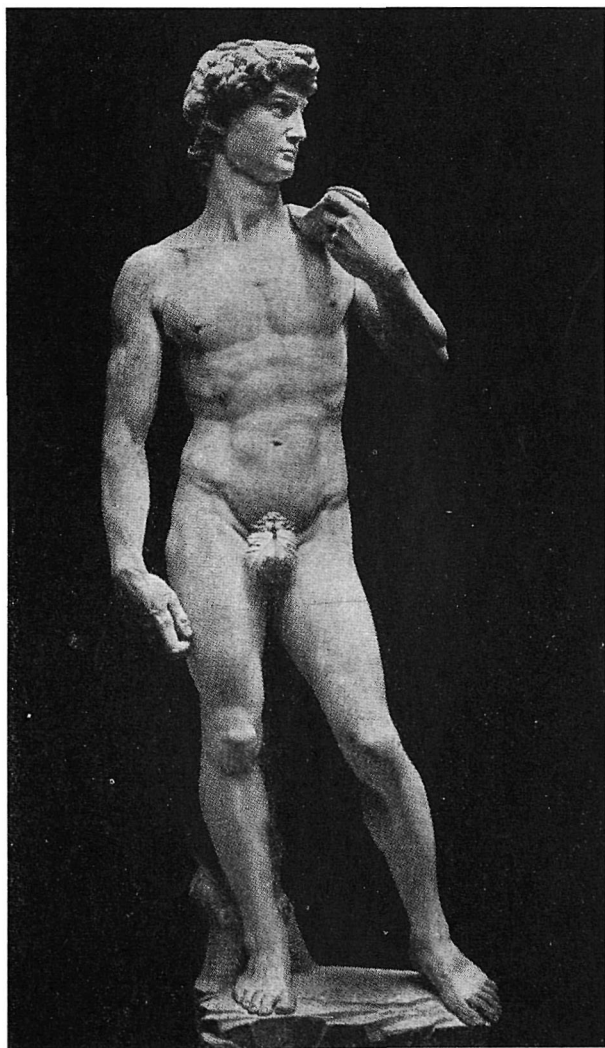
Tudi kardinal Bibbiena mu je nameraval dati za ženo svojo nečakinjo Marijo, ki je kmalu umrla, a Rafael se je branil, bodisi da tedaj ni mislil na poroko, bodisi da mu ponujana ni bila všeč.

Leon X., ki je bil vedno o vsem poučen, ga je nekega dne poklical k sebi in mu med štirimi očmi rekel:

»Premisli vse dobro, Rafael, zakaj nameravamo ti dati kardinalski klobuk!«

Rafael — kardinal? Danes bi se nam zdelo smešno, a v tistih časih, ko se je zgodilo še marsikaj hujšega, bi bilo tako imenovanje nekaj običajnega.

Nato se je lotil zopet neutrudno dela. Navedli bi lahko seznam številnih njegovih zadnjih del, a bi bilo prepusto. Mimogrede naj omenimo samo nekatera, ki so nastala v tem času. Razen papeževih »Lož« in fresk v Chigijevi palači, Leonovega in Bibbienovega portreta so iz te dobe še dve izredno lepi Madonni, in sicer Madonna sv. Siksta

Sl. 15. — Michelangelo, David, kip v Firenci
(1501—1503)

in Sveta družina, dalje Dama s tenčico, ki je tudi v palači Pitti in mislijo o njej, da je bila dekle, s katero se je mislil poročiti. V palači Pitti je tudi slovita »Sedeča Madonna« (Madonna della Seggiola), ki je kljub svoji mističnosti le preprosta podeželska mati s svojim sinčkom v naročju; tako ali tako, priznana prvovrstna umetnina je. Za samostan Monte Oliveto v Palermu je bila Mati bolečin (Madonna dello spasimo), ki jo je med prevozom zajel na morju vihar in jo čudežno zanesel v Genovo, od koder je prišla v Palermo.

Ker ga je Bibbiena neprestano dregal, se je končno vdal in mu poslikal kopalnico z ljubkimi življenjskimi prizori, s katerimi je bil veseli kardinal nadvse zadovoljen.

Naposled se je ubogi Rafael lotil svojega zadnjega in najslavnejšega dela, velike podobe »Spremenjenje na gori Tabor«, ki jo je naročil kardinal Giulio dei Medici in so jo potem postavili v cerkev sv. Petra na Montoriju. Za to delo je bila domenjena nagrada 655 ducatov iz državne zakladnice, katerih pa Rafael ni mogel dvigniti, ker ga je prehitela smrt. Nekaj — 224 ducatov — je izterjal Giulio Romano, katerega je postavil s Fattorejem in nekaterimi drugimi Rafael za svojega dediča.

Mnogi menijo, da je Spremenjenje na gori Tabor najlepše in najslavnejše delo božanskega slikarja. Po pravici se more ob tej podobi reči, da je dosegel z njo popolnost. Kristusovo spreminjenje je eden tistih redkih čudežev, katerih človeški čopič ni mogel nikdar izraziti in upodobiti. Ob vznožju vzvišenega Kristusovega lika je Rafael prikazal dvanajst apostolov, ki stojijo, kleče ali sedijo, sočustvujoč z nekim obsedencem, ki ga hudi duh tako muči in trpinči, da se revež ves zvija in preteguje in krči in zavija oči in odpira usta, da bi izkričal svoj strah, svoje bolečine in svoj obup. Neki starec ga drži

pokonci in, obrnjen k apostolom, dviga obrvi, grbanči čelo in izraža obenem sočutje in upanje, moč in strah. Okoli nesrečnika je še več oseb, med njimi nekaj žensk. Ena izmed njih kleči, iztega roke proti obsedencu, a gleda apostole, kakor bi jim ga kazala. Strokovnjaki sodijo, da je figura te žene na podobi najboljša, to se pravi: najlepša med lepimi, katerih je na sliki toliko in toliko.

Rafaela je prehitela bolezen in potem smrt in ni mogel dati temu čudovitemu delu zadnjih potez. Z utripajočim srcem in s trepetajočimi rokami je to opravil Giulio Romano, njegov najboljši in najljubši učenec, in delo je bilo dovršeno.

Rafaelovo smrt so različno tolmačili, češ da ga je izčrpalo neprestano delo, da je bil prešibek, da je neredno živel itd. itd. V resnici se zdi, da je umrl za pljučnico. Vreme tiste pomladi 1520 je bilo viharo in nenavadno, menjala sta se severnik in večernik, toplo in mrzlo, oblačno in jasno.

Če je zima, kakor je rekel nekdo, dolga bolezen, je pomlad hitro ozdravljenje, zlasti v Rimu bolj ko kje drugje. Res so okna in verande že odpirali, ljudje so veseli hiteli na prosto, ženski svet je zračil svoje pisano blago, gospôda pa se je začela spet po svoje zabavati in veseliti.

Najbolj se je uveljavljal Agostino Chigi s svojo običajno potratnostjo in razkošnostjo. V svoje lože in na svoje terase je vabil barone, dame, plemiče, skratka vse prijatelje, ki jih je imel v Rimu. Med njimi je bil vedno tudi Rafael.

»Mojster, vi ste najsijajnejši okras moje hiše,« mu je rekal veliki meceni.

Rafael je tako laskanje zavračal in se smehljajal.

Ko je bil nekega popoldne spet pri Chigiju, je prišel papežev sel, ki ga je že dve uri iskal. Papež je pač hotel, da bi se takoj zglasil pri njem.

»Mojster, nosilnico vam dam pripraviti,« je dejal Chigi.

»Kaj?!« je vzkliknil Rafael in urno vstal. »Še kaj?! Takoj grem in, se razume, peš!«

»Kaj neki hoče papež?« je vprašal Chigi.

»Bo že kaj glede Sv. Petra,« je odvrnil slikar. »Odkar me je Njegova Svetost imenovala za upravitelja pri zgradbi cerkve in rimskih starin, nimam več minute miru. Zbogom!«

»Ne zbogom, temveč na svidenje!« mu je zaklical Chigi in mu dal roko.

Rafael je odšel zaskrbljen iz palače, ker je poznal papeževo nepotrpežljivost. Skoraj tekkel je po strmih ulicah in čez trge, kjer je sonce že kar pripekalo, in je končno prepoten in zasopel prispel v Vatikan.

Šel je skozi dolgo vrsto dvoran, kjer so se mu klanjali in ga pozdravljali, in naposled le prišel v čakalnico.

Tedaj je slučajno vstopil Bibbiena, se mu nasmehnil, ga prijel za roko in vedel s seboj.

»Kaj pa bo?« je vprašal Rafael, snel čepico in si brisal pot, ki mu je lil po čelu.

»Njegova Svetost vas hoče videti,« je odvrnil Bibbiena in ga odvedel.

Papež Leon je sedel na prepihu med vrati in oknom na trg. Kratkočasilo ga je, ko je gledal tam spodaj hiteče ljudi, in pihanje, ki je prihajalo iz hladnih, senčnih in nekoliko vlažnih sob Vatikana, mu je delo dobro. Ko je zagledal Rafaela, se je nasmehnil in mu dal z roko znamenje, naj stopi bliže in se usede.

Rafael je storil tako, a kmalu nato je začutil, kako ga pôt po hrbtu v prepihu mrazi. Ko je po dolgem pogovoru s papežem odšel, je čutil, da se je prehladil. Tresla ga je mrzlica. Bled in otožen je prišel domov in obhajale so ga čudne slutnje.

»Kaj vam je?« ga je takoj vprašal Giulio Romano.

»Zdaj bomo večerjali,« je rekel Fattore.

»Večerjajte, jaz se uležem,« je odgovoril Rafael.

»O, kaj naj to pomeni?« je vprašal Baviera in se namrdnil.

Rafael ni odgovoril. Spravil se je pod odejo in se ves tresel. Giulio se je vznemirjen sukal okoli postelje, a ga je odgnal. Nič in nikogar ni hotel in je ukazal služkinji, naj ugasi luč in tudi odide. Giulio Romano ni večerjal in je vsako toliko pogledal pri vratih v sobo. Rafael mu je pozneje pomignil in ga poklical k postelji.

»Slabo se počutim,« je težko sopeč tiho povedal.

»Kaj vam pa je?« je vprašal zaskrbljen Giulio, mu položil roko na čelo in jo vso vročo odmaknil, nakar se je sklonil in rekel: »Ali naj pokličem zdravnika?«

»Jutri,« mu je odgovoril.

»In zdaj, kaj bi radi?«

»Kozarec vode.«

Ko je dobil vodo, jo je na požirek izpil in se nato spet vznak ulegel. Giulio je ob vznožju postelje sedel na skrinjo, v kateri so imeli obleko, in je ob njem prebedel vso noč.

Zjutraj je za spoznanje odprl oknice, pogledal Rafaela, ki je spal, težko dihal in mu je obraz žareče rdel. Brž je šel iz sobe, poiskal Fattoreja in Baviera, vajence in postrežnice in poslal eno izmed njih po zdravnika, ki je prišel in puščal bolniku kri.

To je bil začetek konca.

Vest o Rafaelovi bolezni se je takoj razširila po Rimu. Giulio je postavil Baviera k vratom in mu naročil, naj nikomur ne odpre, tudi papežu ne. Prestrašeni Baviera pa je večkrat odšel od vrat in stopil v sobo. Fattore je bil ko zmešan in hodil iz sobe v kuhinjo in iz kuhinje v sobo. Večkrat je srečal Giulija, ki ni izgubil glave, a bil ob pogum, in ga ihtoč ogovarjal:

»O, Giulio!«

In Giulio je vzdihal in dvigal roke k nebu.

Rafael je medtem izgubljal zadnje moči in zavest. Široko je razpiral svoje velike oči, ki so se zdele še večje, in kakor izgubljeno gledal oba tovariša. Zdravnik ni bil kaj prida in mladeniča bi ga najrajši zadavila. Poslala sta po duhovnika, da bi bolnika previdel, potem pa sta še tri dni čula ob njem. Vsak s svoje strani sta ga držala za roko, dokler nista nekega jutra začutila, da so njegove roke oledenele: Rafael je zahropel in ni ga bilo več...

»Mojster!« sta reveža vzkriknila.

Prihitele so postrežnice, prihitelj Baviera, ki je zmedeno pogledal in so se mu ulile solze. Vsi so jokali, Fattore se je bál po glavi, služkinje pa so se razgubile na ulico.

»Umr! je!« so klicale ljudem, ki so šli mimo.

V nekaj urah je že ves Rim vedel za žalostno novico.

Bilo je na veliki petek 1520, prav isti dan, ko se je pred sedemintridesetimi leti tam gori v malem, vetrovnem Urbinu rodil Rafael.

Ko so obvestili papeža, ni hotel verjeti. Vstal je osupel in momljal in se odpravil in polovica dvora ga je spremljala. Giulio, Fattore in Baviera so ravno postavljali na steno nad zglavjem podobo »Spremenjenja«, ki jo je imel Rafael v delu in je ni mogel dokončati. Ko so prišli do Rafaelove hiše, je papež resnega obraza vstopil. Vsi

so se umaknili in ob popolni tihoti se je slehernemu, ki je videl ta prizor, trgalo srce, piše Vasari.

Ob vходу in povsod v hiši se je gnetlo ljudi. Poleg vseh rimskih umetnikov so prihajali plemiči, gospôda, možje, žene, otroci in preprosto ljudstvo.

Papež se je približal postelji, se ustavil ob vznožju in negibno in tiho dolgo časa gledal nežnega mrliča. Zdaj pa zdaj je dvignil roko, kakor bi hotel preko čela, a je šel preko oči, ki so se mu solzile.

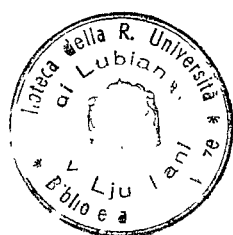
Ko je blagoslovil truplo in je odhajal, so ga slišali, da je šepetal:

»Ora pro nobis!«

MEREŽKOVSKIJ
MICHELANGELO

Sl. 16. — Michelangelo, Mojzes, kip na nagrobniku papeža Julija II.
v cerkvi S. Pietro in vincoli v Rimu (okr. 1515—1516)

S hvaležnostjo v srcu se vedno spominjam tistih časov, ko sem ob motnosivih valovih Arna, poln nemirnih sanj, begal po tvojih galerijah, o Firenze! Nemo so me gledali kipi, ko sem se jim bližal s spoštljivim korakom in so zidovi tvojih palač tiho sanjali. Po vdolbinah so v kamenitem krogu kakor živi stali marmornati možje.

Tu je bil slavohlepni Cellini, podsmehljivi Boccaccio, zasmehovalec kraljevske prijaznosti Macchiavelli, lik nežne Petrarkove glave in tisti, ki je velik izšel iz mučilišča Pekla, in tisti, ki je že za življenja dosegel plačilo slave — da Vinci, sam zase že čudo, ker je hotel doumeti vsa čuda in najti vsemu razlog, začetek in konec ter je spominjal na stare čarovnike. Kako sem bil, sramežljivi mladencič, srečen, da sem smel biti mimogrede njihov gost! Ko sem hodil po prahu svetih kamenitih plošč, sem jih gledal kakor šolar, ki gleda ves vznemirjen in s čudnim strahom svoje modre učitelje. Bili so strogi, bledi, brez strasti, božansko veliki in obdani z večno lepoto onih, ki vse znajo.

Izmed vseh teh davnih mož se je mojemu srcu najbolj prikupil tisti, ki je vse spoznal: veselje, stisko in lepoto, nakar je zamišljen nagnil glavo in gleda zdaj utrujen in z grozo svet okoli sebe. Žalost s tesnobno mislijo na težke udarce življenja, kakršnega še nisem videl, ga je prevzela. Na uvele ustnice mu je legel izraz grenkobe, ki je kakor očitane, presegajoče sleherni žalost. Vzrok: rodna zemlja ga je zavrгла. V žilavih rokah, s katerimi si ustvarjal življenje, v grdih gubah, v silnem zgibu ramen

in v namrščenih tvojih obrvih sem videl upornost tvojega dela, Buonarotti, tvoj gnev, tvojo dušo, veliki stvaritelj vizij. Potrt in nejevoljen, ko si videl, da je tvoje delo zaman, besno preganjan zaradi ljudske neumnosti, nisi poznal miru. S svojo trdno voljo si bil neuklonljiv, mrk in osamljen ter trgal iz mraka svet za svetom.

Vendar se v gigantskih kipih tvojega dela ni nikdar utelesila veličastnost tvojih sanj. Ker si nad vse cenil lepoto, neskončno lepoto, ti je ostalo delo tu in tam nedokončano. Ko si z dletom udarjal v odporni kamen, tedaj si šele začutil strast in vse svoje življenje se nisi utrudil. In doživel si mnogo trenutkov, ko se je navdušenje spremenilo v obup. Vedno si hotel, da bi dosegel, kar je bilo nemogoče. Ob tvojem delu more človek razbrati meje človeškega trpljenja. Spoznal si, kako usoda stalno zasleduje hudobne in dobre, občutil mir — plod velikega dela, taval v brezupnosti, padal h Kristusovim nogam in zametal sladko prevaro zemeljske ljubezni. Preklel si umetnost in ko si v svoji bridkosti nejeverno izzival Boga, je tvoj duh občutil temno praznoto. Bog te ni utolažil v tvoji žalosti, ni je umiril, pri ljudeh pa nisi hotel iskati pomoči: — tvoje ustnice so ponosno utihnile, onemele za vedno. Nisi se več boril in ne prosil, temveč osamel in utrjen v boli ter v nič več ne verujoč, polagoma umiral.

In tako si pred menoj ko grozen demon in velikan, ki ni klonil pred usodo, in tvoja nagnjena glava izraža kljubovanje in mirno, globoko in brezupno drznost.

Pred starodavno, še vedno nedograjeno baziliko svetega Petra v Rimu je bila spomladi leta 1506. polovica trga pokrita z ogromnimi skalami kararskega marmorja, ki se je lesketal v soncu kakor beli zameti pravkar padlega snega. Vsak dan so prihajale po morju do Ostije nove ladje, naložene z marmorjem, in plule od tod po Tiberi do rimske luke, da izkrcajo tovor. Skladi skal so segali do cerkve svete Katarine in še od nje do ozkega prehoda, ki vodi iz vatikanskih palač do Angelskega gradu. Od zore do mraka so škripala kolesa težkih tovornih voz, v katere so bili vpreženi biki in bivoli, ki so jih vozniki glasno poganjali, vmes pa so odmevala kladiiva klesarjev.

Že od nekdanj radovedni in nenavadnih novic željni Rimljani so se v gručinah zbirali v Borghu, da se nagledajo lepih priprav. V mestu se je marsikaj govorilo, a najverjetnejše je bilo, da je novi papež Julij II. naročil florentinskemu kiparju in graditelju Michelangelu Bounarottiju, naj mu zgradi veličastno grobnico, s kakršno se niso mogli ponašati ne cesarji in ne veliki vojskovodje starega veka. Na vrhu tronadstropnega mavzoleja, obdanega s kariatidami, alegorijami vseh umetnosti in znanosti, z marmornimi velikani in kolosi, med katerimi naj bi sedel kot dvorogi demon dolgolasi orjak Mojzes, hoteč v svetem srdcu razbiti plošči z zapovedmi, bi pa stala dva kipa: ogromna Kybela, boginja zemlje, objokujoča smrt papeževo, in Urania, vladarica neba, vesela, da se je preselil na boljši

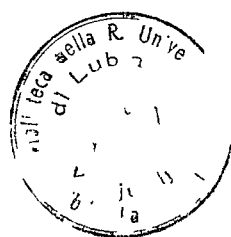
svet. Ti dve naj bi držali Julijev sarkofag. Bogaboječim ljudem se je zdel ta načrt nedopusten, celo bogoskrunski. Poganski boginji naj bi nosili na rokah krsto Kristusovega namestnika, ki je služabnik tistega Boga, ki se je ponižal in rodil kot siromak na slami v hlevcu, da bi pozneje oznanjal ljudem ljubezen do siromakov! Stara bazilika sv. Petra, častitljiva svetinja krščanskega sveta, je bila za novo grobnico premajhna in pretesna. Ker je naméruval Julij zgraditi novo, prostornejšo in veličastnejšo, ni pomišljal in je dal porušiti tisočletne stene tega svetišča, zgrajenega že v časih cesarja Konstantina. To delo je poveril svojemu ljubljencu za vse uporabljivemu večjemu in spretnemu graditelju Bramanteju iz Urbina, ki je bil arhitekt na dvoru Lodovica Mora.

Ko je nekoč neki star kampanjski kmet, ki že nekaj let ni bil v Rimu, stopil v cerkev sv. Petra, da bi pomolil, in je videl, kako je starodavno svetišče oskrunjeno in onečáščeno, ni mogel zadržati solz. Med plastjo okrušene malte, ómeta in zdrobljenega kamenja so ležali kosi razbitih porfirnih stebrov; grobovi davnih škofov Kristusove cerkve so bili odprti in veter je raznašal prah njihovih kosti; mozaike, dolgotrajno delo večših mojstrov, so razbijala kladiva najetih delavcev, da je bilo žalostno gledati na tenke, dragocene drobce, ki so se razsipali pod klesarskimi udarci. Bramanteju ni bilo ničesar žal, pred ničemer se ni ustavljal. Novi ljudje so polagali temelje novemu svetišču.

Ustrezajoč papeževi volji, je graditelj priganjal delavce, ki so morali ponoči ob baklah pripravljati malto in opeko in mazati s cementom kosce travertina, da bi čez dan pred Julijevimi očmi kakor kako čudo zrastle iz zemlje novi zidovi. Čudotvornemu graditelju ni bilo dosti

Sl. 17. — Michelangelo, del poslikanega stropa v Sikstinski kapeli v Vatikanu (1508—1512)

mar za trpežnost, samo da prevari svojega nepotrpežljivega gospodarja.

Kakor arhitekta, tako je priganjal papež tudi kiparja. Za cerkvijo svete Katarine so Rimljani drug drugemu kazali podzemeljski hodnik, ki je vodil iz Vatikana v Michelangelovo hišo in delavnico. Ne da bi ga kdo videl, je mogel Julij sleherni čas podnevi in ponoči priti k umetniku, se z njim sam razgovarjati in ga gledati, kako dela. Prelati in kardinali so zavidali tujcu, florentinskemu »vsiljivcu«, klesarju, ker mu je papež izkazoval tako naklonjenost.

Doklej mu jo ohrani? Michelangelo je imel nevarne nasprotnike: zviti Bramante ga je pri papežu opravljal in skušal ohladiti njegovo navdušenje za grobnico. Dosegel je, da je moral pustiti gradnjo cerkve stavbenik Giulliano di San Gallo, ki je poklical Bounarottija na rimski dvor. Za njim naj bi prišel na vrsto Michelangelo.

2

Bilo je v začetku meseca aprila nekega tihega sončnega jutra, kakršna so v Rimu, ko v mestu vse diši po svežosti okoliških polj in se dviga pod nebo pesem zvonov. Med belimi skalami marmorja sta sedela pri svojem delu dva klesarja in se pogovarjala. Starejši mož, Grillo, je bil iz mesteca Lavagna severno od Carrare, kjer je Michelangelo najel ladjarje in veslače, ki naj bi prevažali v Rim kamenje, drugi je bil pa še mladenič, ki se je imenoval Cioppoli in je bil klesar iz florentinskega predmestja Settignano.

»No, kakšno vino je pri botri Pipi?« je vprašal Grillo, zamahajoč s kladivom in mežikajoč z obrvmi, ki jih je uničilo sonce in marmorni prah.

»Da ti po pravici povem, kiselica. Botra Pipa meša kakor vse krčmarice. Ima pa tako slane ribice, hm, da te tako žeja, ako poješ le eno, da bi izpil vse, kar je v kaki samostanski kleti, in se ti zdi vsako vino dobro. Včeraj smo se ga napili, da se mi še danes moti v glavi. Tistega zgubo Ambrogija so za noge privlekli izpod klopi. Bilo je res veselo. Pojdi danes z menoj k botri Pipi; videl boš, kako boš zadovoljen!«

»Kam naj jaz, star človek?« je zavzdihnil Grillo. »Ti si mlad, prost in po glavi ti rojijo same vesele misli, meni pa trgajo srce skrbi. Doma v Lavagnu imam ženo in dve hčeri, ki sta že za možitev. Morda sta brez mene že od gladu umrli ali šli po svetu beračit, ako se ni, Bog ne daj, kaj hujšega zgodilo. Kako daleč je do greha mladim dekletom? Ej, res, najrajši bi čimprej odšel domov. Zakaj nas le držijo tukaj? Da bi nam vsaj zasluženi denar redno izplačevali...«

»Denarja, prijatelj, ne dobiš tako kmalu. Zdaj ima gospod malo denarja in Bog ve, kdaj ga bo sploh imel.«

Grillov drobni, shujšani in kakor pečeno jabolko nagubani obraz se je podaljšal in pomežiknil je z rdečimi trepalnicami.

»Kaj, kaj, Ciapolli? Sveti Jurij nas obvaruj take nesreče! Mi smo siromašni ljudje, najeti po dogovoru. Messer Michelangelo je dober in pošten, on nas ne bo prevaral...«

»On nas ne bo prevaral, njega so pa, a znano ti je, Grillo, da se zaradi papeža ne moremo pri nikomer pritožiti.«

»Saj ima vendar papež našega gospodarja rad. Slišal sem, da mu je dal že vnaprej tisoč skudov.«

»Kar mu je dal, je že potrosil, več mu pa ne da...«

»Povej mi no, Cioppoli, prosim te, kaj se je zgodilo. Ti poznaš bolje kakor jaz tukajšnje razmere.«

»Slabo je, Grillo. Črna mačka je šla čez pot med papežem in Michelangelom.«

»Kdo ju je sprl?«

»Graditelj cerkve, Bramante. Veš, to ti je velik gospod, debel je in plešast, v svilenih oblekah jaha na belem mezgu in darežljiv je, nikdar ne da za napitnino izpod solda...«

»Vem, vem, ni dolgo tega, kar mi je na ulici vrgel srebrn novец, ker sem se mu globoko priklonil.«

»No, vidiš! Spreten človek je in pretkan. In veš, prav ta koplje jamo našemu gospodarju.«

»A zakaj ga ne more?«

Cioppoli je za trenutek zaustavil kladivo in se skrivnostno nagnil tovarišu do ušesa.

»Zato ga ne mara, dragi moj, ker gre za neko umazanijo. Bramante ima glavo na pravem mestu. On je darežljiv in razsipen gospod. Take gostije prireja, kakor bi bil kak vojvoda, zato pa potrebuje vedno denarja. Zadolžen je pri vseh židih, a nima navade, da bi grel doma dukate. Papeža vara in mu prazni blagajno. Stavbe, ki jih gradi, niso trpežne in ljudje pravijo, da so čez deset let zidovi njegovih zgradb polni razpok. Papež ga je neznansko vesel, ker hitro gradi. Res, hitro dela, a nemarno, vse na pesku. Messer Michelangelo ga je popolnoma spregledal in pozna vse njegove pretkanosti. Michelangelo je resnicoljuben in nepodkupljiv. Bramante se boji, da ga ne bi naš gospodar izdal in postavil na suho, zato besediči papežu in ga prepričuje, da je slabo graditi si že za življenje grobnico, ker je, kakor bi si kdo sam sebi napovedoval smrt. In papež se je skesal, grobnica mu ni več všeč in zato ne da več denarja. Najeli so klesarje, ladjarje, navozili celo goro marmorja, zvarili kašo, kdo pa jo poje, — sam

Bog ve!... Mislim, prijatelj Grillo, da se ne boš še tako kmalu vrnil v Lavagno...«

»Tiše, tiše, Cioppoli, gospodar gre!«

In spet sta krepko poprijela za kladivo.

3

Med množico tesarjev, ladjarjev in klesarjev, ki so se prepirali, kričali, se drli z vprašanji, tiščali pod nos račune, očitali, kleli in zahtevali denar, je prišel v stari zaprašeni obleki iz črnega baržuna mož skaženega in mrkega obraza.

»Kakor vam drago, messer,« je govoril eden izmed prvih delavcev, »toda mi ne moremo več čakati. Najeli ste nas kot poštene ljudi, pa nas blagovolite tudi plačati.«

»Ako Njegova Svetost...« je skušal odgovoriti mož, ki ga je obdajala množica.

»Mi nimamo nič opraviti z Njegovo Svetostjo, temveč z vami, messer.«

»Saj sem vam obljubil...«

»Obljube človeka ne nasitijo. Nismo prišli po obljube, temveč po denar. Kaj, ali naj umremo gladu?«

»Brez zamere, signore,« so prosili žalostni glasovi, »pošteno smo vam služili, ne bodite trdi, usmilit se nas!«

»Poslušajte, dajem vam zadnjo svojo besedo in ta drži. Počakajte do jutri! K papežu pojdem in če vam on ne plača, vam izplačam sam iz svojega do zadnjega solda. Ne bojte se, pri meni ne boste nič izgubili. Najel sem vas in vas plačam, pa da bi moral zapisati dušo in telo hudiču!«

Ko je to rekel, se je obrnil in šel proti svoji hiši med skalami marmorja po ozki poti, pokriti z belimi odpadki, ki so škripali pod nogami kakor zmrzel sneg.

Bil je to mož z nekaj nad trideset let, manjši ko srednje postave, a močnega in koščenega telesa. Njegova glava je bila kakor glava kakega velikana, brada redka, črna in trda, lasje prav taki, spodnja ustnica je izražala nekak mrk prezir, okoli nelepkih ust so se stekale težke gube, ki jih je povzročilo trpljenje; pod majhnimi, redkimi obrvmi so njegove hladne, široko odprte oči s svojim težkim, nezaupnim pogledom odbijale one, ki so z njim govorili. Posebno ga je kazil pohabljeni nos. Še kot dečku v Firenzi mu je razbil nosno kost slikar Torrigiani, ki je bil divjaško grob človek. Bilo je v nekem prepiru, ki je nastal, ko ga je Buonarotti dražil. Tako je ostal umetnik vse življenje okvarjen, česar se je zavedal in je zaradi tega tudi trpel.

Ko je prišel Michelangelo do vrat svoje hiše za cerkvijo svete Katarine, je potrkal. Odprla mu je stara postrežnica perica z zavihanimi rokavi in s spodrecanim krilom.

»Ali je bil tu sel blagajnikov?« je vprašal starko.

»Ni ga bilo. Prišli so dninarji in hoteli denar. Kričali so in zmerjali, da sem jih stežka odpravila.«

V hiši je dišalo po prismojenem olju. Kuhalo se je kosilo za delavce, tesarje in klesarje, ki jih je bil najel v Firenzi.

Ko je stopil v svojo delavnico, je mrko in nejevoljno pogledal v veliko sobo, napolnjeno s posteljami, s preprosto opravo, s potrebščinami in orodjem delavcev, ki so živeli v hiši. Zdaj so mu vsi ti ljudje ostali na vratu in ne ve, kaj bi z njimi.

V delavnici je bilo tiho in svetlo. Ko je začutil prijetni vzduh vlažne glin in marmornega prahu, je olajšano zadihal. Za lesenimi lestvami so se belili neobdelani veliki kosi marmorja, a umetnikovo oko je že videlo v njih

skrite obraze. Vzel je dleto in udaril nekajkrat po marmorju.

Delo mu ni prineslo pozabe, srce mu je ostalo nemirno. Stopil je z odra in se vrnil k mizi. Začel je pregledovati načrte in osnutke nesrečne grobnice. Postali so brezpomembni, ni jih več potreboval. Med njimi je našel droben list modrikastega papirja in na njem ljubavni madrigal, napisan ženi, ki je bila vse življenje zvesta drugemu, kakor je bil on njej. Naiven, sentimentalen naslov je bil vreden zaljubljenega mladega fanta. Glasil se je: »Delle cose divine se ne parla in campo azzuro — o nebeških stvareh se govori na sinjem polju...«

Ljube uboge vrstice, izgubljene med žalostnimi računi ladjarjev in tesarjev! Njegovo skaženo mrko lice je za trenutek spreletel smehljač, potem pa je pogledal skozi okno in po znani senci, ki jo je metala sosedna hiša na trg, je spoznal, da je sonce že prešlo poldan.

Takoj bi moral v palačo, ker ob tem času papež pokosi in bi ga gotovo našel. Ogledal si je svojo obleko. Bila je zamazana od dela, stara in prašna in na komolcih oguljena. Na prsih mu je nihal gumb. Toliko da ni odpadel, viseč le še na tenki niti. Postrežnica je vedno pozabila, da bi ga prišla. Ljudje so menili o mojstru, da je prevzetan in domišljav, v resnici pa je že ob najmanjši malenkosti zardel in se zmedel ko kak šolarček. Z grenkobo v srcu se je spomnil, kako je še nedavno prihajal k njemu v delavnico papež in se z njim prijateljski pogovarjal. Nič mu ni zameril, ker je bil v vsakdanji domači obleki. Vedno je nerad in z nekim odporom jemal iz omare svojo edino boljšo obleko iz bledomodre svile s prelepimi resami. Hitro je nato pobral osnutke, načrte in račune, ki jih je potreboval, in odšel že mrk in jezen proti palači tak, kakršen je bil: v svoji stari kamižoli.

Nedaleč od Belvedera je v svetlem, širokem stopnišču, ki ga je nedavno razkošno, a na hitro zgradil papežev ljubljeneec Bramante, srečal tega stavbenika sredi množice laskajočih spoštovalcev in prijateljev. Miren in zadovoljen in gotovo z lepo vsoto se je vračal arhitekt od papeža. Droben in ko deklica vitek paž je nosil za njim velike omote načrtov in osnutkov. Bramante je bil v dvorjanski obleki in se vedel ko dvorjan. Naborki njegove bogate obleke, njegov samozavestni, skoraj mladeniški nastop, pametni pogled njegovih živih oči, mehki sivi lasje, obrobljajoči široko, golo lobanjo in ravno čelo staroveškega modrijana Pitagora ali Arhimeda, so dajali lepemu starcu prijeten izraz vzvišene osebnosti. Z nekim mladim škofom je govoril o novi kobili, ki jo je kupil od turškega trgovca s konji Mustafe; bila je lepa žival, po kateri so se ozirali vsi rimski jahači. Nato se je obrnil k tovarišem in jih vabil na večerjo.

»Pravkar sem dobil jerebice iz Mugella, a pokusili boste, prijatelji, tudi naše dobro lombardsko vino — montebriantince, ki je prav tako dober kot najboljši korzičan...«

Bramante je opazil Buonarottija, ki se je vzpenjal po stopnišču. Z narejeno, nekoliko pretirano vljudnostjo je snel čepico in pozdravil mladega kiparja in tekmeца, ki mu je z zadržanim naklonom hladno odzdravil.

Michelangelo je šel nato po brezkončnih hodnikih in galerijah vatikanske palače. Prav v tem času so bili sprejemi in umetnik se je nehote čudil delom svojega tekmeца, lahki, kakor sen svetli, elegantni, a malo trajni gradnji. Videl je, da se bodo vsi ti zidovi že čez dvajset let zrušili, ako jih ne zaslonijo z oporniki. Povsod je zaudarjalo po vlagi novih štukatur in povsod so se dvigali leseni odri.

Pristopil je k vratom, pred katerimi je stal na straži vratar s kopjem in z lokom. Ker ga ni takoj spoznal, je vratar pozorno pogledal Buonarottija v obraz, se nato opravičil in ga spustil v notranje prostore.

4

Michelangelo je stopil v prostrano, polmračno dvorano, papeževo jedilnico. Na stropu so se lesketale v starem svojem zlatu Giottove freske. Po stenah so visele dragocene flandrijske preproge, arazzi, v pridušenih, nežnih in mehkih barvah, predstavljajoč poganske bajke — rop Evrope, Adonisovo smrt... Spodaj ob stenah so se vrstile klopi iz temnega lesa, ki je bil luskinasto izrezljan.

Papež je že pokosil in se je bavil s službenimi zadevami. Tajnik je bral depeše iz Bologne. Vladala je tišina. Kardinale in nekaj dvorjanov, sedečih za mizo, so se šepetaje pogovarjali. V soparnem ozračju je še dišalo po okusnih jedeh, ki so jih imeli pri kosilu. Na ceremoniarjevo znamenje so slugi prihajali in odhajali, neslišno švigajoč kakor sence. Dvorni telesni zdravnik je držal v roki stekleničico zdravila in previdno štel kapljice v čašo vina, pripravljenega za papeža. Ob vznožju Njegove Svetosti je sedel na zlato vezeni blazini čuden mladeček nenavadne lepote. Ne burkež ne plemič ni bil. Oblečen je bil še napol po deško, imel dolge, svetle lase in lepe, lokave oči, iz katerih je sijala sama nežnost. Da ne bi motil uradnega čitanja, je malomarno in tiho prebiral strune svoje lutnje. To je bil Accorazio, posebni ljubljeneček starega papeža, njegov sedemnajstletni Ganimed, točaj, ki je pri svojem gospodarju vse dosegel.

Sončni žarek se je igral po mizi, se lomil v kristalni čaši, v kateri je bilo še nekaj vina, se odbijal od majolike,

se dotikal srebrnobeke Julijeve brade, ki se je močno odražala na škrlatnem baržunu njegove pelerine, in se lesketal v velikem rubinu prstana na uveli, blede starčevski roki. Papež je sedel nekoliko sključen, opirajoč se z laktmi na držaja stolice, odmaknjene od mize. Golo lobanjo mu je pokrivala na čelo potisnjena baržunasta čepica, ki je bila tudi temnordeče barve kakor pelerina. Težave in bolečine so zapustile na shujšanem obrazu svoje sledove. Tenke ustnice so pa bile še vedno stisnjene v izraz nezmagljive trdoživosti in ukoreninjene navade samozavestnega vladanja in pod namrščenimi obrvmi je v globokih očesnih jamah plamtel ogenj volje, katere niso premagali ne krivice ne grehi ne bridkosti. Pogled teh oči, ko so vžžarele v srdu, je bil grozen.

Michelangelo je stopil v jedilnico. Tajnik je pravkar prečital depešo iz Bologne. Ko je Julij ugledal Buonarrotija, ga je mimogrede ošvignil s hitrim, nemirnim in trudnim pogledom. Umetnik je razumel, da je prišel ob nepravem času. Nikogar ni ogovoril, sam in ponosen je stal ob oknu kot prosilec, čakajoč, da pride na vrsto.

K papežu je pristopil uren, debel, ko krogla obel in klepetav starec z umazanimi rokami. Bil je dvorni zlatarski mojster. Govoril je o nakupu draguljev za okras križa, katerega je Julij pred nedavnim naročil za oltar Sikstinske kapele.

Ne poslušajoč ga, je papež zaprl utrujene veke. Draguljar je prenehal, ker je mislil, da je papež zaspal. Nenadoma je Julij odprl oči in jezno vprašal:

»Ai je ostalo kaj denarja?

»Ne, Vaša Svetost, potrošil sem vse, kar sem dobil. Dovoljujem si prositi Vašo Svetost za dodatek. Armenec Džem ponuja dober kup dva karbunkla in en smaragd, ako Vaša Svetost...«

»Dosti,« je nepotrpežljivo zamahnil papež z roko, »pravim ti, da je dosti, pa pojdi!«

Draguljar se je začel prestopati z ene noge na drugo in je hotel še nekaj prigovarjati, a papež je zakričal:

»Pojdi k vragu in si zapomni: ne groša ne dam več ne za malo ne za veliko kamenje!«

Michelangelo je razumel, kaj pomeni »veliko kamenje«. Razumel je, da je meril nanj.

Ko je prišel na vrsto, je pristopil s svojimi načrti, osnutki in računi. Papež ga je prezirljivo pogledal.

»Nimam časa,« mu je rekel in se popravil na sedežu, »pridi v ponedeljek.«

»Sveti oče,« se je ustavljal Michelangelo z mirnim, a krepkim glasom, »ali ne bi blagovolili pogledati teh računov? Delavci zahtevajo plačo, ki se jim po pravici ne more več zadrževati. Naročite blagajniku, naj da denar, ker sicer bi bil primoran plačati iz svojega marmor za vašo grobnico.«

Julij je pozorno kakor začuden pogledal Michelangela. Umetnik ni niti trenil z očmi in prenesel njegov pogled.

Vsi so v pričakovanju kakor otrpnili. Accorzio je pozabil na lutnjo, dvignil glavo in lokavo gledal, kaj bo.

Julij je nekaj časa molčal, samo načrte in račune pred seboj je tako odmaknil z roko, da so padli na tla. Ne oziraje se na Buonarottija, kakor da je nanj pozabil, je nato vstal s sedeža. Dva mlada prelata sta priskočila, ga podprla za pod pazduho, tretji pa mu je dal palico in papež je, opirajoč se nanjo, odšel s hitrim, še vedno prožnim korakom v notranje prostore.

Buonarotti je prebledel in v srdcu so se mu skrčile ustnice. Čuteč porogljive poglede pažev, lakajev in dvornih stražarjev, se je moral skloniti in pobrati papirje, ki so bili padli na tla.

Ko se je vrnil domov, je takoj spisal pismo svojemu staremu florentinskemu prijatelju messeru Baldasarju Balgucciju, ki je vodil banko messera Gallija, in ga prosil posojila dve sto zlatih dukatov. Nestrpno je čakal na odgovor in z grenkobo mislil, kako bi zapadel v nove težave, ako bi ga ne uslišal. Tudi če bi mu Balducci ustregel, bi se moral Michelangelo odločiti: ako bi hotel izplačati dolg, bi moral prodati v Firenzi hišo, v kateri stanujejo oče, ki je že star, in bratje. Spomnil se je dolgih let pritrgovanja, ki jih je radovoljno prenašal, samo da bi pomagal svojim, in spomnil se je osmih mesecev, ki jih je nedavno preživel v karrarskih kamnolomih. Mrzlica, naporno delo pod pripekajočim soncem in ledeno mrzli dež mu, kar čudno, niso uničili čvrstega zdravja. Imel je dva hlapca in enega konja, a ves ta čas ni dobil od papeža drugega ko vsakdanji kruh. Ni bil skop, a kot pravi Florentinec je računal in bil previden, zavedal se je vrednosti denarja in se marsičemu odrekel, sanjajoč o neodvisni in mirni prihodnosti. Tako ga je vzgojila dobra mati in že z njenim mlekom je prešlo vanj, da je sveto spoštoval svoje in tuje imetje.

Naposled je le prišel sel z odgovorom iz banke. Balducci je s kratkim in vljudnim trgovskim dopisom obljubil, da mu drugi dan pošlje denar.

Michelangelo se je oddahnil in se spet povzpел na oder ter prijel za dleto. Polagoma ga je delo prevzelo. Kip je bil eden izmed »Vklenjenih sužnjev«, personifikacija umetnosti, ki naj bi stala na četverih stebrih mavzoleja. V teh kipih je hotel umetnik pokazati, kako je smrt, ko je pobrala Julija, vklenila v verige tudi umetnost in ji uničila vse nade, da bi našla še kdaj njemu podobnega mecena.

Umetnik ni mogel zdaj drugače misliti na svojo alegorijo ko z bridkim nasmehom. Pa ali ni vseeno? Meneč, da ostane grobnica nedokončana, je delal kar tako zase brez cilja in računa, ne da bi mislil na papeža. Pozabil je na vse. Krepko je udarjal s kladivom in zdelo se je, da se ves kip razleti na kosce. Drobci marmorja so se usipali izpod kladiva kakor dež.

Postrežnica ga je poklicala k večerji. Ni odšel z odra, vzel je samo kos kruha, ga hitro použil in se nato spet lotil dela. Trdi kamen se je omehčal in se mesil ko vosek. Kipar je izklesal obraz, skrit v kamnu. Mladi suženj je v obupu nagnil glavo vznak, vsi udje, vse mišice in kite so se mu napele v neznanskem naporu, da bi se rešil vezi, ki so se mu zarezale v telo.

Umetnik je le nerad in stežka prenehal z delom. Ko se je zmračilo, je prižgal luč in sedel do pozne noči ob priljubljeni knjigi »Božanske komedije«, od katere se kakor od svetega pisma ni mogel ločiti. To noč je napisal tople vrstice, posvečene Danteju:

Dal mondo scese ai ciechi abissi...
Pur foss'io tal, ch'a simil sorte nato,
Per l'aspro esilio con la virtute
Darei del mondo il piu felice stato.

S sveta se spustil v temne je prepade,
ljudem skrivnosti večne razodeval,
a za vse to biló mi zanj nagrade,
svet ga je smešil, ker ga ni umeval.

— — — — —
O, da usodo tako mogel bi imeti,
bi za bridkost pregnanstva in za slavo
največjo srečo žrtvoval na sveti!

Noč je že bledela, ko je Michelangelo legel na trdo siromašno posteljo, da bi nekoliko počival. Kakor večkrat, se tudi to pot ni ne slekel ne sezul.

Zjutraj je Buonarotti sklical ladjarje, tesarje in kle-sarje ter jim izplačal do zadnjega solda vse, kar jim je dolgoval.

6

V ponedeljek, dan, ki mu ga je določil Julij, je odšel spet v palačo. Rekli so mu, da odhaja papež na lov v Albanske gore. Dvor je odmeval veselih zvokov rogov, lajanja psov, kričanja poganjačev in prhutanja sokoljih peruti. Michelangelo je že oddaleč opazil Julija. V lovski obleki, čudni za duhovnika, v visokih škornjih, s klubukom, za katerim je imel pero, v usnjenem oklepu je kakor kak star vojvoda sedal na prekrasnega konja. Accorizio mu je držal stremena. Papež je bil videti izvrstne volje in je nekaj šepetal svojemu ljubljencu, ki se je deklinško nežno, a dvoumno smehljaj. Buonarotti je uvidel, da Juliju ni za razmišljanje o grobnici. Odšel je in se vrnil v torek. Papeža še ni bilo z lova. Prišel je spet v sredo in v galeriji srečal znanega tajnika, ki ga je opozoril, da je Njegova Svetost slabe volje, ker so prišle iz Bologne neprijetne vesti, in da je pravkar s palico nagnal ankonskega škofa. Iz dvorane so prihajali dvorjani s prepadlimi obrazi in Michelangelo je slišal, kako je francoski poslanik porogljivo rekel svojemu sosedu, rejenemu, zalitemu in ravnodušnemu kaplanu:

»Mais il est terriblement cholerique, votre pape!«

Buonarotti je še vedno upal, da mu papež, čeprav nerad, izplača vse, samo ako mu bo mogel predložiti račune. Za vsak slučaj se je odločil, da zaprosi za avdienco za prihodnji dan, za četrtek.

Ko je prišel drugi dan pred vrata dvorane, ga je zastavil palafrenier:

»Oprostite, signore, ni mi dovoljeno, da bi spustil Vašo milost...«

Eden izmed škofov, ki je bil v čakalnici in je slišal te besede, je poklical dvorjana in trdo rekel:

»Kaj si drzneš, neolikanec! Gotovo ne veš, s kom govoriš. To je messer Buonarotti. Njemu je vstop vedno dovoljen.«

»Motite se, signore,« je odgovoril palafrenier čisto mirno, »messera Buonarottija poznam prav dobro, a moja dolžnost je, da brez izgovora izvršim, kar so mi ukazali papež in moji predstojniki.«

Michelangelo ni mogel verjeti, da prav sliši. Zdelo se mu je, ko da mučno sanja. Ne da bi kaj odgovoril, se je obrnil, odšel domov in napisal papežu te vrste:

»Sveti oče! Danes sem bil na Vaš ukaz izgnan iz palače in zato Vam sporočam: ako bi me želeli še kdaj videti, me boste morali poslej iskati drugje, a nikakor ne v Rimu.«

Ta list je poslal komorniku Agostinu Skalku, naj ga odda papežu.

Potem je poklical svoja zvesta hlapca, ki sta pri njem že dolgo služila, tesarja Cosima in klesarja Antona, starejša nadzornika delavcev, in jima rekel:

»Pojdita in poiščita kakega žida, prodajta vse, kar je v tej hiši, potem pa pridita k meni v Firenzo.«

Nato je odšel do gostilne »Pri treh zamorcih«, kjer se je ustavljala pošta, sedel v star in neroden poštni voz, v katerega so bile vprežene štiri stare kobile in čez dve uri se je odpeljal iz Rima proti severu. Za sopotnike je imel mrkega, molčljivega lekarnarja iz Perugije, ki je bil star žid, oderuh, z obrazom starozakonskega patriarha; meniha kartuzijanca, ki je bil vesel in gibčen ter je ne-

prestano nagovarjal žida, naj se dá krstiti, in neko močno, belopolto kmetico s košaro jajc in z mnogimi svežnji, ki se je bala, da jih napadejo razbojniki ali Turki.

Michelangelo je bil vesel, da ga nihče ne pozna, a vendar je bil vznemirjen in se je pomiril šele, ko so že bili nekaj milj od Rima. Okoli in okoli vse do amfiteatra Sabinskih gorá s strahovito strmoglavo steno Rocca di Papa se je razprostirala Campagna kakor megleno morje z mehkimi, zelenomodrimi valovi gričevja. Tu in tam so se v jasno nebo črtali črni stražni stolpi neposlušnih fevdalnih baronov Svete dežele, ki so se imenovali Colonna, Orsini, Savelli. Nad tihimi razvalinami in ruševinami vodovoda, ki so se raztegale vse do Frascatija, so se spreletavale črne in glasne jate kavk in vran.

Michelangelo se je veselil tišine in svobode in je z užitkom vdihaval vonj divjih trav, ki je bil močan ko vino in sladek ko med. Vse, kar je doživel v službi papeža Julija, se mu je zdelo le še kot daljen spomin.

Cesta se je polagoma vzpenjala. Vesel je bil oblakov, ki so počivali na obzorju ravnine. Izza otroških let je ljubil oblake in rad je iskal v njih like, podobne kipom neznanega kiparja, ki s svojo veličastnostjo prekašajo vse, kar more človek ustvariti. In spomnil se je, kako je nekoč, ko je gledal z visoke gore nad morjem na karrarske kamnolome, zamislil, da bi izklesal v steni ogromen kip, ki bi ga mornarji že od daleč videli. Bil je to sen drznega umetnika, a prav tako nestvaren kakor begotne, nemirne slike nagrmadenih oblakov.

Znočilo se je že, ko je poštni voz priropotal in priškripal v slabo tlakovane ozke in tesne ulice majhnega

mesta, v staro trdnjavo Poggibonsi, prvo mestece, ki je pripadalo Firenzi in je bilo osemnajst do dvajset milj od nje oddaljeno. Michelangelo je sklenil, da se tu ustavi in odpočije do jutra. Menil je, da mu na ozemlju, ki pripada Florentincem, ne preti nikaka nevarnost. Župan mesta, podesta, je bil njegov prijatelj Federigo Starno.

Buonarotti se je nastanil blizu mestne hiše v majhni gostilni »Pri svinčeni skledi«. V ogromni obokani kuhinji je na ognjišču plapolal ogenj in carinarji so kockali, peli in pili. Bili so zbrani uslužbenci mitnice in vojaški najemniki iz San Gimignano. Gostilničar mu je rekel, da so vse postelje že oddane konjarjem, ki potujejo na sienski letni sejem, ter je odpeljal gosta v tesno, zaduhlo sobo, kjer so na velikanski, odru podobni postelji smrčali trije prenočevalci. Michelangelu je pokazal še prazno, prosto mesto na kraju postelje in mu obljubil dati še svojo blazino, češ da bo prostora še preveč, ako se vsi malce stisnejo. Gost pa si je rajši pripravil ležišče na široki leseni klopi ob oknu, kjer se je odel s popotnim plaščem in si dal pod glavo namesto blazine svojo usnjeno torbo z načrti in papirji.

Že davno ni spal tako sladko kakor v tem gostincu, ko je bil prvo noč spet svoboden in na domačih tleh.

Petelini so kikirikali, zvezde so bledele in pri kapelici sv. Petronile je zazvonilo, ko se je zaslišalo hrupno udarjanje po vratih gostilne, kričanje, kletev in topot konjskih kopit. Michelangelo je skočil pokonci in v temi se dolgo ni mogel zavedeti, kje je in kaj se z njim godi. V spanju je na vse pozabil in zdelo se mu je, da je še v Rimu v svoji spalnici poleg delavnice. Nato se je šele spomnil, da je na poti, in je menil, da se spodaj v kuhinji prepirajo pijani carinarji. Po topotu konj na bližnjem majhnem trgu pa je brž razumel, da ni vse v redu in da so gotovo prišli

Sl. 18. — Michelangelo, Libijska Sibila, freska na stropu Sikstinske kapele v Vatikanu (1508–1510)

za njim Julijevi sli. Srce mu je začelo hitreje utripati. Dobro je vedel, da svoj postopek s papežem lahko plača z glavo ali vsaj s temnico v grozilih podzemeljskih zaporih Angelskega gradu. V temi je otipal klop, našel svoj usnjati pas in ob njem tok, iz katerega je vzel bodalo in ga položil poleg sebe na polico pod oknom.

Vrata so se odprla in v sobo je pokukal gostilničar. Bil je zaspan in razkuštran in držal v roki svetilko, od katere je padal trepetajoč krog luči na tla iz opeke.

»Ali niste vi messer Michelangelo iz Rima?«

»Jaz sem Buonarrotti iz Firenze in se vračam iz Rima v domače mesto. Kaj želite?«

»Ah, oprostite, vaša prevzvišenost, kdo bi kaj takega mislil?« je vzkliknil gostilničar in se globoko poklonil. »Pa zakaj ni vaša prevzvišenost tega prej povedala? Razumem, razumem, incognito... Toda verujte mi, ako bi bil le slutil, da je tako znamenit in odličen gospod počastil mojo skromno hišo, bi bil pripravil sobo v pritličju. Res da pričakujemo vsak čas poslanika prejasne republike messera Giustinianija, a za vas, presvetli in prevzvišeni...«

»Čujte, kaj želite?« je nestrpno spet vprašal Michelangelo, ker je slišal, da ni ne kričanje ne razbijanje prenehalo.

»Sli, sli Njegove Svetosti, najsvetlejšega in najčastiljivejšega našega svetega očeta papeža Julija,« je s skrivnostnim izrazom v obrazu povedal gostilničar, kot bi razodel nepričakovano veselo novico. »Z vašim dovoljenjem sem ukazal, naj jim odpro. Vendar si drznem pripomniti, da so to huda in stroga gospôda. Čudno, da mi niso kar vrat razbili. Vso trdnjavo so spravili pokonci...«

»Veliko uslugo mi napravite, dobri človek,« je spregovoril Michelangelo, »ako takoj koga pošljete k tukajšnjemu županu, mojemu prijatelju messeru Federigu Starnu.

Prosíte ga v mojem imenu, naj takoj pride s svojimi ljudmi. Povejte mu, da bom morda potreboval njegove pomočniki!

»Vaša milost, ni se vam treba vznemirjati,« je nadaljeval gostilničar, »pred svojimi vrati sem že čul glas messera Federiga, ki ponoči nikdar ne gre od doma brez straže. No, glejte, tu so gospodje sli...«

In spustil je v sobo pet mož, ki so bili oboroženi od glave do pete in obuti v visoke, blatne škornje. Prenosovalci na ogromni postelji so se prebudili in planili pokonci: prvi je mislil, da so razbojniki, in se je skril pod posteljo, drugi se je križal in molil, a tretji se je jezil in si mel oči.

V poveljniku oddelka, mladem možu z lepim, a divjim obrazom, je prepoznal Michelangelo kavalirja papeške straže. Mladič je snel črno čepico z rdečim peresom in, klanjajoč se, vljudno spregovoril:

»Čast mi je, messer Buonarroti, biti vaš poslušni sluga. Vitez Gismondo Brandino sem in sem prišel k vaši milosti po papeževem ukazu. Ali ne bi izvolili, signore, iti z nami? Konji so pred vrati. Ne bi svetoval, da bi oklevali, ker vas Njegova Svetost zelo nestrpno pričakuje.«

»Papež je gotovo že dobil moj list, v katerem sem mu sporočil, da sem za vedno odšel iz Rima in da se ne nameravam več vrniti.« je odgovoril Michelangelo.

Gismondo je stopil bliže in mu dal omot z velikim pečatom, ki je visel na vrvi in bil iz zelenega voska, na katerem je bila vtisnjena tiara s ključi najvišjega rimskega duhovnika. Gostilničar je prinesel v neotesanem lesenem svečniku lojeno svečo in Michelangelo je prebral vrstice, ki jih je napisal papež s hitro roko:

»Ko preberete te vrstice, vrnite se nemudoma v Rim ali se pripravite na naš srd. Julij.«

»To pismo,« je mirno rekel umetnik, »ne spremeni ničesar. Njegovi Svetosti lahko sporočite, da sem sklenil vztrajati pri svoji odločitvi in se nikdar več ne vrnem v Rim.«

»Messer,« je povzel Gismondo, »ne kot poslanik Njegove Svetosti, temveč kot človek, ki želi dobro velikemu umetniku, slavi in ponosu naše domovine, vam zdaj svetujem: uklonite se papeževi volji. Sveti oče je jezen, a vendar voljan odpustiti vam in vam izkazati nove, še večje milosti. Vem, da je ukazal, naj izplačajo dve sto dukatov, katere ste si prejšnjo soboto izposodili v banki messera Gallija.«

»Hvala vam za dober svet, vitez,« se je nasmehnil Buonarotti, »a na žalost govorite s človekom, ki je prav tako svojevoljen in trmoglav kakor Njegova Svetost papež Julij. Ne zgublajte besed: moja volja je prav tako nespremenljiva kakor papeževa in moji računi z njim so končani.«

»Zelo mi je žal, messer Buonarotti, a opozoriti moram vašo milost, da bi moral, ako se ne bi hoteli prostovoljno vrniti, seči po skrajnih sredstvih. Upam, da me ne boste k temu prisilili...«

»Torej grožnja?« mu je segel Michelangelo v besedo in hitro stopil k oknu z motnimi stekli, ga odprl in opazil pred gostilniškimi vrati Federiga Starna z oboroženimi možmi in množico radovednežev.

Jutranje nebo je bledelo, zvonovi sv. Petronile so veselo in ubrano peli.

»Messer Buonarotti, zadnjo besedo: ne izvolite z nami?« je vprašal Gismondo.

»Povem vam, da bo najbolje za naju oba, ako me pustite v miru!«

»Če je tako...«

Na Gismondovo znamenje je pristopil eden izmed vojakov k Michelangelu in ga zgrabil za roko. Ker je mislil, da ga hoče ukleniti, je s tako silo potisnil vojaka, da se je zaletel v zid in skoraj padel. Ta čas je Buonarotti segel tudi po bodalu in, pogledavši skozi okno, zaklical svojemu prijatelju županu:

»Pozdravljeni, messer Federigo! Kako se imate... Ne, ne, hvala vam, ni mi še treba vaše pomoči!...«

Nato se je spet obrnil k papeževemu odposlancu in nadaljeval:

»Čujte, messer, ako se me kdo izmed vaših ljudi le s prstom dotakne, pokličem stražo in hudo bo! Dovolj bo, ako dam samo znamenje, in ljudje, ki stoje pri vratih, vas pobijejo. Tukaj smo na svobodnih tleh. Državljan florentinske republike sem in gorje tistemu, ki bi se me dotaknil! Ne maram, da bi tekla kri, zato pojdite z Bogom, dokler še ni kake nesreče!«

Gismondo je uvidel, da se Michelangelo ne šali. S spremenjenim obrazom in glasom je začel prositi umetnika, naj vsaj odgovori na papeževo pismo.

Buonarotti se je vdal, naročil gostilničarju, naj prinese črnilo, in je napisal list, v katerem je sporočil, da so ga odposlanci dohiteli na florentinskih tleh in da ga zato niso mogli prisiliti, da bi šel v Rim. Povedal je tudi, da se za nobeno ceno ne vrne, ker s svojo zvesto službo ni zaslužil, da bi ga žalili in podili kakor berača, in ker mu papež ni dovolil, da bi dokončal grobnico, smatra vse stare dogovore za pretrgane in ne želi sklepati novih.

Ko je pismo še datiral, ga je zapečatil in oddal Gismondu. Vitez se je poklonil s priučeno špansko dvorljivostjo in rekel: »Veselim se že skorajšnjega svidenja v Rimu!«

Sl. 19. — Michelangelo, Prerok Izaija, freska na stropu Sikstinske kapele v Vatikanu (1508—1510)

Ker ni imel več kaj opraviti, je s svojimi ljudmi odšel. Čez trenutek je Buonarotti zaslišal oddaljen topot konjskih kopit.

Še isti dan je Michelangelo sredi dragih mu in ljubkih gričev, med katerimi se je srebrno vil Arno, zagledal ogromnemu, nerazcvetelemu popku podobno opekastordečo kupolo cerkve Maria del Fiore in temnosivi stolp palače della Signoria.

8

Ta čas je bil predsednik Firenze kot dosmrtni gonfaloniere Pietro Soderini, stari prijatelj Michelangelov, ki je sprejel umetnika pod svojo zaščito.

Čez tri mesece je prišla iz Rima papeževa bula.

»Dragi sinovi,« se je obrnil Julij na florentinske poglavarje, »najprej sprejmite naš apostolski blagoslov in željo, da bi bili zdravi na duši in telesu in se zveličali.

Kipar Michelangelo, ki je lahkoumno in nepremišljeno od nas pobegnil, si ne upa, kakor slišimo, več vrniti se. Ker poznamo značaj in nrav njemu podobnih ljudi, se ne jezimo nanj. Da ga rešimo slehernega pomisleka, vas opominjamo na dolžnost sinovskega spoštovanja in poslušnosti ter vam nalagoma sporočiti mu, da mu ne maramo prizadeti najmanjše krivice in neprijetnosti, ako se vrne, in da ga sprejmemo s prav tako milostjo, kakršno smo mu izkazovali, preden je odšel.

Dano v Rimu 4. julija 1506, tretje leto našega vladanja.«

Michelangelo je dobro vedel, da ne kaže verjeti velikodušnim obljubam, da sveti oče ne omahuje, ko gre za to, da ne drži dane besede, da jo je že večkrat prelomil tudi mogočnejšim in da je bula samo zanka, samo diplomatska mreža.

Soderini je Juliju vljudno in oprezno odgovoril, da je Michelangelo tako prestrašen, »impaurito«, da smatra ne glede na jamstvo, ki ga zagotavlja bula, svoj povratek v Rim za preveč nevaren. On, Soderini, da ga na vse moč načine pregovarja in da ga bo še pregovarjal, naj se vrne v Rim, a da je prav tako prepričan, da bi Michelangelo, ako bi prenehal z njim biti ljubezniv in oprezen, gotovo takoj pobegnil. To da se je že dvakrat skoraj zgodilo.

Gonfaloniere ni prisojal prvi buli posebne važnosti in zato tudi ni pritiskal na Michelangela, da bi odšel, ter je upal, da papeževa jeza kmalu mine.

Čez nekaj dni je prišla druga bula, ki je bila še milostnejša in nujnejša.

Soderini, ki je bil nad vse pošten, a malo trden in neodločen mož, je poklical Michelangela k sebi in mu rekel:

»Pri papežu si se tako vedel, kakor se ne bi niti francoski kralj. Ne sili z glavo skozi zid! Dovolj si že kljuboval. Zaradi tebe ne maramo in ne moremo s papežem v vojsko in spravljati mesto v nevarnost. Zato te prosimo, da bi se vrnil k Njegovi Svetosti.«

»Rajši k velikemu Turku kakor k Njegovi Svetosti!« je vzkliknil Buonarrotti. »Sultan me bo že znal braniti pred papežem.«

Soderini je vedel, da Michelangelove besede niso samo prazna grožnja. Umetnik se je že dlje časa po nekem frančiškanskem patru, ki se je vrnil iz Carigrada, pogajal z Bajazetom II. Buonarottiju je bilo kakor zveri, ki ji zažgejo brlog, in je bil zato pripravljen na vse, samo da bi se rešil groznih papeževih šap. Sultan ga je vabil, da bi mu zgradil most nad rokavom Zlatega roga ter tako združil Carigrad s Perom. Umetnika je veličina tega načrta mikala.

Od Soderinija je odšel k frančiškanku, s katerim se je pogajal in se je imenoval fra Timoteo.

Frančiškan ga je z veseljem sprejel, ga pogostil z izvrstno kapljico, mu pokazal nova pisma iz Carigrada in ga prosil, naj se čimprej odloči, ker sultan ne mara dalje čakati in želi končni odgovor.

»Fra Timoteo,« je rekel Michelangelo, »rotim vas, povejte mi odkrito kakor pred Bogom: ne bo li sultan zahteval, naj bi se odrekel Kristusu in se klanjal brezbožnemu Mohamedu? Rajši bi umrl, kakor da bi ne samo to storil, temveč tudi samo mislil kaj takega!«

»O, bodite brez skrbi, messer Buonarotti, prisegam vam pri svetem križu, prisegam vam pri zveličanju svoje duše, da sultan ne bo zahteval od vas nič takega, kar bi se protivilo vaši vesti. Verujte mi, božja sodba ni ljudska sodba. Živel sem v Carigradu, živel v Rimu in res bi težko rekel, kje je več grešnikov — na dvoru Njegove Svetosti ali na dvoru Njegovega Veličanstva. Vsi smo ljudje, messer Buonarotti, in vsak izmed nas je človek. Poznal sem pogane, ki so bili milosrčnejši in pravičnejši, kakor so oni, ki se imenujejo kristjani in z ustnicami ponavljajo: 'Gospod, Gospod', a nosijo v srcu hudiča.«

»Ali bom popolnoma svoboden, fra Timoteo, v vsem svoboden? Ali mi bo sultan dovolil, da bi ustvarjal s svojo umetnostjo to, kar bi hotel? ...«

»Poslušajte, sin moj! Nekoč sem bral, ne vem več v kateri knjigi, da je neki staroveški kipar nameraval izklesati iz cele gore nad morjem tako velik kip Aleksandra Velikega, da bi lahko razpostavil na dlaneh njegovih rok celo mesto s trgi, z ulicami, s templji in s tisoči in tisoči prebivalcev. Če bi zamislili kaj takega, vem, da je vaša duša velika in sposobna za velike stvari, bi vas sultan razumel in vam ničesar ne kratil, ne denarja ne ljudi. Ta

mogočni vladar želi, da mu ustvarite delo, vredno vas in njega, nenavadno delo, kakršnega si ni drznil misliti še nihče na svetu. Sultan je mogočnejši kot papež in v primeri s tem, kar od vas pričakuje, so namere Njegove Svetosti prav za prav nič. Papež ima Bramanteja. Ta mu zadostuje. Boljšega ni niti zaslužil. Ako bi bil jaz na vašem mestu, bi pokazal florentinskim kramarjem in rimski duhovščini, kdo je bil pri njih in koga so izgubili! O, jaz bi jih naučil! Šel bi k sultanu že zato, da bi si za dolgo zapomnili, kaj pomeni užaliti umetnika. Že sedaj me lomi smeh, ako pomislim, kako se bo papež držal, ko bo slišal, da je vaša milost odpotovala k sultanu. Sveti oče si bo zgrizel od same jeze nohte. A bo prepozno — ptičica je odletela, ne prikličesh je več... Torej, messer Buonarotti, mi daste na to roko, kaj ne? Ne svetujem vam slabo. Čez dva dni odpotujeteva in se vkrcava v Benetkah na ladjo. Recite samo 'da' — in jaz bom še danes pisal Njegovemu Veličanstvu.«

9

Globoko zamišljen se je vračal Michelangelo od fra Timoteja, po tihih florentinskih ulicah. Najmanj stotič se je že vprašal ob tehtnici svoje vesti: papež ali Turek? Kaj je boljše — papež ali Turek?

»Moj Bog, zakaj ni na svetu prostosti, zakaj ni kraja, kjer bi mi ne bilo treba služiti nikomur, ne papežu ne Turku, temveč bi izpolnjeval samo željo svojega srca in voljo božjo?«

Težko je zavzdihnil in pogledal proti nebu. Nedosežno visoke oblake, ki so bili okrogli, drobni in modrikasti, je ko dragulje obseval nevidni mesec: tam gori je večni hlad, mir in svoboda!

»Papež ali Turek?« je ponavljal z grenkim nasmehom. »Pater ima prav, drug je vreden drugega. Ali ni končno vseeno? Ako ni svobode, moraš biti pač suženj, trpeti in ukloniti se.«

Spomnil se je, kako je bilo v Poggibonsiju, kako je bil tam ponosen in brez strahu. Zadostovali so trije meseci z malenkostnimi žalitvami in neznatnimi življenjskimi računi, da je ostalo srce brez obrambe in da ni v njegovi duši ne trohice ponosa. Čutil je, da je šibek in slab. Ali je bilo zato treba jeziti se, bežati iz Rima in pripraviti ljudem veselje?

Hitro se je vrnil domov, se slekel, ne da bi prižgal svečo, legel v posteljo in si zagrnil z odejo glavo, da bi nič ne videl in ne slišal, ter je samo ponavljal: »Kako je pusto, kako je pusto!« Srce mu je kakor ledenelo ob odporu in nezadovoljnosti z življenjem, z ljudmi in s samim seboj. Oslabljen in strt je brez misli in čustva in brez volje trdno zaspal.

Naslednji dan je prišla tretja bula.

Gonfaloniere je izvedel o novih Buonarottijevih pogajanjih s Turkom. Soderini ga je spet poklical k sebi in mu začel dokazovati, da ga bo papež, ako pojde k sultanu, gotovo izobčil iz cerkve; da je bolje, ako umre pod papežev roko, kakor pa da bi živel na turškem dvoru. Sicer pa da se ni treba umetniku ničesar bati: sveti oče da mu je naklonjen in da ga želi k sebi ne zato, da bi mu škodoval, temveč ker ga ima rad. No, če se pa le boji, da mu dá florentinska republika naslov ambasciadora — poslanika. Tako bi bila njegova oseba sakrosanktna, nedotakljiva.

Michelangelo je odgovoril, da z vsem soglaša in da je pripravljen iti k papežu.

V tem času je Njegova Svetost ne kot miroljuben pastir Kristusovih ovčic, temveč kot pravi rimski vojvoda s šle-

mom in oklepom in na bojnem konju pustošil dvore, gradove in pristave neposlušnih vazalov in baronov Cerkve, osvojil Perugijo in prišel med pozdravljanjem in vzklikanjem ljudstva kot vitez v Bologno.

Enajstega novembra leta 1506. je prišel tudi Michelangelo tja kot poslanik florentinske republike.

Gonfaloniere mu je dal pismo na svojega brata kardinala Soderinija.

»Bodite prepričani,« je med drugim pisal, »da je Michelangelo nenavaden človek, vsekako prvi kipar Italije, ako ne vsega sveta. Priporočamo ga Vaši pozornosti. Pokazati mu je treba, da je ljubljen in upoštevan. Pomnite, da se Michelangelo vrača k papežu, zanašajoč se na našo besedo.«

Kljub diplomatski ljubeznivosti je Buonarotti šel k papežu — po njegovi besedi iz tedanjih pisem — »z verigo okoli vratu«, to je kot pes, ki ga s silo vlečejo.

Pismo je oddal kardinalu Soderiniju, ki je bil bolan in se je opravičil, da ne more osebno posredovati, pač pa je naročil enemu izmed svojih škofov, naj se pri papežu zavzame za umetnika.

Buonarotti je prispel v Bologno zjutraj in je krenil v stolnico k maši. Spotoma so ga srečali papeževi stražarji, ki so se ga vzveselili in ga odvedli v cerkev.

10

V Palači šestnajstorice je v slavnostni dvorani sedel papež, obdan od vitezov in vojvod, pod triumfalnim baldahinom iz temnozelenega baržuna, na katerem je bil v zlatu vezan želod s hrastovim listjem — heraldično znamenje Julijevega doma — della Rovere.

Na vratih je pozdravil Buonarottija škof, zaupnik kardinala Soderinija, mu položil na ramo roko in ga vzpodbujal.

»Kako je, sin moj? Glavno je, da ne izgubite prisotnosti duha. Bog je milostljiv — papež je danes dobre volje. Ne bojte se, se bomo že za vas zavzeli!«

Michelangelo je pogledal škofa. Bil je živahen človek s prijaznim, a vendar neprijetnim obrazom.

»Glavno je prisotnost duha,« je vneto ponavljal. »Sklenite roke in pogledjte Njegovi Svetosti v oči. Njegova Svetost namreč želi, da mu ljudje gledajo naravnost v oči. Obrazu dajte izraz miru in kesanja...«

Škof je privedel umetnika pred papežev prestol. Michelangelo je pokleknil. Julij je pogledal nanj zviška in takoj obrnil oči drugam. S starčevskimi prsti je stiskal kožnati držaj svoje strahovito slavne papeške palice. Končno je Julij tiho in pridušeno spregovoril:

»In cambio di venir tu a trovar noi, tu hai aspetato che veniamo a trovar te? Namesto da bi prišel ti k nam, si čakal, da pridemo mi k tebi?«

Njegova Svetost je hotel reči, da je Bologna bliže Firenzi kakor Rim, da je torej on prišel v Bologno k Michelangelu.

Umetnik se je s pripravljenimi besedami vljudno opravičeval, češ da ni hotel žaliti Njegove Svetosti, da si je dovolil zapustiti Rim, ker je mislil, da ga papež več ne potrebuje.

Julij ni odgovoril in je sedel z nagnjeno glavo. Obraz mu je bil jezen, obrvi namrščene, a koti njegovih trdo stisnjenih, starih, uvelih ustnic so krčevito podrhtevali. Nastala je tišina.

Tedaj je pomislil prijazni škof, da je čas za posredovanje, ker bi se utegnila sicer vsa zadeva za Michel-

angela slabo končati. V zlokobnem miru je spregovoril z žalostnim in puhlim glasom:

»Svetost, oprostite nesrečniku, ne jezite se nanj. Vsi umetniki so taki. Kaj naj bi človek pričakoval od njih, ko so nevljudni, neolikani in ničesar drugega ne znajo razen svojo stroko...«

»Puhlež!« se je zadrhl nad njim papež s takim glasom, da so se vsi škofje stresli in so jim klecnila kolena. »Tako žaljivo govoriš, da bi si niti mi ne upali tako. Ti si nevljuden, ne on! V svojem mezincu ima več pameti kakor ti v glavi. Glej, da izgineš!«

In zamahnil je besno s palico na škofa, ki je stal pred njim bolj mrtev ko živ.

Stražniki, lakaji, slaščičarji in strežaji so mahoma zgrabili škofa, ga spočetka obzirno vlekli za roke, potem ga pa brezobzirno porinili skozi vrata — »z lakajskimi sunki«, kot se je izražal Michelangelo, ki je pozneje večkrat prijateljem pripovedoval o tem dogodku.

Papež se je znesel s svojo jezo nad škofom. Vsi so se globoko oddahnili. Julij je ukazal umetniku, naj pristopi, ga nato še milostno dvignil in mu podelil svoj blagoslov.

»Prekanjenec,« je spregovoril papež in na ustnicah mu je zaigral nasmešek, »česa se bojiš? Ali si mar mislil, da te snem, kaj?«

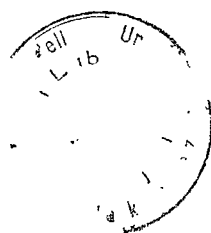
Nato se mu je obraz zresnil in nagnil se je k njemu ter mu šepnil na uho, da bi drugi ne slišali:

»Ne veruj opravlјivcem, kakor jim tudi jaz ne verujem, in vedi, Buonarotti, da ne najdeš na svetu človeka, ki bi te bolj ljubil, kakor te ljubim jaz.«

In je objel in poljubil Michelangela na čelo in oba sta čutila, da drug drugega razumeta.

Sl. 20. — Michelangelo, Lorenzo de'Medici, nagrobni kip v novi zakristiji cerkve sv. Lovrenca v Firenci (1524—1533)

Ker je ostal papež še v Bologni, je kmalu po tem sestanku naročil umetniku, naj mu napravi ogromen kip, ki naj ga vlije v bron in ga postavi v dolbino nad glavnimi vrati v cerkev sv. Petronija. V ta namen je vložil v banko messera Antonija Marije Legnana tisoč skudov. Buonarotti se je z vsem ognjem lotil dela in še pred Julijevim odhodom v Rim je bil že glinasti vzorec kipa dovršen.

Nekega dne je prišel papež k njemu v delavnico, da bi videl, kako dela. Kip je predstavljal svetega očeta, kako z desnico blagoslavlja ljudstvo, a umetnik ni vedel, kaj naj bi mu dal v levico.

»Ali ne bi hoteli knjige, Svetost?« je vprašal Julija.

»Knjigo?« je vzkliknil papež. »O, nikakor ne, jaz nisem učenjak! Ne knjige, temveč meč! Mettimi una spada, che io non sono ei delle lettere.«

In napravil je močno in strogo gesto s privzdignjeno desnico ter smehljaje se vprašal:

»Kaj je to? Blagoslov ali kletev?«

»Svetost,« je odgovoril kipar, »tako grozite Bolonjčanom, da jih boste kaznovali, ako bodo neposlušni.«

Šestnajst mesecev je Buonarotti v pomanjkanju in skrbih naporno delal in ulival kip. Naposled je končal. Nad vhodom v cerkev je kakor živ sedel bronasti papež s strogo dvignjeno desnico, v levici pa ni držal ne knjige ne meča, temveč ključe svetega Petra.

Ta kip je brez sledu izginil. Bolonjčani, ki so nekoč navdušeno pozdravljali zmagovitega Julija, so podivjani med krohotom in psovkami z vrvmi privlekli kip na trg in ga na kose razbili, ko so se vrnili vojvodi rodbine Bentivoglio, katere je bil papež pregnal. Vojvoda Alfonso,

ki je bil velik ljubitelj in poznavalec artilerije, je dal iz teh kosov uliti ogromen top in ga krstil z Julijevim imenom.

Ko je dokončal z delom, se je Michelangelo vrnil v Rim, upajoč, da ga papež pokliče, naj nadaljuje z gradnjo grobnice.

Pa so neprijatelji razpenjali nove mreže. Bramante se ni mogel pomiriti in je iskal najrazličnejša sredstva, da bi se papež nad Buonarottijem razjezil. Zaradi tega je tudi poklical iz Urbina svojega rojaka — mladega Rafaela Santi. Dobro je pogodil, da bo Rafael edini Buonarottiju nevarni tekmeč, ne sicer v kiparstvu, gotovo pa v slikarski umetnosti. Bramante je sklenil, da spravi Michelangela v slikarstvo, in je dokazoval papežu, da je treba strop nedavno prezidane Sikstinske kapele okrasiti s freskami, a da za to težko delo ni na vsem svetu sposobnejšega človeka, kot je Michelangelo. Bramante je upal, da si Buonarotti, ako ne sprejme naročila, nakoplje papeževo jezo, da pa bo, ako ga sprejme, gotovo Rafael zasenčil njegovo slikarsko slavo.

Michelangelo je spregledal namero svojih nasprotnikov in se je skušal rešiti te naloge. Prepričeval je papeža, da je treba to delo zaupati Rafaelu, da se je on, Buonarotti, odvadil slikarstva, da se ne razume na to umetnost in da mu ni zanjo. Julij pa je imel tako navado: čim bolj je Michelangelo vztrajal pri svojem, tem odločnejša je bila papeževa volja. Zdelo se je, da se vsa zadeva konča z novim sporom in srdom. Bramante se je že zlobno veselil.

»Kosa je zadela ob kamen,« je menil v družbi svojih in si veselo mel roke.

Michelangelo je nazadnje uvidel, da je odpor zaman. Premagal je svojo jezo in začel z obupom v duši risati pripravljene skice.

Sikstinska kapela je ozka, dolga zgradba z visokimi okni, z gladkimi, golimi zidovi brez slehernega okrasa. Podolgovati strop z loki je dobro osvetljen. Ker je želel, da se ohrani neoviran prostor za cerkvene obrede, papež ni dovolil, da bi se skrčil spodnji del kapele. Zato bi morali odre tako postaviti, da bi stali v višini brez podpore in bili zvezani s tlemi le z ozkimi, nevarnimi hodniki.

Papež je naročil Bramanteju, naj postavi odre. Graditelj dolgo ni vedel, kako naj reši težko vprašanje. Naposled se je takole odločil: na strehi in na stropu je napravil majhne odprtine in skozi nje so potegnili vrvi, na katerih naj bi viseli lahki odri. Ta zveržena mreža lanene pajčevine, ostroumna zračna zgradba, je bila pravo čudo iznajdljivosti, a vendar neuporabna.

Ko jo je Michelangelo videl, se je Bramanteju v obraz zasmejal.

»Kaj naj pa počnemo z odprtinami, ko bo treba tista mesta poslikati?«

Bramante je užaljeno skomignil z rameni, češ da brez opornikov. katerih papež ne dovoli, ni mogoče odra drugače urediti.

Buonarotti je odšel nato k Juliju in mu povedal, da Bramantejev oder ni uporaben.

»Ako ga on ne zna postaviti, ga pa ti postavi,« je odgovoril papež in ošvignil arhitekta z jeznim pogledom.

Bramante je uvidel, da je sam padel v jamo, katero je drugemu kopal.

Michelangelo je razvozlal mreže vrvi in zadela odprtine. Vrvi je bilo toliko, da je njegov siromašni pomočnik tesar Cosimo, kateremu jih je daroval, z izkupljenim denarjem poročil svoji hčeri.

Buonarotti je postavil oder brez vrvi. Deske je na koncu tako spretno pritrdil ob lestve in jih tako spojil in

prepletel, da je bil oder toliko trdnejši in varnejši, čim bolj je bil obtežen.

Ob tem pogledu so se Bramanteju odprle oči, da se je naučil postavljati odre, kar mu je prišlo pozneje prav, ko je gradil cerkev svetega Petra.

Michelangelo se je bal, da bi ne imel dovolj moči za izvedbo papeževe želje in namere; zato je poklical iz Firenze slikarje Granaccija, Bugiardina in Bastiana di San Gallo. Kmalu pa je uvidel, da so mu ti pomočniki samo v napotje: jezili so ga s svojo neodločnostjo in s svojim neznanjem. Začel se jih je vedno bolj izogibati ter jih končno odpustil. Vznemirjeni in užaljeni so se vrnili domov.

Nato se je Michelangelo lotil sam dela in ni pustil na oder nikogar razen tesarja — tihega Cosima. Ko se je Buonarotti tako sprijaznil s skoraj nečloveškim naporom, je odklanjal sleherno pomoč.

Ko je dokončal prve slike, je odstranil del odra, da bi videl delo s tal. Tedaj je ugotovil, da so proporcije upodobljenih oseb premajhne in ne odgovarjajo višini stropa. Dovršeno sliko je moral uničiti in se znova lotiti dela.

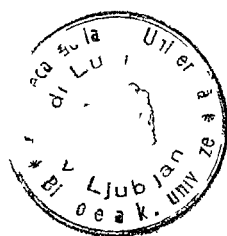
Slika Potopa je bila že dokončana, ko se je čez noč ob tramontani, severnem vetru, na prepleskanih stenah pojavila plesen. Michelangelo je opazil belkaste, grde pege, pod katerimi so barve bledele in kar na celih plohad izginjale. Odhitel je k papežu.

»Rekel sem Vaši Svetosti, da slikanje ni moja stroka. Vse, kar sem naslikal, je uničeno. Ako ne verujete, pošljite koga, da pogleda.«

Papež je poslal Giuliana di San Gallo, ki je pregledal stene in ugotovil, da Michelangelo premokro pleska, zaradi česar se je vlaga ob nočnem mrazu spremenila v plesen.

Sl. 21. — Michelangelo, Vhodna veža Biblioteke Laurentiane
v Firenci (1524—1534)

San Gallo je potolažil prijatelja ter ga naučil odstraniti plesen, ne da bi kaj škodovalo sliki.

To je bil zadnji Buonarottijev poskus, da bi se rešil neljube naloge, poslednji up, katerega se je oprijel kakor potapljajoči se bilke. Pa se je zgodilo, česar se je najbolj bal: delo ga je začelo mikati, ga prevzelo kakor kaka težka bolezen in zdelo se mu je, da bo zblaznel, da bo umrl, preden ga dovrši. Nazaj ni več mogel. Nemogoče ga je privlačevalo kakor brežno, kakor omama. Tak je bil njegov značaj. Duša se mu je protivila vsemu, kar je bilo mogoče in lahko. Hočeš nočeš je delal z obupno žilavo odločnostjo, z brezprimerno hitrostjo in z uničujočim naporom vseh sil, duševnih in telesnih.

Slikal je vznavaj se z zaokrenjeno glavo, da je mogel gledati strop. Telo se mu je tako navadilo tega napornega in mučnega položaja, da ni skoraj nič videl, ko je vstal in spet zravnaval glavo. Vid mu je oslabil in bal se je, da oslepi. Trpel je tudi zaradi nespečnosti in omotice. Da je mogel brati pisma in zapiske, jih je moral dvigniti nad glavo, da je gledal navzgor. Po cele tedne se ni umaknil z odra, da bi stopil na tla. Kadar pa je le zlezal, tedaj je s sklonjeno glavo, mrk in osamljen, hitel po veselih rimskih ulicah in sitno mu je bilo, ko je čutil, kako ljudje gledajo njegov skaženi obraz. Domišljal si je, da se jim nemara zdi kot mrtvec, ki je prišel iz groba med nje. Ljudje vsakdanjosti so mu bili zoprni in sovražili jih je bolj kot kdaj koli prej. Ako je zagledal od daleč kakega znanca, se je ognil, samo da ga ne bi srečal. Vedno ga je mučil sum, da ga sledijo nasprotniki, ki jih pošilja Bramante. Na vljudne pozdrave prijateljev ni odgovarjal in se jim je izogibal. Zato se je začelo govoriti po mestu, kar je prišlo do samega papeža, da se Michelangelu meša in da ga napada črna melanholija.

Nekega soparnega dne, ko je bilo pod stropom na odru neznosno zadušljivo, je delal Michelangelo od ranega jutra, ležeč na klopi, ki se je na kolesih pomikala in je imela leseno zgnavje in na njem blazino, da si ne oguli vratu. Glavo je imel nagnjeno, po čelu mu je tekel znoj, a zdaj pa zdaj so mu s stropa padale ravno na lice kaplje neposušanih barv, ki jih je s čopičem metal na omet. Tega je bil že vaje in ga ni motilo. Njegov obraz bi se zdel po teh raznobarvnih madežih smešen, ako bi ne bil tako skažen in strašen.

Slika je predstavljala ustvarjenje prvega človeka. Bog Oče, obdan od angelov, prihaja v viharju z neba k Adamovemu telesu, ki leži na goli zemlji, in je na tem, da se ga dotakne, a doslej se s svojo roko še ni dotaknil Adamove roke, da bi mu dal življenje. Previdno je Michelangelo nanašal zadnje, tenke, komaj zaznavne sence, ko je dokončeval Adamovo roko, ki se je slabotno dvigala proti Stvarniku. Mišice so bile krepke, a še neoživljene in roka se je hlapavo povešala kakor otroku, ki spi in bi se moral vzdramiti, a se ne mara vzbuditi.

Spodaj se je začulo znano škripanje stopnic. Buonarrotti se je vedno bal, da bi ga kdo ne iznenadil. Vstal je s klopi in stopil k vratom, ki so bila na prehodu s stopnišča na oder, kamor ni mogel nihče, ako je od znotraj zaprl. Kdor bi hotel v to zračno trdnjavo, bi moral razbiti vrata.

»Kdo za vraga pa prihaja?« je umetnik ježno pomislil in se skril za deske pri vratih, od koder je kakor iz kake zasede lahko videl, kdo je na stopnicah. Po nepotrebnem se je vznemiril. Pozabil je, da je poslal Cosima k najbližnjemu peku po »farnaio« — po kruh in gnjat za kosilo.

»Ti si? Ustrašil sem se. Mislil sem, da se spet kdo vzpenja sem gor. Pismo?«

»Pošta iz Firenze!« je mrko odgovoril tesar, prihajajoč po stopnicah.

»Daj mi jo brž!«

In vzel je pismo, a preden ga je odprl, je pomislil, bi li ne bilo bolje, ako bi dokončal delo in vrgel še zadnje sence, ker bi jih pozneje pozabil in jih gotovo ne bi več našel, pismo bi ga pa za ves dan spet vznejevoljilo in mu vzelo moč za delo. Misli na dom in pisma, ki jih je dobival od očeta in bratov, so mu bila edino bridko razvedrilo, edini odmev iz daljnega sveta. Zadnje čase je dobival iz Firenze neprijetne vesti: mlajši brat Giovanni Simone, razbrzdán in lahkomisljen mladenič, je zašel na slaba pota, ni poslušal očeta, je uničeval družino in zapravljál z ženskami denar — tisti prekleti, a sveti denar, ki ga je on, Michelangelo, s tako neizrečenim trpljenjem služil, njegov denar, njegovo kri in znoj.

Nestrpno je odprl pismo, ga prebral in obraz se mu je namrščil in oči so mu kar izstopile. Jezno je potisnil klop, ki je škripaje daleč odletela, in z razsrjenimi velikimi koraki je začel hoditi po odru, da so deske škripale.

Oče mu je pisal o bratu Giovanniju Simonu, ki je postal tako predrzen, da je nedavno, ko se je vrnil pijan domov, zagrozil očetu, da ga pretepe.

»Čakaj, čakaj, ničvrednež, jaz ti pokažem!« je kričál Michelangelo in mahal z rokami, ne ozirajoč se na zamišljenega Cosima, ki je bil že zdavna vaju takih srditih samogovorov svojega gospodarja.

»Saj nisi človek, žival si,« je nadaljeval Buonarrotti, kakor bi stal brat pred njim, »anzi sei una bestia! In pokažem ti kakor živali! Ali ne veš, nesrečnik, da gre za življenje in smrt, če zamahneš z roko na očeta?«

In obupno se je zgrabil za glavo.

»Moj Bog, zakaj mi ne dajo miru? Potikam se po Italiji, nikdar se ne odpočijem, prenašam pomanjkanje in žalitve, tvegam neštete nevarnosti, izčrpavam telo in dušo in vse to zanje, za očeta in brate. Zdaj pa, ko mi je dano, da bi jim pomagal, zdaj hoče ta norec uničiti vse, kar sem s tolikimi napori prislužil. Ne, pri telesu in krvi Jezusa Kristusa, tako ne pojde več! Naj bi prišlo k meni deset tisoč bratov, obračunal bi z njimi, kakor je treba! Dosti jih imam že na plečih, nikogar več si ne naprtim!«

Nekajkrat je skušal obvladati svojo jezo in se lotiti spet dela. Legel je na klop, zaobrnil glavo, kakor je bil vajen, in podprl zatilje ob leseni naslon. Vendar je vsakokrat spet skočil pokonci, odvrigel čopič in začel spet korakati. Oder mu je bil že tako znan, da ni niti mislil niti se oziral, pa se vendar ni nikjer bolj razkoračil, kot bi bilo treba, da prestopi kak presledek in ne pade skozi odprtino med deskami na tla.

Jeza ga je dušila in ker se ni mogel obvladati, je kričal in grozil s pestmi.

»Jaz ti pokažem, golobradec, kaj pomeni v veter metati tuji denar, uničevati dom in imetje! Počakaj, pes, da pridem v Firenzo in spregovorim s teboj! Ne bo mi mar za vaš ponos, messer Giovanni Simone, v mojih rokah boste tulili, kakor se dere otrok pod palico! Na očeta je dvignil roko!... O, ničvrednež!... Vsi so ničvredneži!...«

Cosimo se je z ravnodušnim obrazom obrnil k Michelangelu.

»Prav ste povedali, messer, vsi so ničvredneži. Mladiči se imajo dobro, a človeku je težko... Pred kratkim je Bramante spet poslal pošto, da mi dá kolikor hočem denarja, samo naj mu dovolim, da bi si ogledal strop, ko ne bo vas tukaj. Odgovoril sem mu, da vržem z odra njega

in tistega poniglavca iz Urbina, tistega Bramantejevega podrepnika, ako bi se predrznila priti sem. Lopovi!»

Cosimo je govoril pretrgano in nejasno, a gospodar in sluga sta se razumela, ako je bilo le nakazano, in tudi brez besed.

»Cosimo, imaš črnilo in pero?»

»Imam, kako da ne bi imeli? Vse imamo, razen ptičjega mleka.«

Bil je ponosen na pohištvo svojega zračnega stanovanja. Ne da bi hitel, je odšel v kot, kjer sta bili dve postelji, brskal med preprosto opravo, med staro obleko, med vinskimi sodčki, med lončki z redkimi barvami, po predalu za čopiče, med tesarskim in mizarskim orodjem in med posodami z apnom, našel črnilo, pero in papir ter dal vse Michelangelu.

Umetnik je sedel na tla pred klop in začel odločno in hitro pisati bratu, ki ga je vendarle bolj ljubil ko druge brate, ker je videl v nebrzdanih izpadih Giovannija Simona dušo, ki je bila podobna njegovi.

To pot mu je pa vendar vse izrekel, kar je mislil, ne da bi iskal milejših izrazov: Anzi sei una bestia! Zagrozil je bratu s strogim sodiščem, ako se ne spametuje. Ko pa je pismo odposlal, se je olajšano oddahnil.

Drugi dan se je spet spravil na delo. Ko je pogledal na sliko, se je vzveselil. Vedel je, da ne bo več dolgo trajalo, a da se mu prigrdi, ko ga dokonča. Taki trenutki varljivega veselja so mu bili edina nagrada in sprememba, brez katerih ne bi mogel prenašati muke ustvarjanja.

Michelangelo se je veselil in mislil, da se je v resnici vse tako dogajalo, kakor je naslikal, in da ni moglo biti drugače.

Kerubini, najprej ustvarjeni blaženi duhovi, skrivajoči se v nabranih gubah Gospodove halje, gledajo začudeno

in radovedno človeka, svojega novega brata, a Stvarnikov obraz je sama dobrota, ki je najvišje znanje in spoznanje. Pa ko je nad vse dober in vse vé, zakaj je ustvaril bitje, obsojeno na greh in smrt?

13

Mračilo se je. Umetnik se je ravno pripravljaj, da popusti delo, ko je zaslišal od spodaj neprijetno škripanje stopnic in neznane glasove.

»Messer Buonarotti! Hej, messer Buonarotti!« so vpili, kakor da se ničesar ne boje, da ga hočejo pregnati.

»Spet nekdo! O ti vragi!« je zamrmral umetnik in se hotel s psovko znesti nad nepoklicanim gostom, a ko je pogledal izza ograje, je ugledal spodaj ob vznožju stopnišča papeža Julija, ki sta ga spremljala dva stražarja.

»Brž, brž, messer Buonarotti! Ali ne vidite, da vas Njegova Svetost čaka?«

»K vsem vragom bi poslal vašo Svetost,« je mislil Michelangelo in odprl vrata šele tedaj, ko se je prepričal, da z Julijem ni ne Bramante in ne Rafael Santi.

Šel je naproti, pozdravil papeža in prosil s tako srditim obrazom za blagoslov, da se je starec nehote zasmejal: bil je dobre volje.

»Sveti oče,« je rekel Michelangelo, »ne svetujem vam, da bi šli na oder. Ena stopnica je zlomljena, tesar ni imel časa, da bi jo popravil. Bog ne daj, da bi padli, ker še kosti ne bi mogli potem pobrati. Poleg tega pa je že temno in ne boste nič videli.«

Pa ga je papež nestrpno potisnil na stopnice.

»No, no, ne bodi tako trd, kar lepo naprej pojdi in mi daj roko. Ako padeva, se oba ubijeva in umreva skupno, kakor sva skupno živela!«

Odpor je bil zaman, papeža ni bilo mogoče pregovoriti. Michelangelo se je začel polagoma in previdno vzpenjati in je pomagal starcu, držeč ga za roko. Papež se je brez strahu vzpenjal po ozkem, strmoglavem stopnišču, ki ni imelo ograje.

»Podivjal si, messer Buonarotti, popolnoma podivjal si na tem svojem odru,« se je smejal Julij svojemu spremljevalcu. »Človek ne more k tebi in kakor volk gledaš, samo popadeš še ne!«

Michelangelo je molčal in si mislil:

»Kako bi bilo, ako bi vrgel tega brbrača s stopnišča?«

Vzpenjala sta se više in više. Onadva, ki sta ostala spodaj, sta morala z glavo vznak gledati in zdelo se je, da vodi umetnik papeža v nedoglednost, v samo nebo, kjer sta njuni senci izginjali v polmraku.

Končno sta prišla na oder. Papež je, utrujen od napor-nega vzpona, težko dihal in se opiral na Michelangelovo ramo.

Nato je molče hodil po odru in ogledoval slike. Tu in tam je radovedno pridvignil kose grobega platna, s katerim so bile pokrite še nedovršene freske. Michelangelo je to prenesel. Moral je voditi Njegovo Svetost za roko in ga vljudno opominjati, kam naj stopi in kako naj pre-korači odprtino med deskami.

Papež je nestrpno premikal svoje stare ustnice. Umetnik je videl, da se pripravlja in mu nekaj pove.

»No, zdaj pa začne s svojimi nasveti,« je pomislil Michelangelo. Čutil je odpor in bilo mu je mučno.

Julij je približal obraz Kumejski Sibili in gledal grozne mišice na iztegnjenih rokah, v katerih je držala bajna star-ka na krilu odprto knjigo in brala iz nje prerokbe.

»Da, potrpljenja je treba za to vražjo anatomijo,« je menil papež in se obrnil z obrazom proti umetniku. »Pri

zveličanju moje duše, nikdar nisem videl še kaj podobnega. To je vendar nemogoče, slišiš?»

»Kaj je nemogoče, Svetost?»

»Nemogoče je tako delati, Buonarotti. To ti pravim. Ti hočeš nekaj, kar presega človeško moč. Ako boš slikal vsako mišico in vsako žilico, kdaj misliš dovršiti strop?»

»Ne morem drugače,« je odgovoril Michelangelo.

»Toda za koga to delaš, povej mi, prosim te, za koga? Ko se podere oder, bo strop v toliki višini, da ne bo nihče videl vseh teh tvojih gub, mišic in vdolbin. Človek bi moral stati tu in pozorno gledati, da bi mogel oceniti vse podrobnosti. Čemu tratiš čas in moč? To je blaznost!»

»Ne morem drugače,« je ponovil Michelangelo, ne da bi skrival nejevoljo.

»Ne morem, ne morem, ponavljaš kakor papiga, a ti bi mogel! Poslušaj me, Buonarotti, jaz sem star in smrt mi stoji za hrbtom. Hočem, da dovršiš svoje delo, preden umrem. Moraš ga dovršiti. Čim prej, slišiš? Ne slikaj podrobnosti, — jaz hočem tako, — čim prej!»

»Potemtakem bi morali, Svetost,« je Michelangelo tiho, a ježno rekel, »dati to delo komu drugemu, na primer tistemu spretnemu mladiču Rafaelu iz Urbina, ki je Bramantejev in vaš ljubljeneec. Gotovo bi vam hitro poslikal strop, ne da bi se menil za gube in mišice, ki jih ljudje od spodaj res ne morejo oceniti. Lahko moje delo tudi uničite, a da bi ga grdili, tega ne dopustim nikomur!»

Julij je udaril s palico ob deske, da je odmevalo.

»Kaj, kaj si rekel? Ponovi! Ali hočeš, naj zapovem, da te vržejo z odra?»

»Ako želite, lahko ponovim,« je odgovoril Michelangelo, ki se ni dal prestrašiti. »Rekel sem, da ne bom niti prsta hitreje zganil, kakor je potrebno za to moje delo, in da ga ne dovršim prej, kakor bom mogel.»

»Mogel! Mogel!« je ponovil papež, se tresel od jeze in se približal umetniku. »Čakaj, ničvrednež, jaz te naučim, kako se govori s svojim očetom in dobrotnikom!«

In ga je dvakrat udaril s palico.

Michelangelo ni nič rekel, samo v oči mu je pogledal. Ob njegovem pogledu je Julij obmolnil. Nekaj trenutkov je obžaloval svoje dejanje. Ko sta prišla s stopnišča, se je starec obrnil k Michelangelu in mu hotel nekaj reči, a ko je pogledal v njegov obraz, se je užalil, se spet razjezil sam nase in kar najhitreje odšel kot krivec v spremstvu svojih stražnikov.

Še tisti večer je prišel k Buonarottiju papežev ljubljeneec mladi Accorzio in rekel, da ga pošilja Njegova Svetost. Z nedolžno nesramnostjo mu je prožil vrečico, nabito z zlatom — bilo je v njej pet sto dukatov — in prosil umetnika, naj pozabi na žalitev, ter skušal opravičiti svojega gospodarja. Accorzio je bil tako prikupljiv in govoril s tako neustavljivim smehljajem in nežnostjo, da mu Michelangelo ni mogel ugovarjati in ne se jeziti, temveč je sprejel dar, poljubil dečka na čelo in ga mirno odslovil, rekoč, da Njegovi Svetosti žalitev odpušča.

Michelangelo je razumel: Julij je bil na vse pripravljen, samo da se z njim spoprijazni, ker se je bal, da ga ne bi spet zapustil in pobegnil v Firenzo.

14

Končno je napočil dan, ki ga je Julij nestrpno čakal. Strop je bil poslikan. Na vseh svetnikov dan 1512 je Michelangelo ukazal, naj odstranijo oder.

Prah se po odstranitvi desk in gred še ni polegel, ko je prišel papež v spremstvu prelatov, škofov in kardinalov. Prameni sončnih žarkov so prodirali skozi ozka okna kapele

in se mešali s prahom v bledomodre stožce. Kakor skózi tenčico je ugledal papež skozi prah v nedogledni višini Buonarottijevo delo. Zdelo se mu je, da so se zidovi in strop odprli in da gleda v odprto neskončnost.

V sredini je bilo devet slik, ki so predstavljale kaos in ustvarjenje neba in zemlje, ustvarjenje sonca in meseca, vode in rastlinja, prvega človeka in njegove žene, ki je izšla na božjo zapoved iz Adamovega rebra, prvi greh, Abelovo in Kajново daritev, potop in Sema in Kama, smejoča se očetu, ki je nag zaspal.

Ne da bi razmišljal o skrivnostih, ki so jih vsebovale, so se okoli teh središčnih slik igrali večno svobodni in brezбриžni mladi geniji prvih bitij, z lahkim plesom in petjem spremljajoč tragedijo vesoljstva.

Pod njimi so bili preroki in sibile, velikani s tiho žalostjo in modrostjo.

Še niže so bili pradedi Jezusa Nazareškega v vencu rodov ter si pokorno predajali težo življenja ob mukah rojstva in smrti in v borbi za vsakdanji kruh. Ti niso bili deležni modrosti prerokov in sibil in niso čuli nevihte Gospodove, ki je vznemirjala vesele pesmi duhov. V domačem zatišju družinskega miru so samo ljubili, varovali in grelj svoje otroke, pričakujoč prihod nepoznanega Odrešenika.

Tako je Michelangelo naslikal tri vrste bitij: veselje duhov, modrost prerokov in ljubezen do otrok, vendar tragedija Boga in človeka, tajnega bitja, ni bila rešena ne z veseljem ne z modrostjo ne z ljubeznijo.

Papež si je ogledal strop in je objel Michelangela.

»Slava ti, Buonarotti,« je rekel in solze so mu pri-vrele v oči, »slava tebi in meni, zakaj ako bi te né bil priganjal, ako bi ne bil vedno nad teboj in te nadlegoval, bi ne bil nikdar končal.«

Eden izmed kardinalov, ki se je postavljaj kot poznavalec slikarstva, je rekel:

»Ali se vam ne zdi, Svetost, da bi morala ta slika žareti v zlatu in akvamarinu? Preprostemu ljudstvu se bo zdel strop prebled. Zlato v cerkvi nikdar ne škodi.«

Papež se je nasmehnil in se obrnil k Buonarottiju.

»Kaj praviš k temu?«

»Samo to, sveti oče, da se stropa več ne dotaknem... Kar sem napravil, sem napravil. Seveda, slike bi se po cerkvenih običajih lahko pobarvale z zlatom in akvamarinom, a čemu? Judje na mojih slikah niso tisti, ki se krase z zlatom in z lepo obleko.«

Rimljani so se kar gnetli v Sikstinsko kapelo. Povsod so govorili o novih freskah: branjevke so kramljale in se prepirale o njih. Laide, Angeline in celo po svoji bistroumnosti slovita »Madrena-non-vuole«, vse modre rimske kurtizane, so ugibale, kdo od obeh slikarjev je večji, Rafael ali Michelangelo.

Buonarotti je medtem hodil kakor omamljen. V dvajsetih mesecih se je tako navadil na svoje delo, da se je čutil, ko je pozabil nanj, bolj osamljenega kakor kdaj koli. Namesto veselja, ki ga je zaslužil, je bila v njegovi duši mrzla praznina in dolg čas. V kapelo ni več maral, da ne bi slišal neugodnih sodb o sebi ali, kar bi mu bilo še neprijetneje, veselega navdušenja.

15

Nekoč je potreboval usnjeno torbo s papirji in listi, ki jo je pozabil v kovčegu med odpadlim ometom in porrtim odrovjem, česar še niso spravili iz cerkve. K sreči je bilo tedaj v njej malo ljudi, ker so odšli vsi k veliki slovesnosti v cerkvi sv. Petra.

Michelangelo je iskal po kovčegu — nihče ga ni videl. Nagrmadene deske in grede podrtega odra so ga popolnoma zakrivale. Umetnik je s tiho otožnostjo gledal na prašne razvaline svoje nepristopne trdnjave, kjer je preživel toliko pomembnih dni.

Ko je iskal torbo, ki jo je potreboval, in je brskal med stvarmi, ki jih je skrbni Cosimo previdno spravil, je zaslišal v bližini prerekanje dveh, ki sta obiskala kapelo. Sodeč po govorici, je bil eden izmed njiju tujec, ki je prišel v Italijo z daljnega severa in je bil najbrž kak nizozemski slikar. V drugem je Buonarotti prepoznal Benečana, ker je toskanski g izgovarjal otroško smešno in mehko kot z. Svojega tovariša messera Giorgija je ogo-varjal »messer Ziorzio«.

Buonarotti se je trudil, da ne bi slišal njunega pogovora, a posamezne besede in izrazi so ga presenetili, da je začel radovedno poslušati.

»Kako? In vi, messer Ziorzio, še dvomite?« se je jezil Benečan. »Ne, ne, z vsemi Averroesovimi komentarji k Aristotelu mi ne dokažete, da bo Rafael kdaj ustvaril kaj podobnega temu stropu!«

»Ali veste, messer Federigo, kaj bo še ustvaril? Rafael je mlad,« mu je ugovarjal počasni in hladnokrvni Nizozemec.

»Da, mlad po letih, messer Ziorzio, a se je že povsem odkril. Tu je, kakor na dlani. Rafael vedno posnema.«

»Posnema naravo, bi bilo boljše rečeno,« ga je zavrnil Giorgio.

»Toda prav za to gre, da ne posnema samo narave. Najprej je posnema svojega učitelja Perugina, potem Leonarda da Vinci, nato pa stare slike, ki jih je našel v podzemskih rimskih rovih. Zdaj boste videli, s kako

vnemo bo posnema! Michelangela. Rafael jemlje pri vsakem kaj.«

»Jemlje pri vsakem, a vsem stotero vrača,« ga je prestregel Giorgio. »Iz starega napravi novo, iz tujega napravi svoje.«

»O, ne prepiram se, velik umetnik je, zelo velik, katerega morejo posnemovalci najmanj posnemati... Toda da ne pozabim! Nemara ste, messer Ziorzio, slišali, da je Rafael, ko strop še ni bil dovršen, skušal z Bramantejevim posredovanjem doseči, da bi Njegova Svetost odvzela Buonarottiju delo in ga poverila njemu, da bi poslikal drugo polovico stropa?... Vidite, zaveda se svoje slabosti in se boji — drugače se ne bi oprijemal takih sredstev!«

»Vi govorite o človeku, a ne o umetniku. Kaj meni mar človek, messer Federigo!«

»Kakršen človek, tak umetnik. Rafael se je oblatil s sebičnostjo. Umetnost in slavo ljubi, a še bolj ljubi mastne založaje s kardinalskih miz, svojo prekrasno palačo, ki mu jo je zgradil Bramante, svoje konje in priležnice. Slika Madonne, a živi kot pogan iz Epikurove črede. Iskrene ljudi vara, dela se, kakor bi bil nekaj nadzemskega, naj-nedolžnejši sanjač, toda ta 'fortunato garzon', kakor mu pravi moj prijatelj Francio, ta kerubin, ki je priletel k nam z urbinskih višav, se čudovito spretno razume na svojo korist. Tako ima, kar želi in zasluži. Da, 'srečni dečko' Rafael — ima nesmrtno slavo. Kam bi više? Vedno bo ideal ljudi, ki ljubijo v umetnosti razumljivo in površno prijetnost, ideal sentimentalnih ljudi in takih, ki malo mislijo. Za množico bo ostal bog slikarstva.«

»A kdo je bog izbranih?« je vprašal Nizozemec.

Messer Federigo je pokazal na strop kapele.

»Ta, ki je to ustvaril, ta, s katerim ne bi želel, da bi 'srečni dečko' kdaj tekmoval.«

»V vaših besedah je dosti resnice, Federigo, a nekaj bi vam rekel, samo ne vem, ali bom mogel izraziti svojo misel: slabo govorim italijanski in o takih stvareh nisem vajen govoriti...«

Michelangelo je že davno pozabil, po kaj je prišel, in prenehal brskati po kovčegu. Z napeto pozornostjo je približal uho k tenkim deskam, da ne bi preslišal ne ene besede, in ne pojmujoč vzroka svoje jeze, je čutil, kako mu srce močnejše bije. Drhtel je in plašno čakal, kaj bo povedal messer Giorgio.

»Vidite, Federigo,« je začel počasi Nizozemec in pletel besede, ki so se mu zatikale, »vi pravite: misel... Da, priznati moram. Michelangelo ima misel. Pomisli in ve, kaj hoče. In dalje — on ima moč, a to je glavno. Take moči nima nihče. Ko gledaš, se neprestano čudiš in vidiš, kako se prizadeva, da dela lepo, tako lepo kot še nihče pred njim. In misliš si, kako je to težko in kakšna moč je to. Buonarrotti ne dela nič zastonj, kolikor izdela, toliko dobi. Rafael je pa drugačen. Niti vidi se ne, da je delal; zdi se, da mu gre vse samo od sebe. On se ne utruji. Njemu je lahko, vse ima brez truda. Ko gledaš grške kipe, ki so jih izkopali iz zemlje, tudi misliš, da bi ne bilo pretežko tako delati. Toda naj kdo poskusi! Ta lahkota je velika težava, poslednje v umetnosti, ono, kar je brez Boga nemogoče prav kakor kak čudež. In to je važnejše ko misel, zakaj od tod prihajajo vse misli in tu sem se vračajo. Ne govorim jasno, messer Federigo, a morda me le razumete. Michelangelo je proti Bogu, a Rafael je pri Bogu. Zato mu je lahko in duša mu je svetla kakor zrcalo. Govorite o denarju, o konjih, o ženskah? To so malenkosti, vsakdanjosti. Čemu le o tem govoriti? Rafael dela lahko tudi slabo, živi lahko kot pogan, a vendar je njegova duša svetla. Michelangelo dela dobro, živi kot svetnik, a duša mu je temna, stroga in v

njej ne bo nikdar svetlobe. Vem, da je Michelangelo močnejši ko Rafael, a spomnite se, messer, kaj pravi sveto pismo: Bog ni v viharjih, temveč v tišini...«

Trideset let po tem razgovoru je 24. oktobra 1542 pisal Buonarotti iz Rima proti koncu nekega pisma sinegalskemu monsignoru škofu Marku Vigeriju:

»Vse razprtije, ki so nastale med papežem Julijem in menoj, so izvirale iz zavisti Bramantejeve in Rafaela Urbinskega. To je tudi vzrok, da je papež nehal misliti na grobnico in da me je spravil na oder. Kar se tiče Rafaela, je imel razlog, da me zavida, ker je vse znanje v svoji umetnosti jemal pri meni.«

Čeprav se je zavedal, da te besede ne odgovarjajo resnici, jih je Michelangelo vendarle napisal, ker je zavidal, srečnega dečka Rafaela.

16

Preteklo je mnogo let izza časa, ko je Buonarotti dovršil strop Sikstinske kapele. Bližala se mu je starost, a njegovo zdravje ni oslabelo kljub vsemu trpljenju in naporom, nasprotno, še trdnejše je bilo. V šali je menil, da ljudje, ki se vse življenje ukvarjajo s kamenjem, nazadnje še sami okamenijo. Samo lica so se mu zgrbančila in koža mu je počrnela in se sušila, da je postajal vedno grši. Ako so ga kje v samotni ulici otroci nenadoma srečali, so jokajoč pobegnili in pravili materam, da so videli peklenščka.

Vdova pescarskega markiza, hči ponosnega Fabrizija Colonne, Vittoria Colonna je živela po smrti svojega moža odmaknjena svetu kot opatica, a je kljub temu z nekako pobožnostjo varovala ponos starodavnega rodu. Vittoria

je spoštovala Michelangelov genij in mu dovolila, da jo sme ljubiti. Umetnik pa ni nikdar pozabil, da pripada markiza drugemu, svojemu nesrečnemu možu, edinemu človeku, katerega je vse svoje življenje ljubila.

Tako sta se oba postarala in Michelangelo ji vsa dolga leta ni ne enkrat povedal, da jo ljubi. Pa tudi v svojih pesmih jo je le od daleč oboževal; njegovi madrigali in soneti niso bili strastni, temveč polni platonske retorike, ki je bila tiste čase v modi.

»Ko zamisli kipar kip,« ji je pisal, »ga zgnete najprej iz gline in ga šele potem kleše z dletom v marmor. Tak nedovršen glinast kip sem bil jaz, dokler ni Vaše dleto, o madonna, napravilo iz mene novega človeka. Toda kakšne muke čakajo še moje neposlušno srce, ako se Vam bo zahtevalo, da bi ga do konca mučili in kaznovali?«

Nekega deževnega večera zadnje dni marca leta 1546 je odšel Michelangelo iz svoje hišice na vznožju Monte Cavalla v samostan Santa Anna dei Funari, kamor ga je poklicala markiza Colonna, ki se je pravkar vrnila iz Viterba v Rim.

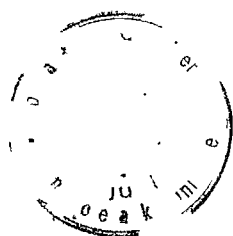
Pršilo je, mrzlo je bilo in po ulicah blatno in temno. Razmišljal je o novem sestanku. Ena izmed muk njegove ljubezni je bila, da si ni mogel predstavljati njenega obraza, kadar ga ni videl. Zapomnil si je vsako posamezno potezo, a strniti jih ni mogel.

Slišal je, da se je markiza zadnja leta postarala. Preganjala jo je nesreča. Sorodniki so ji v uporih izginili. Papeži iz rodu Farnese so ponosni rod Colonna ukrotili in si ga podvrgli. Vittoria je ostala sama, zapuščena in obdana od sovražnikov. Vedel je, da je nedavno prebolela neko težko bolezen.

Ko se je vzpenjal po samostanskem stopnišču in vprašal sestre benediktinke, v kateri sobi stanuje markiza, je čutil,

Sl. 22. — Michelangelo, Poslednja sodba, freska v Sikstinski kapeli
v Vatikanu (1534—1541)

kako mu kolena drhtijo, in sram ga je bilo, da se, šestdesetletni starec, boji sestanka kakor kak zaljubljen mladič.

Vedli so ga v veliko celico z belimi stenami. Svetilka še ni bila prižgana. Skozi siva, od dežja kalna in kakor zasolzena stekla v oknih je padala svetloba neprijetnega somraka. Večerni ave iz stolpa se je oglasil kakor smrtni zvon. Na stolici je sredi nun zagledal markizo Vittorijo. Srce se mu je stisnilo. Pred njim je bila starka. V črni svileni obleki, ne opirajoč se na visoki oslon stolice, je vzravnano sedela in njen obraz je izražal ponos starodavnega rodu vdove pescarskega markiza, hčere Fabrizija Colonne, ki je imela nekoč postati neapeljska kraljica.

Skozi pajčevino njene vdovske tenčice, ki ji je padala globoko na čelo in pokrivala ramena, prsi in vrat, je videl sive lase. Izraz miru in žalosti je počival ob njenih uvelih ustnah in v očeh, ki so bile še vedno čudovito lepe, a on je videl v njih vdano dobroto, znamenje starosti.

Stopil je k njej in jo spoštljivo pozdravil. Rahla rdečica je spreletela njen obraz. Ko so se nune umaknile v drugi konec celice, se je Vittoria po prvih nepomembnih besedah sklonila, se bojazljivo in sramežljivo nasmehnila ter tiho spregovorila.

»Kaj ne, da ste se začudili, dragi prijatelj, ko ste me tako zagledali? Zelo sem se postarala...«

Hotel ji je reči, da zanj ne more biti stara, da jo ljubi kakor vedno, celo še bolj kot kdaj koli, a si ni upal in jo je samo pogledal z očmi, polnimi plahe nežnosti, kar je vse razumela in mu odgovorila z dolgim, hvaležnim pogledom.

Ta dan ga je ob slovesu markiza prvikrat v življenju prijela za roko in Michelangelo je, spominjajoč se tega dogodka, hodil nekaj dni kakor omamljen od veselja in presenečenja.

Potem je začel obiskovati samostan svete Ane. V navzočnosti nun sta se dolgo pogovarjala o besedah svetega pisma, o Bogu, o smrti in o prihodnjem življenju. Čutil je, da je Vittoriji mnogo bliže, kakor ji je bil kdaj koli, in pisal ji je, kakor pred tridesetimi leti, ognjevit retorične sonete, polne spoštovanja. V njih je slavil njeno nesmrtno mladost in jo vzporejal z Beatrico in Lavro.

Pa je spet zbolela. V Rimu se ji je ponovila še hujša mrzlica, ki jo je slabila. Videl je, kako vidno hira in propada. Mislil je na konec, a ni mogel verjeti: nemogoče se mu je zdelo, da bi Vittoria umrla. Čim bolj se je bližal čas večnega slovesa, tem lepši in čarobnejši je bil njen smehljaj.

»Toliko mi oljublja,« je pisal v svojem dnevniku, »da se mi zdi, ko jo gledam, da sem spet mlad, čeprav sem že star in je pozno. Smrt je med nama in morem jo ljubiti z nekdanjo ljubeznijo le v tistih kratkih trenutkih, ko pozabljam na smrt. Moje misli se sicer vse pogosteje vračajo k njej, a sladki žar ljubezni preganja hlad smrti — dal mortal ghiaccio e spento il dolce ardore.«

Michelangelova slutnja se je uresničila. V začetku leta 1547. je Vittoria umrla. Ni jokal, z nikomer ni govoril in bil je kakor blazen. Z obraza se mu je brala sumljiva zamišljenost, napor in nesposobnost, da bi razumel, kaj se je zgodilo.

Pa ni umrl in ne zblaznel, samo njegova notranjost je še bolj okamenela.

Deset let po Vittorijini smrti je Michelangelo ob neki priložnosti pripovedoval dogodke svojega dolgega in žalostnega življenja enemu izmed svojih maloštevilnih učencev, mlademu umetniku Ascaniju Condivi, ki je vse zapisal. Ko je nanesel pogovor, je Michelangelo malo in

mirno govoril o pescarski markizi. Nekoč je naglo spremenil glas in tiho rekel:

»Povem ti, Ascanio, česar nisem še nikomur povedal. Ko je ležala na odru in sem prišel, da se poslovim, sem ji poljubil roko, poljubiti jo na čelo pa si nisem upal. In to me, sin moj, muči že deset let...«

Pozabivši na učenčevo navzočnost, se je predal spominom in dolgo nepremično sedel. Po starih, globoko razbrazdanih licih so mu polzele iz oči solze.

17

Pred smrtjo je papež Julij II. ukazal Michelangelu, naj mu dovrši grobnico, a denar zanjo je zaupal izvršiteljima oporoke, kardinaloma Santi Quatru in Agineusu. Michelangelo se je poprijel dela svoje mladosti z nenavadno ljubeznijo, a Julijev naslednik Leon X. ga je prisilil, da je moral vse pustiti in iti v Firenzo. Papež se je namreč spomnil, da bi mu ondi okrasil z marmorjem pročelje njegove župne cerkve San Lorenzo. Michelangelo je prosil, da bi ga pustili v miru, opozarjajoč na dogovor, ki ga je sklenil z izvršiteljima Julijeve poslednje volje. Leon ga ni poslušal. Rekel mu je:

»Dovoli mi, da to sam uredim. Videl boš, da bodo vsi zadovoljni.«

In je poslal po oba kardinala in jima ukazal, naj Michelangela razrešita obveznosti, da bi moral izvršiti dogovor. Tako je umetnik s solzami v očeh opustil grobnico in odšel v Firenzo, da izpolni željo novega gospodarja.

Po Leonovi smrti so Michelangelovi nasprotniki raznesli, da je Buonarotti dobil od Julija že vnaprej šestnajst tisoč skudov, ki jih je lepo spravil, ne da bi kaj dovršil. In začela se je dolga gonja, ki se je od leta do leta bolj

zapletala in ni dala umetniku ne trenutka miru. Nazadnje se mu je tako prignusila, da mu je bilo žal, ker ni obrekovanja molče in mirno prenesel.

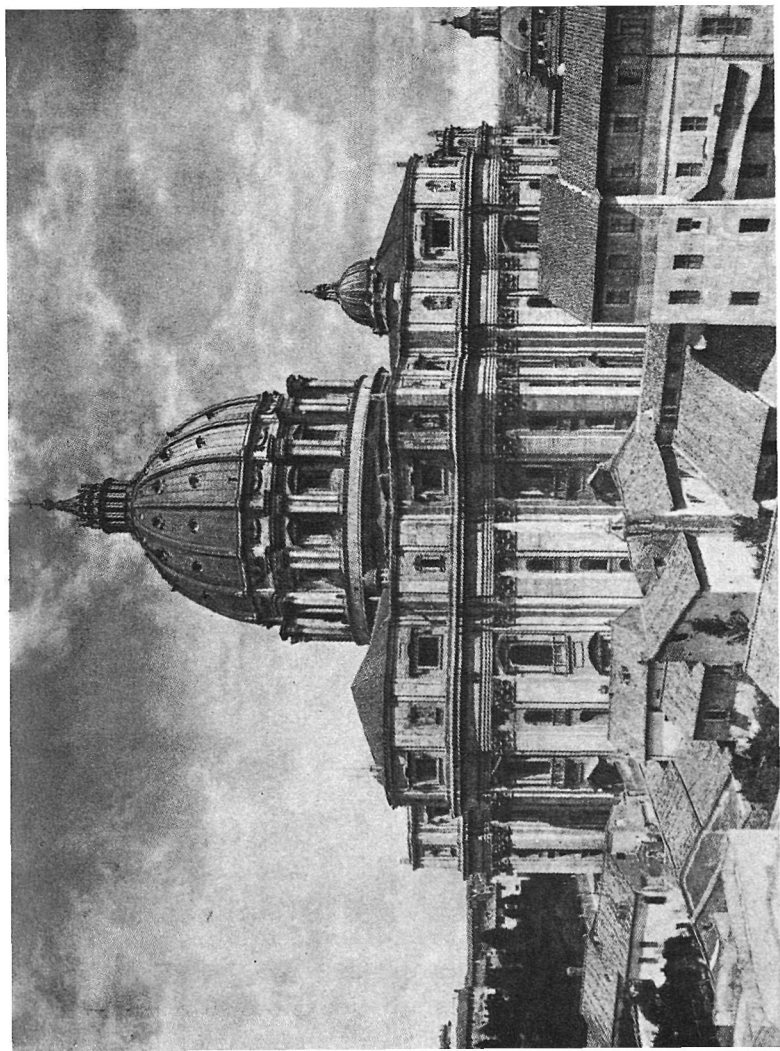
»Vsak dan me kamenjajo, kakor da bi bil križal Kristusa,« je pisal leta 1542. sinegalskemu škofu in ga prosil, da bi ga zaščitil. »Julijeva grobnica bo kmalu moj grob. Ubila me je prevelika zvestoba, ki je niso znali ceniti. Taka je pač moja usoda... Razvpili so me za zločinca in sleparja in mnogi trdijo, da sem posojal denar papeža Julija na velike obresti in takó obogatel. Ako se Vaši Milosti ponudi priložnost, da bi mogli spregovoriti kaj v mojo obrambo, govorite, ker Vam pišem resnico. Ne samo pred Bogom, temveč tudi pred ljudmi morem reči, da sem pošten človek, ker nisem nikdar nikogar prevaril, a tudi zato, ker bi utegnil, braneč se pred obrekovalci, še zblazneti, kakor vidite.«

In nekaikrat je še v tem pismu obupno ponovil:

»Pišem resnico. Rad bi, da bi papež in ves svet bral to pismo. Nisem zločinec, nisem slepar, nisem oderuh, temveč florentinski meščan in pošten sin poštenega očeta.«

Za življenja papeža Klementa je začel Buonarrotti slikati kor Sikstinske kapele. Ukazal je, da se odstrani z zidu štukaturski okras, in postavil je odre od tal do stropa. Klement je hotel, naj Michelangelo naslika poslednjo sodbo, zadnje dejanje tragedije, odigravajoče se na stropu kapele. Zaradi omenjene gonje je bil umetnik več let zadržan, da ni mogel delati. Ko je pozneje papež Pavel sprejel Buonarrottija v svojo službo, je želel, da bi dovršil Poslednjo sodbo.

Delo je bilo že do treh četrтин dokončano, ko se je Pavlu zahotelo, da si ga ogleda. Videl je, da je ogromna stena, pred katero je bil oltar in bi se pred njo morala opravljati božja služba, pokrita z nagimi telesi. Ne angeli

Sl. 23. — Michelangelo, Kupola cerkve sv. Petra v Rimu (1557—1592)

ne izvoljeni in ne grešniki se niso sramovali svoje golote: obleka je zdrknila z njih in ljudje naj bi stopili nagi, kakor so se rodili, pred Boga, pred obraz božje pravičnosti. Prestrašen in presenečen, papež ni vedel, kaj naj reče.

Končno se je obrnil k svojemu ceremoniarju messeru Biagiju di Cezena, ki ga Vasari imenuje »persona scropulosa«, in ga vprašal, kaj misli.

Biagio je odgovoril:

»Sveti oče, to je najnesramnejša slika, kar sem jih kdaj videl. Ne v papeško kapelo, temveč v javne kopeļi in krčme spada: Non opera di capella di papa, ma di stufe e d'osterie!«

Ko je Buonarotti to slišal, je pozneje, ko je nadaljeval delo, dal svojemu peklenskemu sodniku Minosu, katerega telo je dvakrat ovito s kačjim repom, Biagijev obraz.

Ceremoniar se je pri papežu pritožil, a mu je smeje se odgovoril:

»Vidiš, dragi prijatelj, ako bi te bil postavil v vice, bi še mogel kaj storiti zate, a ker si v peklu, od koder te ne more nihče rešiti, ker tam, kakor veš, ni usmiljenja, — nulla est redemptio.«

18

V tistem času je živel v Benetkah slovit pisatelj Pietro Aretino. Bil je sin kupljive ženske iz Arezza, a ji je kot deček zbežal, ker ji je ukradel denar. Potem je postal knjigovez, frater, potep, lakaj, trpel pomanjkanje, lakoto, šibanje in nešteto poniževanj, a končno je s svojim peresom, »z znojem svojega črnila«, kakor je sam pravil, le dosegel slavo in bogastvo. Z zankami in s pretkanostjo, z grožnjami v paskvilih in z obljubljanjem panegirikov je izmamil iz mogočnikov tega sveta denar in čast. Ne samo mnogi italijanski vladarji, tudi sam cesar mu je plačeval letno po-

kojnino. Najbolj krščanski kralj francoski mu je daroval zlato verižico s sliko kačjih jezikov, simbol strupenih satiričnih žalic. V njegovo počestitev je bila kovana medalja s pesnikovo glavo, ovenčano z lovorom in z latinskim napisom: »Divus Petrus Aretinus flagellum principum« — Božanski Peter Aretinec, bič vladarjev, a na drugi strani: »Veritas odium parit« — Resnica rodi mržnjo. Pod najhujše in najdrznejše svoje paskvile, naslovljene na kralje, ki so oklevali z darovi, se je podpisoval: »Divina gratia homo liber«, po milosti božji svoboden človek. Vsa naročila, pa naj so želeli kar koli, je lahko in hitro izvršil. Po naročilu Vittorije Colonne je pisal nabožne razprave in življenjepise svetnikov, na prošnjo Rafaelovega učenca Markantonija je pisal sonete k njegovim slikam, ki so bile tako nesramne, da je vrgel papež umetnika v ječo, čeprav so ga zagovarjali mnogi kardinali. Aretino je živel v prekrasni palači ob Canale Grande, v slavni Casa Bolani, v kraljevskem izobilju, vedno obdan s haremom lepih žensk in z dragocenimi umetniškimi deli. Tizian se mu je laskal, slikal je njegove portrete in mu posvečeval svoja dela. Z vseh strani Italije je dobival slike, risbe, ujedkovine, medalje, bronze, antične marmorje, majolike, kameje in dragocene vaze. Ko je bila palača že prenapolnjena in ni bilo več prostora, je razdajal ta plen tistim vladarjem in odličnikom, ki so zaslužili njegovo naklonjenost: kraljem je metal mrvice s svoje mize, kakor se je sam izražal.

Iz ničemurnosti, a tudi iz prirojene ljubezni do lepih predmetov je bilo Aretinu že dolgo žal, da nima v svojem muzeju še nobenega Michelangelovega dela. Po svojih tovariših Benvenuto Celliniju in Giorgiju Vasariju je že nekaj krat sporočil Buonarottiju, da je prišla zdaj vrsta nanj. Umetniku se ni zdel vreden, da bi mu odgovoril.

Tedaj se je pisatelj odločil, da sam vrže trnek.

Leta 1537. je poslal Buonarottiju eno izmed svojih slovityh poslanic, ki se je v tisočernih prepisih razširila po Italiji.

V začetku pozdravlja umetnika, nato pa mu razlaga, katere posebnosti njegovega talenta on, Aretino, najbolj ceni. Glavni del pisma se je glasil takole: »In tako Vas jaz, čigar pohvala in graja ima tako moč, da je slava ali sramota ljudi odvisna samo od mene, Vaša milost, pozdravljam, česar si ne bi upal, ako bi moje ime ne imelo nekaj sijaja zaradi pozornosti, katero vzbuja pri največjih vladarjih našega časa. No, pred Michelangelom moram izraziti samo svoje globoko spoštovanje. Kraljev je na svetu mnogo, Michelangelo pa je samo eden in je s svojo slavo zatemnil Fidiјеvo, Apelovo in Vigruvijevo ime.« — Pismo se je nadaljevalo v tem duhu, dokler ni prešel na »Poslednjo sodbo«. Tu je začel Aretino dajati svete in učiti umetnika, kako je treba slikati. Na koncu mu je znova ponudil svojo službo in pripravljenost, da proslavi njegovo ime.

Buonarotti je odgovoril s kratkim in vljudnim pisemcem, v katerem je bilo pod pretirano hvalo čutiti ost ironije.

Aretinu se je zdelo bolje, da se ne ozira na ironijo, in je v novem pismu prosil, naj mu pokloni »v spomin« magari najneznatnejšo risarijo, eno izmed tistih, ki jih izdeluje v kamenu. Michelangelo mu ni odgovoril in Aretino mu je dal pet let mir.

Leta 1544. je sporočil Buonarottiju, da mu je cesar Karel V. pravkar izkazal nezaslišano čast, stupendi onori, — ker mu je dopustil, da je jahal na njegovi desni strani. Cellini je Aretincu odgovoril, da mu je Buonarotti naklonjen. Pesnik je vzel to na znanje. Ljubil in spoštoval je Michelangela. Ko je videl posnetek Poslednje sodbe, je od ginjenja jokal. Tudi njegov prijatelj Tizian je prav tako spoštoval Buonarottija in ga navdušeno slavil.

Michelangelo je dalje molčal. Čez dva meseca ga pesnik po svojih rimskih prijateljih spomni na pričakovano risarijo. Ker ni bilo odgovora, je Aretino počakal še leto dni, nato ga pa zopet opomnil. Končno je dobil iz Rima bedne krpe, namesto slike — koščke papirja, ki so bili bolj v posmeh kot dar. Odpisal je Michelangelu, da ni zadovoljen in da pričakuje večjo pošiljko. Zopet nekaj mesecev molk. Potem pa je bila Aretinova potrpežljivost izčrpana.

Celliniju je poslal grozilno pismo. Buonarotti bi se moral sramovati; jasno naj mu odgovori, ali namerava izpolniti svojo obljubo ali ne. Pojasnila zahteva, ker da se drugače spremeni njegova ljubezen v mržnjo.

Grožnja je prav tako malo delovala kakor laskanje. Tizian, ki se je ta čas mudil v Rimu, je izrabil ugodno priliko, obrekel je svojega tekmeca Michelangela pri svojem zaščitniku Aretinu in ju popolnoma sprl.

19

Meseca novembra leta 1545. je prejel Buonarotti iz Benetk naslednje pismo:

»Zdaj, ko sem videl posnetke Poslednje sodbe, messer, se mi kaže v njej, kar se tiče izvedbe in pojmovanja, Rafaelova čudovita lepota. Vendar kot kristjan, kot človek, ki je prejel sveti krst, se sramujem nebrzdane svobode in drznosti, s katero se je Vaš duh dvignil proti onemu, kar mora biti poslednji cilj krščanske vere in poštenosti.

Tako je torej oni Michelangelo, tako silen v svoji slavi, oni Michelangelo, ki se mu vsi čudimo, pokazal ljudem, da je prav tako daleč od prave pobožnosti, kakor je blizu popolnosti v umetnosti. Povejte, kako je bilo mogoče, da si je umetnik, ki se vzporeja z Bogom in je zato pretrgal vse zveze z navadnimi zemljani, drznil s takim delom oskru-

niti božji hram, prvi krščanski oltar, prvo kapelo sveta, kjer visoki kardinali, častiti duhovniki, kjer sam Kristusov namestnik v božanski in neznanski skrivnosti zauživajo telo in kri Gospodovo.

Ako bi se mi ne zdelo zločinsko vzporejati take stvari, bi si dovolil spomniti Vas na to, kako sem jaz v svojih lahkomišljenih dialogih iz življenja kurtizan prikril nesramno vsebino z izbranimi in nežnimi besedami. Vi pa jemljete pri tako vzvišenih predmetih angelom njihovo nebeško slavo, izvoljenim pravičnikom pa njihovo sramežljivost. Celo pogani so oblačili svojo Diano, a ko so upodabljali golo Venero, so skušali, da bi ji sramežljiva kretanja nadomestila obleko. Vi pa, kristjan, ste zašli v tako brezbožnost, da si v papeževi kapeli drznete žaliti sramežljivost mučencev in svetih žen. Res, bolje bi bilo za Vas, ako bi se bili popolnoma odrekli Kristusu, kakor da se kot vernik tako rogate veri svojih bližnjih. Toda vedite, nebo ne bo trpelo, da bi ostala zločinska drznost Vaše umetnosti brez kazni. Čim lepša je ta Vaša slika, tem gotoveje bo grob Vaše slave.«

Nato je prešel Aretino k svojim računom: spomnil je umetnika, da ni držal obljube in mu ni poslal slike.

»Toda ako Vas niso ne gore zlata, ki sta ga prejeli od papeža Julija, pripravile do tega, da izpolnite svojo dolžnost in zgradite obljubljeno grobnico, kaj naj potem pričakuje od Vas človek, kakršen sem jaz... Tuji denar ste pa le spravili v blagajno in s tem, da ste prekršili dano obljubo, ste napravili nekaj, česar ne bi smeli, kar se imenuje zločin.«

Na koncu svetuje papežu, naj uniči Poslednjo sodbo, sklicujoč se na zgled prave in pobožne gorečnosti, s katero je nekoč papež Gregor uničeval kipe poganskih bogov, četudi so bili še tako lepi.

»Ako bi bili poslušali moje nasvete,« je dalje govoril Buonarottiju, »ako bi se ravnali po navodilih, katera sem Vam dal v svójem pismu, ki je danes znano vsemu svetu in sem Vam v njem podrobno in znanstveno razložil povezanost neba, pekla in raja, bi se naravi ne bilo treba sramovati, da je s tako velikim genijem obdarila človeka, kakršen ste Vi. Nasprotno, moje pismo bi za vse veke obvarovalo Vaše delo pred slehernim sovraštvom in zavistjo.

Vaš služabnik Aretino.«

Poslanica je bila pisana s tujo roko, da ne bi Michelangelo sumil, da ni vse to že znano in razširjeno po vsem svetu, na koncu pa so bile še te vrste, ki jih je Aretinec lastnoročno pripisal:

»Zdaj, ko sem pošteno izlil svojo jezo, izzvano po grobosti, s katero ste odgovarjali na mojo ljubeznivost, in ker upam, da imate dovolj dokazov, da tudi jaz nisem vodén (dell'aqua), ako ste Vi božanski (di-vino, iz vina), raztrgajte to pismo, kakor sem ga tudi sam pripravljen raztrgati, in vedite, da sem v vsakem slučaju vaje dobivati odgovor na svoja pisma tudi od kraljev in cesarjev.«

20

Ko je papež prebral enega izmed nešteti prepisov tega pisma, se je prestrašil. Najprej je pomislil, da bi poslušal Aretinov nasvet in uničil Poslednjo sodbo, ker ni šlo več za šalo. Sveti oče se je bal, da se ne bi še sam znašel tam, od koder ni rešitve — »nulla est redemptio«. Ni bilo suma: pismo je bilo prava obtožnica inkvizicije.

No, ko se je nekoliko umiril, se je odločil, po možnosti popraviti stvar tako, da bo volk sit in ovca cela. Po nasvetu

kardinala Caraffa je poklical Buonarottija k sebi in mu ukazal, naj vsa gola telesa svoje Poslednje sodbe odene z obleko.

»Zlasti angele,« je govoril papež, »hudiče pa pustiš lahko do polovice nage. Angele in pravičnike pa obleci popolnoma. Ne da jim obesiš samo kako krpo na bedra, temveč jih obleci v dolge, dostojne halje... Ne prizanašaj anatomiji in ne pozabi dodati peruti, kjer je to potrebno...«

Michelangelo se je uprl. Tedaj je prepustil papež to delo njegovemu učencu Danielu de Valterra, ki je začel pridno delati. Čez nekaj dni sta bila v nemalo Pavlovo pomirjenje sveti mučenec Biegio z žebli in sveta Katarina s kolesom že oblečena. Valterra je dobil lep denar, ker je bil pripravljen skaziti mojstrovo delo. Buonarotti je to molče prenesel in se ni niti nad svojim učencem razjezil.

Zdaj pa so ne samo njegovi sovražniki, temveč tudi najboljši prijatelji zavreščali nad njim, češ da se je na stare dni sprl s pametjo, ker bi sicer ne mogel molče prenesti, da mu delo tako pokvarijo.

Buonarotti se ni za vse nič zmeñil, ker mu je ta čas umiral njegov najboljši prijatelj, stari zvesti sluga, tesar Cosimo Urbino. V enem izmed svojih pisem Giorgiju Vasariju pripoveduje Michelangelo o njegovi smrti:

»Težko mi je pisati, a vendar Vam nekaj odgovorim na Vaše pismo. Znano Vam je, da je Urbino umrl. To je bila zame velika božja milost, a mi je povzročilo tudi mnogo žalosti in bridkosti. Milost je v tem, ker me je Cosimo, ki me je vse moje življenje oživljal, umirajoč naučil brez strahu in z ljubeznijo do smrti umirati. Šest in dvajset let je živel pri meni in vedno je bil ljubezniv in zvest. Zdaj, ko sem ga spravil na noge in sem upal, da mi bo v starosti v oporo, je šel in ostalo mi je samo upanje, da ga bom spet videl v nebesih. To upanje mi je dal Stvarnik ob nje-

govi srečni smrti, ko mu umirajočemu ni bilo žal, da umre, temveč zato, ker zapusti mene samega na tem izdajalskem svetu sredi najrazličnejših bridkosti. Večji del mojega bitja je odnesel s seboj in mi zapustil samo neštete neprijetnosti. Priporočam se Vaši naklonjenosti.«

Michelangelo je preživel vladanje šestorice papežev: Julija II., Leona X., Klementa VII., Pavla III., Julija III. in Pavla IV. Vsi vrstniki in tovariši so mu pomrli, nov, tuj naraščaj ga je obdajal. Spomladi leta 1549. je težko obolel. Zdravniki so ga zdravili, a mu niso mogli pomagati. Ponoči ni mogel spati in je ječal od bolečin. Bil je pet in sedemdeset let star. Vsi so že mislili, da je pri koncu, a je ozdravel.

Vsak dan je postajala njegova duša mračnejša, pre-mišljeval je samo o smrti.

»Star sem,« je govoril svojemu učencu Condiviju, »smrt mi je odnesla vse mladostne misli. Kdor ne ve, kaj je starost, naj jo potrpežljivo počaka. Prej je ni mogoče spoznati.«

Spominjal se je svoje ljubezni do Vittorije, a upanje, da se bo z njo na drugem svetu srečal, ga ni potolažilo.

V svojem dnevniku je pisal: »Na krhki majhni ladjici sem po razburkanem morju prispel do meje, kjer moramo za vse dati račun. Zdaj šele vidim, kaka omama je bila moja ljubezen do umetnosti, ker vsaka človeška težnja na tem svetu je omama. In kaj se je zgodilo z nekoč tako živim in veselim hrepenenjem ljubezni, ko se mi zdaj bližata dve smrti, ena — telesna, neizogibna, druga — duhovna, strašna? Ne slikarstvo ne kiparstvo ne utolažita mojega srca, obračajočega se k tisti Ljubezni, ki na križu razpenja roke, da bi nas sprejela.«

Molil je, a v duši ni bilo Kristusove svetlobe in zdelo se mu je, da ga je Bog obsodil na večno smrt.

Sl. 24. — Michelangelo, Pietà, namenjena za njegov lastni
nagrobni spomenik, v stolnici v Firenci (po 1550)

»Joj mi, joj mi, spominjajoč se na toliko preteklih let, ne najdem v njih ne enega dne, ki bi ga mogel imenovati svojega. Spoznal sem vse človeške strasti in bridkosti, jokali sem, ljubil, hrepenel in se razvnel, a nič dobrega nisem storil v svojem življenju. Zdaj polagoma odhajam. Sence vstajajo, sonce zahaja in jaz sem pripravljen, da se utrujen in izčrpan zgrudim.«

Delal pa je še, a brez cilja, brez veselja, — iz navade. Nekoč, konec avgusta 1561, je med delom padel na tla in izgubil zavest. Ko so pritekli domači in ga spravili spet k sebi, jim je umetnik pojasnil svojo utrujenost, da je navsezgodaj vstal in stal tri ure bos za delavno mizo na golih tleh, ne da bi si obul niti čevljev niti nogavic. Čez dva dni je ozdravel, spet je mogel jahati in se je vrgel na delo. Slikal je arhitektonske načrte za cerkev sv. Petra. Imel je šest in osemdeset let. Zdelo se je, da ne bo nikdar umrl.

V zgodnji pomladi leta 1564. so se pa pokazala znamenja skorajšnjega konca. Moči so ga postopoma zapuščale. Po vse dni in noči ga je mrazilo, nobena odeja ni mogla ogreti mraza v njegovi notranjosti. Prevezla ga je smrtna žalost. Prenehal je delati. Zdravil ga je mladi florentinski zdravnik Federigo Donati.

21

Nekega večera, štirinajstega februarja, je prijezdil Federigo na mezgu do Buonarottijeve hiše. Buonarotti je tedaj stanoval na trgu starodavnega Trajanovega Fora poleg cerkve Santa Maria di Loreto. Pred hišo je bil majhen, obzidan vrt, v katerem je rastel lovor. Pihal je mrzel veter tramontana, po nebu so se vleкли nizki, za-

lostni oblaki. Zdravnik se je začudil, ko je opazil, da se Michelangelo v dežju sprehaja po vrtu. Pod nogami mu je šumelo lovorovo listje prejšnjega leta. Na mokrih korcih sosedne strehe se je oglašala vrana s svojim žalostnim krakanjem.

»Messer Buonarotti, v takem vremenu ne smete hoditi iz hiše,« ga je ogovoril Federigo.

»Kaj naj pa delam,« je odgovoril Michelangelo, »slabo mi je... Ne morem se umiriti. V hiši mi je slabo. Zato sem prišel ven. Dolgočasim se, messer Federigo, ne morem vam povedati, kako se dolgočasim...«

In šel je hitro dalje po vrtu od zida do zida, stopajoč po blatnih mlakah in po mokrem lovorovem listju. Govoril je zmedeno in težko lovil besede.

Šele tik pred koncem je legel v posteljo, prejel sveto popotnico, a ko so ga vprašali za poslednjo voljo, je rekel:

»Dušo — Bogu, telo — zemlji, ime — mojim rojakom.«

Potem je prosil, naj ga pokopljejo v rodni zemlji, v Firenzi. Umril je osemnajstega februarja, ko je zvonilo zdravamarijo. Njegova smrt je bila lahka. Prošnje mu niso izpolnili: pokopali so ga v Rimu v cerkvi sv. Apostola.

Florentinski vojvoda je pa želel, da bi Buonarottijev prah dobil večni počitek v Firenzi. Njegovi ljudje so ponoči skrivaj odkopali Michelangelovo truplo, ga zašili v vrečo kakor kako blago in ga poslali v Firenzo.

Florentinska slikarska akademija je sklenila prirediti slovesen pogreb. Na ulici je bilo toliko ljudi, da so akademičarji stežka prenesli mrtveca v cerkev, kjer so odprli krsto, da bi še enkrat videli telo svojega učitelja. Pričakovali so, da ugledajo na pol segnito truplo, ker je od dneva smrti preteklo že pet in dvajset dni. V splošno začudenje pa se telesa še ni lotila gniloba: droben, po-

črnel in suh je ležal umetnik v krsti kakor relikvija. Okoli skaženih širokih usten so bile še vedno iste velike, trde gube. Smrt jih ni zgladila.

*

Akademičarji so, želeč počastiti umetnikov spomin, spremenili cerkev v muzej in jo napolnili z alegoričnimi liki, s kipi in slikami tedanjih Michelangelovih učencev in epigonov. Ta dela so se zdela bedne karikature mojstrovih stvaritev. Dovolj je bilo pogledati jih, da se je človek prepričal, kako umetnost propada, a akademičarji se niso ukvarjali z žalostnimi mislimi. Ne glede na svojo ljubezen do pokojnika, se je najbolj uveljavljal znani umetnik, častni poslanik akademije Giorgio Vasari. Obraz mu je žarel od samoljubja. Še tisti večer je opisal svojemu mecenu vojvodu Cosimu Medici pogrebne svečanosti.

»Presvetli in prevzvišeni moj gospodar! Danes zjutraj, to je štirinajstega tega meseca, se je izvršil pogreb božanskega Michelangela Buonarottija v zadovoljstvo tukajšnjega prebivalstva, ki se je zbralo v cerkvi San Lorenzo. Cerkev je bila tako polna odličnih osebnosti, domačih dam in množice tujcev, da se je moral človek čuditi. Podpredsednik akademije je sedel sredi cerkve nasproti odru, člani akademije in društva za risanje so sedeli po vrsti na častnih mestih. Pod člani akademije je sedelo pet in dvajset mladencev, ki se učijo slikarstva. Nekateri izmed teh zaslužijo pozornost. Ko je ljudstvo danes zjutraj zagledalo v cerkvi osemdeset slikarjev in kiparjev, je nastal pravi vihar navdušenja, Zdi se, da ni bilo še nikoli zbranih toliko znamenitih mojstrov kakor danes.

Nemogoče je opisati, kako posrečeno je bil postavljen katafalk, kako je bil lep in veličasten in kak vtis so napravili kipi, ki so bili na njem. Sleherni izmed mladih je

skušal pokazati svoj talent in vsi so izvršili svojo nalogo tako dobro, da so kipi, ki so bili pobeljeni in kakor iz marmorja, napravili vtis, da so mnogo večji in tudi lepši. Po vsej cerkvi so bili okostnjaki, ki so držali lilijo s tremi poganjki, znamenje treh umetnosti. Zdelo se je, da predstavljajo okostnjaki žalost, ker morajo nastopati s cvetjem, a ne morejo spremeniti reda, določenega v naravi. Med okostnjaki je bila Večnost, stoječa nad Smrtjo.

Res, gospod moj, jaz in moji predstojniki blagrujemo delo in čas, uporabljen za izvedbo pogreba, ker je bil ta pogreb povod, da je Vaša Jasnost izkazala akademiji čast in srečo svojega obiska, za kar se Vam akademija najpokorneje in najgloblje zahvaljuje. Akademija vidi, kako ceni Vaša Jasnost zasluge, in zato bi Vam silno rada služila. Jaz s svoje strani pa želim, da bi podpirali umetnike, in se bom na vse načine potrudil, kako bi oživil umetnost.«

— — — — —

To je bila zadnja žalitev, zadnji porog življenja nad velikim umetnikom. Toda on ni nič več čutil, njegov drobni, skaženi in okameneli obraz je tudi v grobu ohranil izraz mirnega prezira.

„NAŠA KNJIGA“

ZA L. 1943 - IV. LETNIK

DRUGO POLLETJE

5. Sally Salminen:

KATRINA

Roman finske matere

Prev. Bogomir Stopar

353 str. L 65.—

6. Wilhelm Hünermann:

OČE DAMIJAN

Življenjepisni roman

Prev. Beata Jalen

233 str. L 60.—

7. Stuart Cloete:

KOLESA SE VRTIJO

Roman o preseljevanju Burov

Prev. Avgust Petrišič

375 str. L 75.—

8. Mile Budak:

MUSINKA

Liški roman

Prev. Severin Šali

L 75.—

Naročniki NAŠE KNJIGE
imajo pri nakupu vseh knjig
naše založbe (izvzete so
šolske knjige) 25% popusta

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000076510